

NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI KERETSTRATÉGIA – 4. ELŐREHALADÁSI JELENTÉS (2019-2020)

Elfogadta a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács
a Budapesten, 2021. december 9-én megtartott ülésén

Tartalomjegyzék

1. A NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI TANÁCS TAGJAINAK ÜZENETE AZ OLVASÓKHOZ	4
2. JAVASLATOK A FENNTARTHATÓSÁGI ÁTMENET ERŐSÍTÉSE ÉRDEKÉBEN.....	6
3. ÁTTEKINTŐ ÖSSZEFOGLALÁS	8
3.1 A NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI KERETSTRATÉGIA FELADATA	8
3.2 AZ ELŐREHALADÁSI JELENTÉS CÉLJA	8
3.3 A NEMZETI ERŐFORRÁSOK ÁLLAPOTA A 16 KULCSINDIKÁTOR TÜKRÉBEN	9
3.4 ÉRTÉKELÉS A FENNTARTHATÓSÁGI ÁTMENET HELYZETÉRŐL	11
3.5. SZAKPOLITIKAI JAVASLATOK	20
4. BEVEZETÉS A RÉSZLETES ELEMZÉSBE	25
5. NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI KERETSTRATÉGIA CÉLKITŰZÉSEIBEN ELÉRT EREDMÉNYEK	27
5.1. EMBERI ERŐFORRÁSOK	27
5.1.1. Általános helyzetkép	27
5.1.2. kulcsindikátorok alakulása	28
5.1.3. Az NFFs által megjelölt célok és kihívások	29
5.1.4. Célokat érintő társadalmi-gazdasági folyamatok alakulása	30
5.1.5. Kormányzati intézkedések.....	57
5.1.6. Összegző következtetések	59
5.2 TÁRSADALMI ERŐFORRÁSOK	60
5.2.1. Általános helyzetkép	60
5.2.2. Kulcsindikátorok alakulása.....	60
5.2.3. Keretstratégia által megjelölt célok és kihívások.....	60
5.2.4. Célokat érintő társadalmi-gazdasági folyamatok alakulása	61
5.2.5. Kormányzati intézkedések.....	70
5.2.6. Összegző következtetések	72
5.3. TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK	73
5.3.1. Általános helyzetkép	73
5.3.2. Kulcsindikátorok alakulása.....	74
5.3.3. Az NFFS által megjelölt célok és kihívások	74
5.3.4. A célokat érintő társadalmi-gazdasági, környezeti folyamatok alakulása.....	75
5.3.5 Kormányzati intézkedések.....	100
5.3.6. Összegző következtetések	102
5.4. GAZDASÁGI ERŐFORRÁSOK.....	105
5.4.1. Általános helyzetkép	105
5.4.2. Kulcsindikátorok alakulása.....	105
5.4.3. Keretstratégia által megjelölt célok és kihívások.....	106
5.4.4. Célokat érintő társadalmi-gazdasági folyamatok alakulása	107
5.4.5. Kormányzati intézkedések.....	118
5.4.6. Összegző következtetések.....	119
5.5. A COVID-19 JÁRVÁNY HATÁSA A FENNTARTHATÓSÁGRA	120
5.5.1. Emberi erőforrások.....	120

5.5.3. Természeti erőforrások	125
5.5.3. Gazdasági erőforrások	130
5.5.4. Összegzés	136
6. IRODALOMJEGYZÉK	138

I. ÖSSZEFOGLALÓ RÉSZ

1. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács tagjainak üzenete az olvasókhhoz

E jelentés elfogadásakor, 2021. decemberében, immár lassan két éve küzdünk a Sars-Cov-2 koronavírussal, s az ezen kórokozó okozta vilájárvánnyal. Gyászoljuk a vírus szövődményeiben elhunyt honfitársainkat, tisztelgünk az erejükön felül teljesítő orvosok és ápolók előtt, elismeréssel adózunk a járványt kordában tartó oltóanyagokat gyorsan kifejlesztő kutatóknak, igyekszünk segítséget nyújtani a járvány megfékezése érdekében kényszerűen meghozott korlátozó intézkedések érintettjeinek, a gazdasági veszteségeket elszenvedőknek, és próbáljuk számon tartani a járvány makroökonómiai hatásait, az ellátási láncok megszakadását, az egyes termékkörökben észlelhető áruhiányt, a megnövekedett költségvetési hiányt és adósságot, a gyorsuló inflációt.

A járvány számos szálon kötődik mindahhoz, amit fenntarthatóság vagy fenntartható fejlődés néven foglалhatunk össze. A járvány alapvető oka a fenntarthatatlan területhasználat-változtatás, az a 20. század második felében egyre gyorsuló mértékű öltő folyamat, hogy a korábban a természet által elfoglalt területeket most emberi célokra hasznosítjuk. Az egyre kevesebb még élő faj egyre kevesebb egyedét zsúfoljuk össze a még nagyobb mértékben zsugorodó, a természetnek éppen meghagyott területekre. Az egyedek nagyobb sűrűsége megnöveli az ember és a természet használta területek határán az érintkezések, s így a vírusátugrások, majd az ezekből kialakuló zoonotikus járványok valószínűségét. A Covid-19 járvány a 21. század egy jellemző, új válságtípusát jeleníti meg, amikor a természeti tőke nem fenntartható használata, annak felélése az emberi társadalom normális működését akadályozó visszacsatolásokat, emberi szenvedést, gazdasági visszaesést eredményez.

A Tanács rendszeresen emlékeztet arra, hogy a fenntartható társadalmi működésre való áttérés nem öncél, a fenntartható társadalomnak számos előnye van. Ilyen az ökológiai reziliencia és a társadalmi ellenállóképesség, a külső sokkok elleni nagyobb védetség. A magyar társadalom fenntarthatósági állapotát, teljesítményét látjuk visszatükröződni a járványhelyzetben is. Mivel az elmúlt évtized megerősítette a munkaerőpiacot, növeltük a foglalkoztatottság szintjét, így a járvány összességében legkevésbé a munkalehetőségeket vetette vissza. Az államadósság folyamatosan csökkenő szintjének köszönhetően érdemi mozgástere volt a kormánynak a válságot enyhítő költségvetési kiadások biztosítására. Ugyanakkor a nem fenntartható folyamatok is meglátszódtak a járvány elleni védekezési lehetőségeken. Az előző előrehaladási jelentésünkben azt a következtetést vontuk le, hogy a hazai erőforrások terén kiegyenlítetlenül a fizikai gazdasági tőke fejlesztése kap elsőbbséget, miközben elhanyagoljuk a humán és a társadalmi erőforrásaink fejlesztését. A járvány során mi sem tükrözte jobban ezen egyensúlyvesztést, mint hogy a fertőzöttek kezelésében nem az ágyak vagy a lélegeztetőgépek mennyisége, hanem az orvosok és az ápolók, különösen az intenzív szakápolók száma bizonyult érdemi korlátnak. Az európai átlagnál magasabb népességarányos Covid-halálozásban pedig annak is szerepe volt, hogy a magyar népesség egészséges életmód területén gyengébb mutatókkal jellemezhető, gyakoriak azok az állapotok – mint például a túlsúly, a szív- és érrendszeri krónikus betegségek – amelyek csökkentették egy fertőzött túlélési esélyeit. A természeti erőforrásaink folyamatos elvesztése e speciális helyzetben a városi zöldterületek elégtelen nagyságában mutatkozott meg, ahol a kijárási korlátozások során az emberek valamelyest kikapcsolódni, érzelmileg-lelkileg feltöltődni tudtak volna.

Így aztán nem csak az általunk vizsgált mutatók számértékének alakulása, a fenntarthatósági folyamatok minőségi elemzése, hanem a járvány alatt szerzett tapasztalatok is megerősítik a jelentésünk végkövetkeztetését: a magyar társadalom kiegyensúlyozott fejlődésének szükséges feltétele egy fenntarthatósági fordulat megvalósítása, melynek kulcselemei a természeti tőke megóvásának biztosítása, a

természeti erőforrások folyamatos felélésének lefékezése, valamint a jövőbe való társadalmi befektetések átcsoportosítása a humán erőforrások fejlesztése javára.

A nemzeti céljainkkal összhangban az ENSZ *Agenda 2030* globális fenntartható fejlődési stratégiában megfogalmazott 17 fenntartható fejlődési cél alapfeltétele és meghatározója is az egészség és jól-lét. Megjelenik benne az egészség holisztikus szemlélete, az egészséget minden szakpolitikában elve, a különböző szektorok és kormányzati szintek együttműködésének szükségessége.

A Covid-19 leglátványosabban az egészségügy humán erőforrás fejlesztésének problémáira világított rá, de hasonlóan súlyos elmaradásaink vannak az oktatásban, a tudástőke gyarapításában is.

Nem tudjuk előrejelezni, mert egy komplex, nem egyensúlyi világban nehezen modellezhető, hogy mikor, milyen válság – az éghajlatváltozás? az ökoszisztéma-szolgáltatások elvesztése? az ezekből is következő erőteljesebb népvándorlás? az adósságok felhalmozása? a túl bonyolult és összetett termelési láncok sérülékenysége? - szembesít majd minket legközelebb a nem fenntartható életmódunk következményeivel, arra azonban egyre több a bizonyíték, hogy az erőforrásaikat fenntartható módon gondozó társadalmak sikeresebbek lesznek az akár váratlanul felbukkanó válságok hatásainak tompításában, kivédésében.

Magyarország még nem tartozik azon nemzetek közé, akik nyugodtan, vagy csak minimális szorongással várhatják az ilyen kihívásokat. Bár számos területen – például a járványig terjedő időszakban az államadósság-kezelésben, a foglalkoztatottság növelésében, a családtámogatások terén – sikerült érdemben javítani fenntarthatósági teljesítményünkön, a humán, a társadalmi tőke, valamint a természeti erőforrások legtöbb területén nem valósítjuk meg a jövőbe való befektetések elvárható szintjét.

Mindennek kulcsa azon értékek megőrzése és megerősítése, amelyek jelentősen befolyásolják a fenntarthatóság legtöbb tényezőjét, így többek között a tudástőke színvonalát, az egészség, a jól-lét állapotát, továbbá a társadalmi felelősségvállalás mértékét, a bizalom szintjét. A kultúra, a világnézetek és az erkölcs adhatnak olyan minőséget az egyébként egyre bővülő ismeret-, adat- és tudáskészleteknek, amely képessé teszik a nemzeteket döntéseik hosszú távú következményeinek felelős mérlegelésére.

A választási lehetőségek a koronavírus-járvány által keltett fényviszonyokban élesen kirajzolódnak: lehet az erőforrás-problémák megoldását elodázva reménykedni, hogy egy következő válság csak kevéssé tesz próbára minket, s szerencsésen megússzuk a nem fenntartható társadalmi fejlődés következményeit, vagy lehet tudatosabb, körültekintőbb módon irányítani a jövőbe való befektetéseinket, növelni a fenntarthatóság szintjét, ami nagyobb biztonságot ad mindannyiunk számára a jövő kihívásainak, kockázatainak és bizonytalanságainak kezelésében.

Budapest, 2021. december 9.

a Nemzeti Fenntartható
Fejlődési Tanács tagjai

2. Javaslatok a fenntarthatósági átmenet erősítése érdekében

A 4. Előrehaladási Jelentés vizsgálati időszaka a 2019-2020-as évek, célja a fenntarthatóság négy pillérének górcső alá helyezése, s a nemzeti adottságok és a lehetőségek elemzésével a kitűzött célok elérése helyzetének feltárása.

Az előző jelentésekhez hasonlóan ebben az évben is azt tudjuk megállapítani, hogy bár történtek az egyes szakterületek esetén pozitív változások, de ezek egyrészt nem megfelelő mértékűek; másrészt pedig a több, mint másfél éve velünk lévő COVID-19 járvány több terület esetében is visszaesést okozott. A nemzeti erőforrásaink egy része továbbra is rossz fenntarthatósági állapotban van. Az előző jelentésekben megállapított kiegyensúlyozatlanság, szelektivitás továbbra is erősen jellemző a fenntartható fejlődési folyamatokra Magyarországon: gyakran azokat az erőforrásainkat fejlesztjük tovább, amelyek relatív helyzete a legerősebb, s nem történik fejlesztés ott, ami a szűk keresztmetszeteket jelenti a jövőbeli jólétünk megalapozásában. Mindezekből arra következtethetünk, hogy **2024-re a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiában foglalt célok többségét nem fogjuk tudni elérni és hazánkban a szükségesnél kisebb előrehaladást tapasztalunk majd a fenntarthatósági átmenet megvalósításában.**

A fenntarthatóságba érdemes befektetni! A COVID-19 járvány hazai hatásai igazolták, hogy a fenntarthatóság szintjének növelésével a külső sokkok kevésbé okoznak belső megrázkódtatásokat: a magas foglalkoztatás és a viszonylagosan alacsony államadósság biztosította, hogy Magyarország gazdasági teljesítménye kevésbé esett vissza és gyorsabban áll helyre, mint a 2008-09-es gazdasági világválság során és után.

A COVID-19 járványhelyzet ugyanakkor egyértelműen jelezte azt is, néhány olyan fenntarthatósági probléma, mellyel évtizedek óta küzdünk, s amelyeken nem sikerült érdemben javítanunk, jelentős veszteségeket okoztak. A járványügyi korlátozások idején világosan megmutatkozott a települési és településekhez közeli természetes környezet hiánya. Az emberek többségére jellemző életvezetési problémák (mozgáshiány, egészségtelen táplálkozás, túlsúly) hozzájárultak az európai átlagnál magasabb halandósághoz, az iskolán kívüli oktatás tovább mélyítette a különbséget a tanulók között családi státuszuk szerint.

A Jelentés megmutatja, hogy a Keretstratégia elfogadása (2013) óta érdemi fejlődést sikerült elérni az alábbi területeken:

- Jelentősen gyarapodott az egy családban született gyermekek száma (a teljes termékenységi arányszám).
- Erősödött a nemzeti összetartozás érzése, sokrétűbb kapcsolatok szövődtek az anyaország és a határainkon kívül élő nemzettársaink között.
- 2013 óta jelentősen csökkent a súlyos anyagi deprivációban élők aránya a társadalmon belül.
- Érdemben nőtt Magyarországon a foglalkoztatás. Hazánkban ma már az EU-átlagot meghaladó a foglalkoztatottság mértéke és a COVID-19 járvány okozta gazdasági visszaesés is csak időszakosan csökkentette a foglalkoztatottságot.

- A COVID-19 járványt megelőzően tartósan és folyamatosan csökkent az GDP arányos államadósság mértéke.

Továbbra is komoly lemaradás figyelhető meg azonban számos, a jövő nemzedékek jólétét megalapozni képes területen.

- A tudástőke gyarapításában – nemzetközi összehasonlításban – jelentős hátrányban, mennyiségi és minőségi lemaradásban van Magyarország: a magyar fiatalok rövidebb ideig tanulnak és tudásszintjük sem versenyképes akár csak a régiós versenytársakéhoz képest. Évtizedek óta nem teremtünk megfelelő körülményeket a magas színvonalú pedagógus utánpótláshoz, így a legkorszerűbb oktatási módszereket sem vagyunk képesek adaptálni. Mindeközben a magyar oktatási rendszer továbbra is szélsőségesen szelektív, nem képes megfelelő mobilitást biztosítani, ennek következtében számos tehetséges fiatal értékteremtő potenciálját nem tudjuk kiaknázni.
- Nem csökkenti az iskolarendszerű oktatás hiányosságait a felnőttképzés sem. A hazai felnőttképzésben résztvevők számbeli összessége, mind a képzés szervezettsége és hatékonysága lényegesen elmarad az európai gyakorlattól, nem a lehetőségeknek megfelelően járul hozzá ez a sok részre tagoló rendszer a fejlett és kreatív tudástársadalom, a kor kihívásainak megoldását segítő közösségi és ökológiai gondolkodás kialakulásához. A kedvezőtlen helyzet egészen belül is erőteljesen háttérbe szorul a nem-munkaerőpiaci képzés, azaz a 21. századnak megfelelő, érett áttekintőképességéhez nélkülözhetetlen kompetenciák fejlesztése.
- A magyarok egészségi állapota nem megfelelő, amely köszönhető az egészségtudatosság kiemelkedően alacsony szintjének, a különböző egészségkárosító magatartásminták (alkohol- és kábítószerfogyasztás, dohányzás, mozgásszegény életmód, egészségtelen táplálkozás) gyakoriságának, valamint a magas környezeti és társadalmi háttérből eredő kockázatoknak, valamint az egészségügyi ellátórendszer alacsony hatékonyságának.
- A társadalmi tőke területén is lemaradásban van hazánk: alacsony a civil szervezeti aktivitás, valamint alacsony az intézményrendszerbe vetett bizalom és magas a korrupció érzékelésének szintje.
- Az erőforrás-termelékenység nagyon alacsony szinten áll Magyarországon: a természeti erőforrásainkat fokozatosan feláldozzuk a gazdasági növekedés oltárán.
- Az éghajlatváltozás lefékezésében, azaz az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésében sikerült előre lépni az elmúlt 30 évben, azonban 2013 és 2018 között kis mértékben növekedtek, azóta stagnálnak a kibocsátásaink.

Míg a nemzeti jövedelmünk kiemelkedően nagy hányadát fordítjuk a jövő nemzedékek jólétét megalapozó beruházásokra, addig ezen jövőbe való befektetések aránya torz: a fizikai tőkébe aránytalanul sokat, humán és társadalmi tőkébe aránytalanul keveset ruházunk be, a természeti erőforrásaink és ökoszisztéma-szolgáltatásaink fenntartását, megőrzését pedig vészesen elhanyagoljuk. Ez a jövőbe való befektetési mintázat nem szolgálja hosszú távon sem az országunk versenyképességét, sem a közepes fejlettség csapdájából való kijutást, sem pedig az olyan fenyegető veszélyekkel szembeni felkészülést, mint a vízhiány, a termőtalajok kimerülése vagy az éghajlatváltozás.

Ezért nem veszítette érvényét az előző jelentésben tett határozott ajánlásunk: **fenntarthatósági fordulatra van szükség, amely előtérbe helyezi a természeti erőforrások megőrzését, valamint a humán erőforrásaink területén kiemelten kezeli az oktatást és az egészségügyet.**

3. Áttekintő összefoglalás

3.1 A NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI KERETSTRATÉGIA FELADATA

A 18/2013. (III. 28.) OGY határozat alapján a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia (NFFS) célja, hogy:

- hozzájáruljon egy nemzeti egyetértés kialakulásához a fenntarthatóság fogalmáról;
- támogassa a fenntarthatóság felé való átmenet első lépéseinek meghatározását és
- hosszú távú koncepcióként szolgáljon a közpolitikai döntéshozatali rendszerben.

Az NFFS feladata olyan politikai-szakpolitikai cél-eszköz rendszer meghatározása, aminek segítségével a nemzeti erőforrásaink állapotát (mennyiségi és minőségi helyzetét) azon a szinten tarthatjuk,

- ami stabilan, hosszútávon lehetővé teszi a magyarság nemzetek közötti versenyben való helytállását;
- segíti a természeti és kulturális örökségünk megőrzését a jövő generációk számára; valamint
- biztosítja a gyarapítható erőforrásaink megfelelő fejlesztését.

A Keretstratégia a 2012-től 2024-ig terjedő időtávra határoz meg feladatokat. Az NFFS a négy nemzeti erőforrás – humán, társadalmi, környezeti és gazdasági – alkotta négyosztatú térben 34 stratégiai célt és 77 eszközcélt határozott meg.

3.2 AZ ELŐREHALADÁSI JELENTÉS CÉLJA

A kétévente rendszeresen készülő Előrehaladási Jelentés (továbbiakban: EHJ) célja, hogy:

- indikátorok és minőségi elemzés segítségével nyomon kövesse nemzeti erőforrásaink állapotát;
- leltárba szedje az elmúlt két éves időszakban kezdeményezett, megvalósított társadalmi válaszlépéseket, intézkedéseket;
- visszajelzést adjon a társadalom számára a fenntarthatósági átmenet tekintetében elért eredményekről: mely területeken történt számottevő előrelépés, s hol van szükség az eddiginél jelentősebb erőfeszítésekre.

Az eddigieken túl a negyedik előrehaladási jelentésünk kicsit specifikus. Az Európában 2020 elején megjelenő COVID-19 járvány az élet minden területén éreztette hatását. Ebből kifolyólag úgy gondoljuk, hogy - bár nem minden területen érhetők el adatok a járvány esetleges hatásairól – kiemelten, külön fejezetben foglalkozunk a pandémia hatásaival.

A jelenlegi jelentés vizsgálati időszaka 2019. január 1-jétől 2020. december 31-ig tart.

3.3 A NEMZETI ERŐFORRÁSOK ÁLLAPOTA A 16 KULCSINDIKÁTOR TÜKRÉBEN

Az indikátorok helyzetét (abszolút vagy az EU- és a V3-átlaghoz viszonyított értéküket ötfokozatú skálán osztályozzuk: rossz – átlag alatti – átlagos – átlag feletti – jó. A trendeket elsősorban a vizsgált periódusban (2019-2020), másodsorban a Keretstratégia kezdőéve (2012) óta eltelt változások alapján értékeljük. V3-országok: Csehország, Lengyelország, Szlovákia.

Indikátor	2012	2014	2016	2018	2020	Helyzet	Trend	EU-átlag	V3-átlag
Teljes termékenységi arányszám	1,34	1,41	1,49	1,49	1,56	átlagos		1,53	1,54
Oktatási kiadások a GDP %-ában	4,7	5,2	5,2	5,0	4,7 ¹	átlagos		4,7	4,9
Korai iskola-elhagyók (%)	11,8	11,4	12,4	12,5	12,1	rossz		9,9	7
Születéskor egészségesen várható élettartam (év), férfiak/nők	58,9/60,2	59,2/60,9	59,6/60,2	60,5/61,9	61,7/63,6	átlag alatti		64,2/65,1 ²	59,7/61,6
Súlyos anyagi deprivációban élők aránya (%)	26,3	24	16,2	10,1	8%	rossz		5,5	3
Az általános bizalom szintje (ESS, 0-10 skálán)	4,8	4,2	4,5	4,9	5,1	átlagos		N/A	N/A
Korrupció érzékelési index (Transparency Int., 0-100 skálán)	55	54	48	46	44	rossz		65	62
Civil szervezetek száma (ezer)	65,3	63,9	62,1	N/A	60,9 ³	(csökkenő)		N/R	N/R
A táblázat a következő oldalon folytatódik.									

¹ 2019-es adat

² 2019-es adat, forrás: Eurostat

³ 2019-es adat

Indikátor	2012	2014	2016	2018	2020	Helyzet	Trend	EU-átlag	V3-átlag
Biológiailag inaktív területek (az összterület %-ában)	68	67	67	67,5	67,5	rossz	↔	N/R	N/R
Természeti erőforrás-termelékenység (GDP/DMC, €/kg)	1,15	0,83	0,95	0,88	0,96	rossz	↔	2,22	1,47
A lakosság kitettsége a levegő szilárdanyag-szennyezettségnek [PM(10)] (µg/m³)	28,8	28,2	25,3	27,6	24,4 ⁴	átlag alatti	↗	20,5 ⁵	18,9
Foglalkoztatási ráta a 20-64 éves korú lakosság körében (%)	61,6	66,7	71,5	74,4	75,7	jó	↗	72,5	74,3
Beruházások: bruttó állóeszköz-felhalmozási ráta (GFCF/GDP)	19,1	22,0	19,5	24,7	26,8	jó	↗	21,9	22,6
K+F kiadások (a GDP %-ában)	1,25	1,34	1,18	1,51	1,61	átlag alatti	↗	2,2	2,15
Államadósság (bruttó) a GDP %-ában	78,1	76,5	74,8	69,1	80,1	átlagos	↘	90,7	59,8
Időskori eltartottsági ráta	24,6	25,8	27,2	28,5	30,3	átlagos	↘	32	29

⁴ Becslés, 2020-ra vonatkozóan⁵ 2019-es adat

3.4 ÉRTÉKELÉS A FENNTARTHATÓSÁGI ÁTMENET HELYZETÉRŐL

A Keretstratégia elfogadása óta eltelt nyolc évben tapasztalt változások már számos esetben kimutathatók: a negyedik Előrehaladási Jelentés – folytatva a hagyományokat – az elérhető adatok segítségével, a Keretstratégia elvárásai alapján mutatja be a folyamatokat⁶. A fenntarthatósági átmenetről az alábbi általános megállapításokat tehetjük – különös figyelmet szentelve a 2020 tavasza óta tartó COVID-19 járvány hatásainak.

- A kulcsindikátorokat vizsgálva azt látjuk, hogy bár az előző előrehaladási jelentéshez képest számos pozitív változás történt, viszont a pandémia sok indikátor esetében rontott a javulás mértékén, sőt egyes esetekben a mutató értékét is csökkentette. A 16 indikátor közül 9 átlag alatti, vagy rossz minősítést ért el, amely azt vetíti előre, hogy Magyarország hosszútávon továbbra is kedvezőtlen fenntarthatósági állapotban van.
- Nemzetközi összehasonlításban leginkább a gazdasági mutatóink versenyképesek, ráadásul a COVID-19 járvány hatására kialakult gazdasági visszaesést egy viszonylag gyors visszapattanás jellemezte Magyarországon. A foglalkoztatottsági adatok, valamint a bruttó állóeszköz-felhalmozási ráta tekintetében Magyarország jobban teljesít mind a régiós, mind pedig az EU-átlaghoz viszonyítva.
- Az emberi erőforrások területén felemás képet látunk: egyrészt az előző előrehaladási jelentés óta valamelyest növekedett a termelékenységi mutató, és a házasságkötések kiemelkedő számának köszönhetően dinamikusán nőtt a házasságban született gyermekek aránya; másrészt azonban az oktatás és az egészségügyi indikátorok esetében lenne lehetőség a javulásra. Az oktatásra költött állami kiadások mértéke tovább csökkent az előző EHJ óta.
- A társadalmi erőforrásokat gyenge, míg a természeti erőforrásokat pedig jelentős degradáció jellemzi mind az utóbbi két évben, mind pedig az NFFS elfogadása óta.
- A Kormány elmúlt évtizedben megvalósított foglalkoztatási és szociálpolitikája azt eredményezte, hogy fokozatosan csökkent a súlyos anyagi deprivációban élők aránya és kezdi megközelíteni az uniós átlagot.
- Látható tehát, hogy fontos indikátorok esetében sikerült javulást elérni az NFFS elfogadása óta, azonban vannak olyan indikátorok, ahol negatív tendenciákat látunk: a korai iskolaelhagyás még mindig súlyos problémát jelent Magyarországon, amelyet mi sem bizonyít jobban, hogy az Európai Bizottság által készített országjelentések és országspecifikus ajánlások (*Country Specific Recommendations - CSR*) évről-évre hangsúlyozzák a problémát. A COVID-19 járvány kapcsán is fontos beszélni a korai iskolaelhagyásról és az oktatáshoz való hozzáférés egyenlőtlenségéről. A pandémia okán bevezetett digitális oktatáshoz eszköz- és internet hiányában nagyon sokan nem értek hozzá – elsősorban a hátrányos helyzetű régiókban -, amely tovább növelte az iskolarendszer alapvetően is magas szelektivitását. Ez azért is rendkívül fontos, mert a tudás az az erőforrás, amelynek a magas minősége javít a többi erőforrás állapotán is: többek között növeli az egészséges életmódban élők számát; növeli a környezettudatosságot és növeli a munkatermelékenységet, az innovációt. Ezért is különösen aggasztó, hogy az oktatás színvonala fokozatosan romlott az elmúlt évtizedben és az iskolában megszerzett tudás a gyakorlatba nem átvihető. Összefoglalva azt mondhatjuk,

⁶ Megjegyezzük, hogy az indikátorok alakulása sok tényezőtől függ, így azok változása nem minden esetben tükrözi az ok-okozati kapcsolatokat, a változásokból nem mindig lehet egyértelmű következtetést levonni.

hogy az oktatás rendszerszintű problémákkal küzd, amelyet az ágazat humánerőforrás-helyzete sem javít, hiszen a tanárok érdemi bérrendezésére nem került sor az NFFS elfogadása óta.

- A természeti erőforrásokat illetően megállapíthatjuk, hogy bár javult az erőforrás-hatékonyság valamelyest (a 2013-2018-as erősen negatív trendek lefékeződtek), még így is lényegesen elmarad mind a V3 (Csehország, Lengyelország, Szlovákia), mind pedig az EU átlagától. A biológiailag inaktív területek arányában nem következett be változás az elmúlt két évben és az üvegházhatású gázok kibocsátásának mértékében sem következett be szignifikáns pozitív fordulat; így azt mondhatjuk, hogy az elmúlt évtizedben tapasztalt gazdasági növekedés – amely az uniós átlagot bőven meghaladó mértékben rombolja a természeti erőforrások mennyiségét és minőségét – nem fenntartható.
- A fenntarthatóság intézményrendszere továbbra is kiegyensúlyozatlan: míg az Alaptörvény számos rendelkezése, a jövő nemzedékek szószólója, a különböző tanácsadó testületek (NFFT, Országos Környezetvédelmi Tanács, Versenyképességi Tanács), a köztársasági elnöki hivatal fenntarthatósági igazgatósága, a Magyar Nemzeti Bank zöld finanszírozási és versenyképességi programjai együttesen, világszinten egyedülállóan gazdag fenntarthatósági intézményrendszert mutatnak, addig a végrehajtó hatalom területén a fenntarthatóság nem stratégiai szempont. Hiányzik az érdemi horizontális kormányzati koordináció, az erre vonatkozó országgyűlési határozati ajánlás is csak formálisan, de nem érdemben teljesült. A helyenként felgyorsuló jogalkotás számos esetben nem veszi figyelembe, nem hasznosítja a fenti intézmények által megformált véleményeket.
- A jelentés vizsgálati időszakában egyre inkább jellemző, hogy mind a lakosság, mind pedig a vállalatok számára egyre inkább fontossá válik a fenntarthatóság. A klímaváltozás érezhetővé váló hatásaival felerősödött a környezetvédelem és a környezeti tudatosság; ugyanakkor a gazdaságot jellemző növekvő munkaerőigénnyel és emelkedő bérekkel együtt az emberi tényezők is nagyobb teret kaptak, így például az élethosszig tartó tanulás, a jobb munkakörülmények és az egészségtudatosság is növekvő fontosságúvá vált.

Az **emberi erőforrásokat** illetően a népesedési folyamatok terén érdemi javulások mellett továbbra is jelentős feladatokkal szembesülünk. A házasságkötések száma 2020-ban rekordszinten állt, amelyet többek között az okoz, hogy a családtámogatások döntő többsége csak a házasságok számára érhetőek el. A termékenység és a gyermekvállalási kedv bár minimálisan növekedett az elmúlt két évben, még mindig nagyon távol van a népesség reprodukciójához szükséges mértéktől. Továbbra is sürgető a bölcsődei férőhelyek bővítésének és a kisgyermekes családok atipikus foglalkoztatásának lehetőségének megteremtése. A COVID-19 járvány ebből a szempontból lehetőséget jelent: a kijárási korlátozások nagyon sok munkavállaló esetében tették lehetővé az otthoni munkavégzés lehetőségét, amelyre vélhetően a járvány elcsendesedésével is magas lesz a társadalmi igény. A társadalmi előregedés az európai trendeknek megfelelően alakul Magyarországon is, amely hosszútávon felveti majd a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát, bár ez a probléma a Keretstratégia időtávján kívül esik. Az előző EHJ óta a kivándorlás mértéke mérséklődött valamelyest, azonban ez részben a COVID-19 járvány miatti utazási korlátozásoknak is köszönhető. Ezzel párhuzamosan a 2019-ig folyamatosan növekvő bevándorló létszám is megtorpant 2020-ban.

A lakosság egészségi állapotát jellemző születéskor várható élettartam fokozatosan, ámde rendkívül kis mértékben növekedett a COVID-19 járványt megelőzően, azonban a

pandémia hatására több mint fél évvel csökkent a születéskor várható élettartam mind a férfiak, mind pedig a nők esetében. Továbbra is súlyos kockázatot jelentenek a különböző egészségkárosító magatartások, mint a kiemelten mozgásszegény életmód, a dohányzás, illetve drog-és alkoholfogyasztás. A betegségek közül kiemelkedik a magas vérnyomás, amely a 75 évesnél idősebb korcsoport bő kétharmadát sújtja. Az elmúlt évek tendenciáival megegyezően még mindig nem fordít a Kormány kellő figyelmet a környezet állapotával, valamint a lakosság anyagi és társadalmi helyzetével összefüggésbe hozható egészségkárosodás megelőzésére. Mindezekhez hozzájárul az átfogó Nemzeti Népegészségügyi Stratégia hiánya, amely ezen kihívásokat célozhatná meg. Az egészségüggyel kapcsolatos pozitív folyamat, hogy az orvosok bérrendezése megtörtént, azonban az új szolgálati jogviszony élesen elválasztja az állami és magánegészségügyet, ezért becslések szerint mintegy 5.500 egészségügyi dolgozó hagyta ott az állami egészségügyi rendszert. Az egészségügy közfinanszírozása nem javult érdemben, még mindig nagyságrendekkel marad el az Európai Unió átlagától.

A hazai oktatási rendszer az elmúlt években tovább gyengült, így mennyiségi és minőségi mutatók terén is nő a lemaradásunk az európai átlaghoz viszonyítva. Az oktatási rendszer szelektivitását nem sikerült mérsékelni, sőt, a COVID-19 járvány hatására nagyon sokan maradtak ki a digitális oktatásból, elsősorban a hátrányos helyzetű gyerekek esetében. A korai iskolaelhagyók száma bár valamelyest mérséklődött az előző előrehaladási jelentés óta, azonban még mindig távol van az EU 9 százalékos, valamint a másik három visegrádi ország 7 százalékos átlagától.

A **társadalmi erőforrások**at illetően azt mondhatjuk, hogy tovább folytatódtak a társadalmi egyenlőtlenségek és a szegénység terén az előző jelentés időszakában megkezdődött előrelépések: a társadalmi kirekesztődés kockázatával érintettek aránya 2019-re 18,9 százalékra csökkent, amellyel teljesült az EU2020 stratégia célkitűzése. A kormányzati politikának (munkaalapú társadalom megteremtése), valamint a COVID-19 járvány előtti időszakig tartó gazdasági növekedésnek köszönhetően az alacsony munkaintenzitású családban élők száma csupán 5 százalék volt 2019-ben. A súlyos anyagi deprivációban élők száma stabilan csökkent a Keretstratégia elfogadása óta, de a 8 százalékos érték majdnem triplája a visegrádi országok átlagának.

A Keretstratégia elfogadása óta a magyar társadalom helyzete számos vizsgált szempont alapján javult (bővült a foglalkoztatottság, nőtt a reáljövedelem, csökkent a munkanélküliség és a súlyos anyagi deprivációval élők aránya), hazánk azonban még ezzel együtt is az erősebben depriváltak közé tartozik az európai országok között. Továbbra is jelentős a bizalomhiány, európai összevetésben magasabb az elégedetlenség és a legitimációs deficit, különösen a piacgazdaság és a demokrácia szabályrendszereit illetően.

Az elmúlt évekhez hasonlóan tovább folytatódott a civil szféra szűkülése, a civil szervezetek összbevétele ellenben növekedett. A korrupció érzékelésével kapcsolatos helyzet esetében negatív tendenciákat tapasztalhatunk: hazánk pozíciója romlott az Európai Unió, valamint a közép- és kelet-európai régió belül is.

A **természeti erőforrásokkal** kapcsolatban pozitív fejlemény, hogy a fenntarthatóság témaköre egyre inkább a közbeszéd témájává vált, egyre fogékonyabbak az emberek a különböző környezetvédelmi kezdeményezésekkel kapcsolatban. Ezzel együtt azonban a természeti erőforrások mennyisége és minősége kapcsán nem beszélhetünk pozitív fejleményekről a Keretstratégia elfogadása óta. Annak ellenére, hogy természeti erőforrásainkat az Alaptörvény P) cikke védendő, fenntartandó és a jövő nemzedékek

számára megőrzendő nemzeti közös örökségnek nyilvánította, nyilvántartásuk nem megoldott és továbbra sem készülnek éves kimutatások változásukról.

Tartós és jelentős hazai trend a természetes élőhelyek szűkülése, valamint a még megmaradó élőhelyek állapotának romlása, vagyis a környezeti táj degradációja. A biodiverzitás csökkenésével az ökoszisztéma-szolgáltatások minősége tartósan csökken.

A biológiailag inaktív területek aránya évek óta stagnál. Problémát jelent, hogy a műtrágyahasználat növekszik, az intenzív mezőgazdasági termelés továbbra is kiterjedt, amellyel a felszíni és felszín alatti vizeink állapota romlik. A következő hét éves Európai Unió költségvetési ciklusra vonatkozóan az EU célul tűzte ki, hogy a műtrágyahasználat szignifikánsan csökkenjen az Unió területén belül.

Az erőforrás-termelékenység javult az előző EHJ óta, azonban még mindig az EU átlagnál nagyobb mennyiségű természeti erőforrás szükséges adott gazdasági eredmény eléréséhez, amely elsősorban az építőipar felfutásával és az állami nagyberuházásokkal magyarázható. Az EU célkitűzéseivel összhangban a hazai közpolitika-alkotás fókuszába is bekerült a körforgásos gazdaság kérdésköre, így a következő költségvetési ciklusban ezen a téren komoly előrelépésre számíthatunk.

A levegőminőséget tekintve Magyarországon a legnagyobb problémát a kisméretű szálló por szennyezettség jelenti, amelynek legfőbb forrása a lakossági szilárd tüzelés. Az utóbbi évek mérési adatai azt mutatják, hogy a lakossági kibocsátások léptek előtérbe, míg a korábbi tendenciával ellentétben a közlekedés, mint fő PM₁₀ forrás domináns szerepe megszűnt.

A klímaváltozással összefüggésben hazánkban egyre inkább jellemzőek a szélsőséges időjárási viszonyok. Folyamatosan növekszik a hóhullámos napok száma és az özvízszerű esőzések gyakorisága, amelyre részben válaszul folyamatban van Magyarország harmadik vízgyűjtő-gazdálkodási tervének kidolgozása, mely megfelelő stratégiai alapot nyújt hazánk vízi környezetének védelmére és javítására.

A 2013-2017 időszakban az energiaszolgáltatás növekedésnek indult, az energiaszolgáltatás a korábbi javuló tendenciából stagnálásba fordult. A primerenergia-igény ebben az időszakban évente kb. 3,5%-kal nőtt, ezzel az energiaigény növekedése megközelítette a GDP bővülési ütemét, így a szétcsatolás (ami a fenntarthatóság fontos indikátora) – átmenetileg – megszűnt. 2017-től a primerenergia felhasználás stagnál, így remélhető, hogy a szétcsatolás ismét tartósan fennáll majd. A megújuló energiaforrások magyarországi hasznosításának tendenciája összetett képet mutat. Egyrészt a hasznosítás aránya - a rendelkezésre álló adatok alapján - 2013 óta csökken, 2019-ben nem érte el a végső energiaszolgáltatás 12,6%-át.

Az egy főre eső ÜHG-kibocsátást illetően Magyarország 2019-ben az EU élmezőnyébe tartozott. A 2013-2018-as időszakban növekedett az üvegházhatású gázok kibocsátása, azonban 2018 óta – az erős gazdasági fejlődés mellett – stagnál.

A **magyar gazdaság** ez elmúlt évtizedben folyamatosan erősödött, amely elsősorban a GDP növekedésében és a foglalkoztatottság bővülésében mérhető. A COVID-19 járvány 2020 első három negyedében mind a két mutató terén jelentős visszaesést eredményezett, amely betudható a kijárási korlátozásoknak és a globális kereskedelem visszaszorulásának. A járványkezelést és a gazdaság fellendítését célzó intézkedések a központi költségvetést is leterhelték, amely azt eredményezte, hogy a GDP arányos államadósság 2020 végére jelentősen megnőtt.

Az előző Előrehaladási Jelentésekben azt a megállapítást tettük, hogy a gazdasági növekedés együtt járt a beruházások dinamikus bővülésével. A COVID-19 járvány azonban – a fogyasztáshoz hasonlóan – a felhalmozás dinamikus növekedését is megtörte. A pandémia előtt a beruházások magyarországi rátája a második legmagasabb volt az uniós tagállamok között. A vállalati beruházások növekedését egyrészt az alacsony kamatok segítették, másrészt a munkaerőhiány tette szükségessé.

A Magyar Nemzeti Bank 2020 októberi Költségvetési jelentése szerint a járvány ellen hozott intézkedések drasztikus következményekkel jártak a legtöbb exportpiaci partnerünk teljesítményére nézve, így a korábban vártnál lassabb külpiaci helyreállítás várható. A koronavírus járvány hatására mind az export, mind pedig az import dinamikus növekedése megtört.

2016-tól kezdve a K+F kiadások mértéke GDP-arányosan és reálértékben is növekedtek és ezzel párhuzamosan a kutatói munkakörben foglalkoztatottak száma is jelentősebb bővült (2012 óta 20 százalékkal).

A Keretstratégia egyik kulcsindikátora a 20-64 éves korcsoport foglalkoztatási rátája, amely folyamatosan emelkedett az elmúlt évtizedben és 2020-ra meghaladta az uniós átlagot. A 2020 év végén mért 77,5 százalékos érték meghaladja az EU2020-as stratégiában foglalt célértéket. Az elmúlt évtized foglalkoztatási bővülésének az egyik legfőbb motorja a közfoglalkoztatás volt, amely olyan rétegeket is be tudott vonni a munkaerőpiacra, akiket azelőtt nem. A közfoglalkoztatás jelentősége azonban az előző előrehaladási jelentés óta érdemben csökkent: míg 2018. decemberében 113 ezer főt alkalmaztak közfoglalkoztatás keretén belül, addig 2021. januárjában csak 87,9 ezer főt.

Bízató fejlemény, hogy a fenntarthatóság egyre inkább közbeszéd tárgyává vált az elmúlt években. Emellett a COVID-19 járvány rávilágított arra, hogy az egyes országok társadalmi-gazdasági rendszerei mennyire sérülékenyek a külső behatásokkal szemben, ezért a reziliencia is kiemelt szerepet kap az európai szakpolitika-alkotás folyamatában (pl. Helyreállítási és Ellenállóképességi Terv). Így mind a belső, mind a külső igény növekszik a társadalom- és gazdaságfejlesztési stratégiák fenntarthatósági jellemzőinek tudatos, elkötelezett javítására.

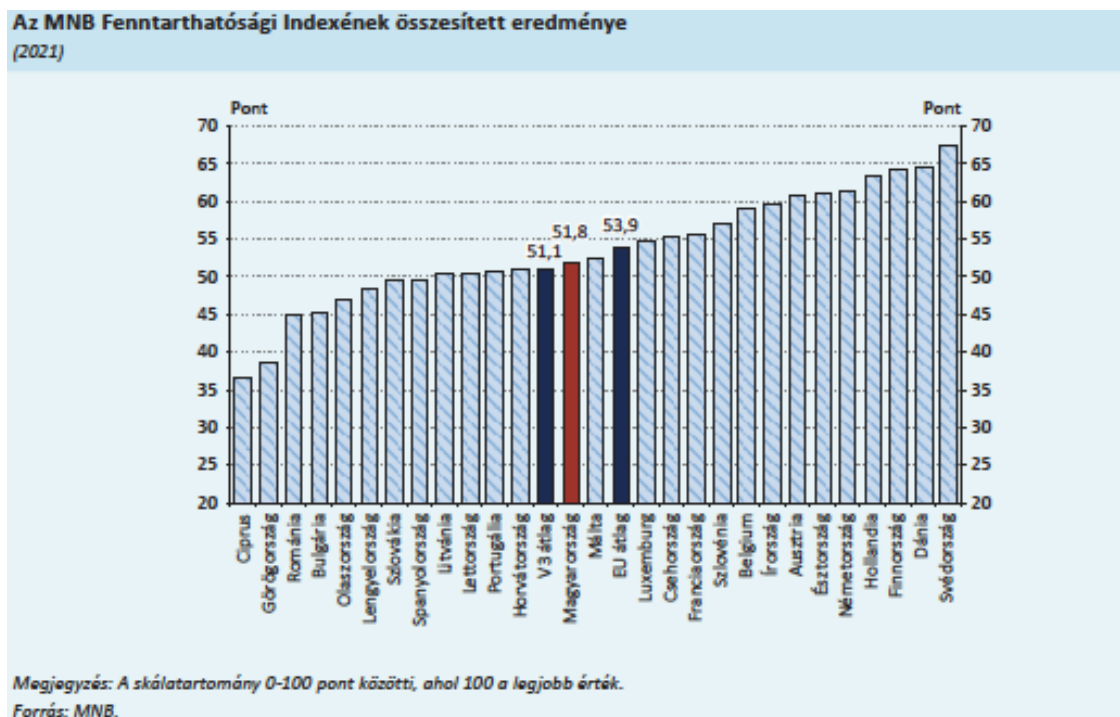
Fenntartható fejlődési állapotmátrix (kvalitatív áttekintés)

A fenntarthatóság összetevőinek helyzete a 2019-2020-ban megfigyelhető állapot és a Keretstratégia elfogadásától (2013-tól) észlelhető változások szerint

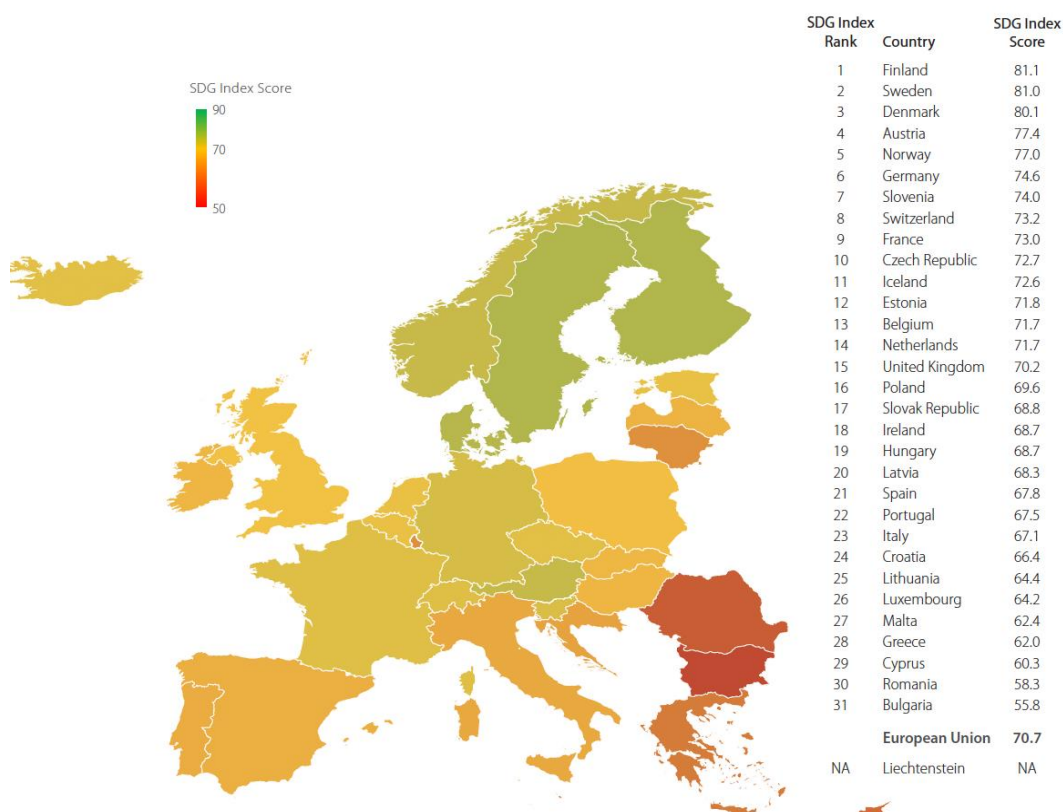
	Javuló trend vagy stabil helyzet (2013 óta)	Romló trend vagy stagnálás (2013 óta)
Jó állapot (2019-2020)	Foglalkoztatás Államadósság (Covid-járványig) Fizikai tőkébe való beruházások Országos digitális infrastruktúra Nemzeti összetartozás, kapcsolat a határontúli magyarokkal Adóelkerülés visszaszorítása	Államadósság (Covid-járvány hatására) Üvegházgáz-kibocsátás (EU-n belüli relatív helyzet) Időskori eltartottsági ráta, nyugdíjrendszer fenntarthatósága
Rossz állapot (2019-2020)	Népesedés: termékenység Születéskor várható élettartam Kivándorlás Társadalmi kirekesztettség, szegénység Intézményekbe vetett bizalom Kutatás-fejlesztés, innováció Digitális technikák alkalmazása a gazdaságban	Alacsony társadalmi mobilitás, oktatási rendszer erős szelektivitása Tudástőke újratermelése, az oktatás minősége Minőségi munkaerőkínálat Az oktatásban eltöltött átlagos idő, korai iskolaelhagyás, élethosszig tartó tanulás Pedagógusok anyagi megbecsültsége Egészségtudatos magatartás Egészségügyi intézményrendszer minősége Természeti erőforrás-termelékenység Biodiverzitás Mesterséges felszínborítottság növekedése Háztartási fűtésből származó levegőszennyezés Civil aktivitás Korrupcióérzékelés

Magyarország fenntartható fejlődési teljesítménye más intézményi értékelések, más módszertanok szerint

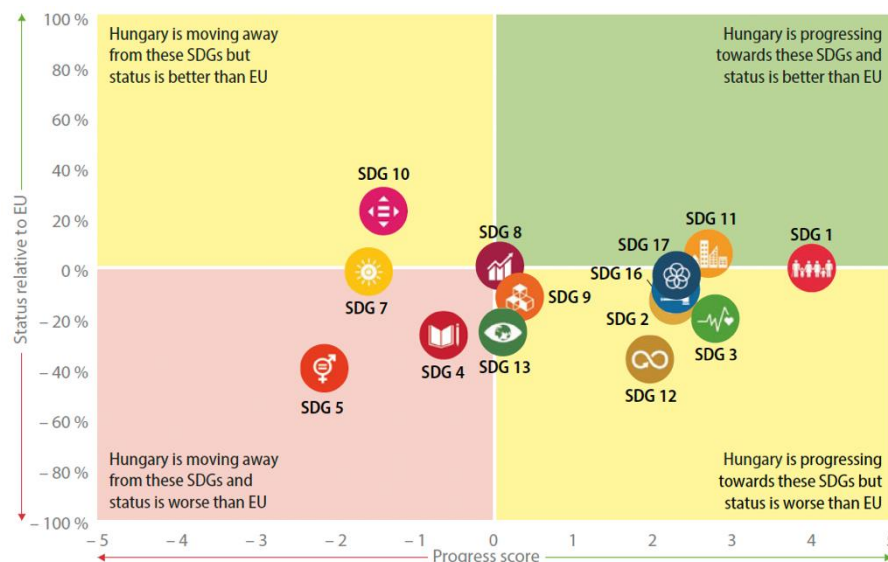
Magyarország fenntarthatósági teljesítménye a Magyar Nemzeti Bank Fenntarthatósági jelentése szerint:

Magyarország fenntartható fejlődési teljesítménye (az ENSZ SDG-k szerint) az Európai Unió tagországok között:

Magyarország fenntartható fejlődési teljesítménye az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljainak elérése tükrében az Eurostat indikátorai szerint:

Source: Eurostat

Jelen előrehaladási jelentés Magyarország fenntarthatósági teljesítményét a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia által meghatározott értelmezési logikában vizsgálja, ahol a fenntarthatóság a nemzet hosszú távú jólétét meghatározó fundamentumok (nemzeti erőforrások) mennyiségi és minőségi számbavételén alapul. Ez az értelmezési keret sok tekintetben átfed, de nem teljesen azonos az ENSZ fenntartható fejlődési célrendszerével – például az ENSZ Agenda 2030 stratégiájának nincsenek demográfiai céljai, míg a népesedés a fenntarthatóság kiemelten fontos eleme a magyar nemzeti stratégiának. Az MNB fenntartható fejlődési elemzése az objektív indikátorokra támaszkodik, így az ilyen mutatókkal nehezen leírható társadalmi tőke vizsgálatától eltekint.

A másik fontos különbség az NFFT előrehaladási vizsgálata és a többi értékelés között, hogy számunkra elsősorban a saját teljesítményünk időbeli változása fontos (longitudinális vizsgálat), míg különösen az SDG alapú értékelések az országok összehasonlítására, rangsorba rendezésére összpontosítanak.

Mindezen módszertani és értelmezési különbségek ellenére a különböző más fenntartható fejlődési mérések is megerősítik a Jelentésben foglaltakat: Magyarország fenntartható fejlődési teljesítménye közepes, egyes területeken figyelemreméltóan pozitív, számos olyan terület is van azonban, ahol a helyzetünk kritikus, s itt számos esetben nem javuló, hanem tovább romló vagy stagnáló trendeket látunk.

Európai Unió összehasonlításban a különböző más értékelések Magyarország teljesítményét egybehangzóan az EU átlag alá, a 27 EU-tagállam között a 15-17. helyre teszik.

**Fontosabb társadalmi, kormányzati válaszok
a fenntarthatóság erősítésére 2019-2020-ban**

Tartósan elérhető, kiszámítható családtámogatási rendszer fenntartása. A rendszer további bővítése, új támogatási formák bevezetése. Az Otthonteremtési Program támogatásainak bővítése.

Bölcsődei férőhelyek növelése.

Kapcsolati erőszak elleni fellépés, áldozatsegítő intézkedések, védett szállások férőhelybővítése. Gyermekevédelmi jelzőrendszer fejlesztése.

A szakoktatás, szakképzés rendszerének fejlesztése.

A végzettség nélküli iskolaelhagyás kockázatait kezelő, több elemű program indult (tanulóközpontú, egyéni haladási ütemet biztosító, befogadó tanítási-tanulási környezet kialakítása).

Az orvosi jövedelmek rendezése az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló új törvény elfogadásával, a hálapénz betiltása.

Népegészségügyi szűrővizsgálati rendszer fejlesztése.

Elektronikus egészségügyi szolgáltatások fejlesztése.

Ökoszisztéma-szolgáltatások értékelését, térképezését biztosító módszertan és eszközrendszer fejlesztése.

Talajvédelmi cselekvési terv elfogadása.

Génmegőrző intézmények fejlesztése.

Erdősítési, fásítási programok finanszírozása.

A klímasemlegesség elérése 2050-es céldátumának törvénybe foglalása.

Vízmelegtartó táj- és ökoszisztéma rehabilitációs mintaprojektek megvalósítása.

A munkát terhelő adók mértékének csökkentése.

Az idősebbek, valamint a korlátozott munkaképességű, fogyatékkal élők foglalkoztatásbővítésének célzott támogatása, járulékcsoökkentése.

A kutatás-fejlesztést segítő több elemű, széles spektrumú támogatási formák működtetése.

Aktív, érdemi szerepvállalás a nemzetközi fenntartható fejlődési együttműködésben. Fejlesztési együttműködési stratégia elfogadása.

(A kormányzati intézkedéseket részletesen a Jelentés 1. sz. melléklete tartalmazza, amely a kormányzati elfogadás után online lesz elérhető az NFFT honlapján.)

3.5. SZAKPOLITIKAI JAVASLATOK

A fenntarthatósági átmenet elősegítése érdekében – kiegészítve a 2. fejezetben megfogalmazott általános javaslatainkat – az alábbi szakpolitikai és horizontális javaslatokat tesszük.

1) Felső szintű (szak)politikai elköteleződés növelése a fenntarthatóság iránt

- Szükséges a horizontális integráció erősítése, valamint a különböző szakpolitikai stratégiák és intézkedések fenntarthatósági szempontú összehangolása, különösen a természeti tőke és a biodiverzitás megőrzése alaptörvényi kötelezettségének érvényesítése a gazdaságpolitikai döntésekben.
- A közpolitikai döntések hosszú távú hatásainak javítása érdekében célszerű lenne bevezetni az előzetes fenntarthatósági hatásvizsgálat intézményét, amelynek a szakmai koncepciója az NFFT-nél rendelkezésre áll.

2) Népesedéspolitika - nemzetpolitika

- A gyermekvállalás támogatását célzó intézkedéseket szükséges fenntartani, illetve olyan értelemben bővíteni, hogy a lehetőségekkel minél több család élni tudjon (a CSOK valamely változatát csupán a gyermekes családok megközelítőleg 10 százaléka vette igénybe). Javasoljuk a bérletások számának növelését országszerte, valamint kiemelten fontos lenne egy átfogó „fecskeház” program kialakítása, amely lehetőséget teremtené a fiatal családok életkezdésére.
- További lépéseket kell tenni a bölcsődei férőhelyek számának bővítésére, valamint a gyermeket nevelő szülők számára elérhető atipikus foglalkoztatási formák kiterjesztésére.
- A nemzetpolitika terén számos pozitív előrelépés történt az előző EHJ óta; fontos, hogy a jelenleg is működő programok és támogatási formák a következő években is elérhetők legyenek a külföldi diaszpóra számára – az így létrejövő és megszilárduló kapcsolat hozzájárul a kulturális örökségünk megőrzéséhez és ápolásához.

3) Egészségesebb Magyarország

- Javasoljuk az egészséges életmódok erőteljesebb támogatását, az egészségügyi szűrőprogramok kiterjesztését és a meglévő programok fokozott lakossági népszerűsítését, továbbá az egészséges táplálkozásra vonatkozó ismeretek szélesebbkörű megjelenítését. A mozgásban gazdagabb életmód elősegítése érdekében a sportfejlesztéseknek az amatőr sportolási lehetőségek bővítését kell szolgálnia.
- Kiemelten fontosnak tartjuk, hogy készüljön olyan népegészségügyi stratégia („egészségterv”) is, amely nem az egészségügyi ellátórendszerre, hanem az egészség társadalmi meghatározóira fókuszál, s amely lehetővé teszi a többszintű és az egészség különböző területeire részleteiben és egészében fókuszáló programfejlesztést (pl. drogfogyasztás, alkoholizmus megelőzése).
- Az egészségügyi közszolgáltatások finanszírozását azok valós személyi és tárgyi költségeihez kell igazítani. Az orvosi bérek emelését az egészségügyi szakdolgozók bérrendezésének kell követnie, hiszen ez a foglalkozás is az elvándorlással érintettek között található.

4) Minőségi oktatás

- A közoktatásban megszerzett tudás versenyképességének növelése érdekében alapvető fontosságú a kiemelkedő tehetségű fiatalok pedagógusi pályára vonzása. Javasoljuk a tanárok bérének nagymértékű emelését.
- Szükséges a tanárképzés intézményrendszerének, a tanárképzés módszertana színvonalának áttekintése; javasoljuk, hogy kapjon kiemelt támogatást a tanárképzés.
- Szükséges a közoktatás szelektivitásának csökkentése, az oktatás társadalmi mobilizáló, esélykiegyenlítő funkciójának helyreállítása.
- A közoktatásban részt vevő tanárok mellett az egyetemi oktatói-kutatói bérek rendezése is rendkívül fontos, hiszen ez a K+F kiadások növelése mellett hozzájárulhat az állami finanszírozású tudomány színvonalának javításához és így az ország innovációs kapacitásának bővüléséhez.
- A hazai felnőttoktatás, felnőttképzés teljes rendszerének áttekintése, mind a munkaerő-piaci képzés, továbbképzés, mind a tudományos áttekintőképesség, kulturális igényesség, környezettudatos gondolkodás fejlődését szolgáló képzések határozott erősítése a 21. század fejlett és harmonikus társadalmának elengedhetetlen feltétele.

5) Gazdasági stabilitás

- A Keretstratégiai időtávja alatt a nyugdíjrendszer fenntartható marad, hiánya csak 2030 után indulhat növekedésnek. Épp ezért szükséges hosszútávon a magas foglalkoztatottsági szint fenntartása az egészségügyi és oktatási rendszer javítása mellett.
- A COVID-19 járvány következtében kérdésessé vált a globális ellátási láncokon alapuló termelés fenntarthatósága, ezért érzékelhetően olyan gazdaságélénkítési programra lesz szükség, amely a gazdaság rezilienciáját növeli a járványokhoz hasonló külső behatásokkal szemben.
- A COVID-járvány lecsengése esetén szükséges a költségvetési fegyelem helyreállítása és a csökkenő államadósság-pályára való visszatérés.

6) Természeti erőforrás-hatékonyság, körforgásos gazdaság

- Az előző EHJ óta eltelt időszakban az erőforrás-hatékonyság javuló tendenciát mutat, azonban még így is messze elmarad az EU-s illetve régiós átlagtól. Az adatokból az következik, hogy az elmúlt években tapasztalt gazdasági növekedés fokozódó anyagfelhasználással járt, amely természeti fenntarthatósági problémákat okoz. Javasoljuk, hogy a gazdaságfejlesztésben a beruházások fokozatosan terelődjenek át a fizikai tőke túlsúlyos fejlesztésekről a tudáson és innovációkon alapuló befektetésekre. Különösen támogatásra érdemes a körforgásos gazdaság fejlődése.
- A megújuló energiaforrások hasznosítási arányának fokozottabb növelésére alkalmas szabályozói környezet kialakítását javasoljuk, hogy teljesíteni lehessen a 2030-ra kitűzött 20 százalékos célt. Szükséges a megújuló energiatermelés ma még döntően tűzifára alapozott szerkezetének diverzifikálása is, például háztartási méretű kiserőművek vagy függőleges tengelyű szélgenerátorok háztartási telepítésének támogatásával.

- Javasoljuk támogatni, hogy a regionális szennyvízkezelők tervet és ütemtervet dolgozzanak ki a szennyvíziszap energetikai hasznosításra, alkalmazkodva a helyi sajátosságokhoz. A körforgásos gazdaság felé történő elmozdulás miatt pilot-projektek támogatásával vizsgálni kell, hogy a szennyvíziszaphoz történő szerves hulladék hozzáadásával hogyan lehet komposztot készíteni.
- Szükségesnek tartjuk a már jelenleg is létező, épületek energiahatékonyságának javítását célzó programok kibővítését, feltételeinek vonzóbbá tételét. Az intézkedés a felújítandó épületállomány nagysága okán tartósan biztosít megrendeléseket az építőipar számára; az építőipari kapacitásokat a kisebb ökológiai lábnyomú építési területekre csoportosítja át (épületfelújítás esetén nincs zöldmezős területfoglalás, kisebb a felhasznált építőanyag-mennyiség, így mérséklődik az építőiparra általában jellemző extrém nagy természetierőforrás-felhasználás). Javasoljuk továbbá az energiahatékonysági tanúsítványi rendszer szigorítását és integrálását a családtámogatási rendszerbe.
- Az Európai Zöld Megállapodással összhangban javasoljuk, hogy az ökológiai gazdálkodás támogatása kiemelt terület legyen a következő években, ami elősegíti az agrárágazat megújulását és versenyképesebbé tételét, így képessé válhat a helyben megtermelt és egészségesebb élelmiszerek iránti, feltehetőleg megnövekedő fogyasztói kereslet kielégítésére.

7) Éghajlatváltozás hatásainak mérséklése

- Sürgetjük az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás Második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiában foglalt célkitűzéseinek érdemi gyakorlati megvalósítását, az éghajlatváltozási politikán belül a mitigációra és az adaptációra való figyelem kiegyensúlyozását. Ezt indokolja, hogy Magyarország az EU tagállamok között kiemelkedő éghajlati sérülékenységgel rendelkezik, s a hóhullámokkal szembeni sérülékenység esetében a kiemelten és fokozottan sérülékeny területeken él a lakosság egynegyede; a sérülékenység térben rendkívül differenciáltan jelentkezik, és elmaradott térségeinket erőteljesebben érinti.

8) Biodiverzitás

- A biodiverzitás és az ökoszisztéma-szolgáltatások megőrzése érdekében javasoljuk a zöldmezős beruházások érdemi visszaszorítását (a barnamezős fejlesztések javára), a táj- és természetes élőhely helyreállítások kiemelt költségvetési forráshoz juttatását.
- A készülő Nemzeti Környezetvédelmi Program (annak részeként a Nemzeti Természetvédelmi Alapterv) és Nemzeti Biodiverzitás Stratégia céljainak horizontális integrációja elengedhetetlen, ezeket különösen érvényesíteni kell a gazdaságsszabályozás átalakításával.

9) Vízgazdálkodás

- Továbbra is megoldást sürget a víziközmű-szolgáltatók és az általuk kezelt infrastruktúra helyzete, melyre az előző monitoring jelentés óta sem sikerült megoldást találni. A változó lakossági fogyasztási szokások, a rezsicsökkentés gazdasági hatásai és az elavult infrastruktúra felújítási szükségletei valós fenntarthatósági dilemmákat vetnek fel.
- Bár az egy főre jutó hazai vízkészlet közel az egyik legmagasabb érték a kontinensen, ez főként a nagyarányú átfolyó vizekből fakad. A felszíni és felszín alatti vízkészletek ökológiai és kémiai állapota romló tendenciát mutat. Javasoljuk, hogy nagyobb

hangsúly kerüljön a hazai vízkészletek megóvására, illetve a vízbőséges időkben a vízkészletek visszatartását szolgáló, lehetőleg természetes tározókapacitások fejlesztésére.

II. RÉSZLETES ELEMZÉS

4. Bevezetés a részletes elemzésbe

Az Országgyűlés Magyarország Alaptörvényébe foglalta a fenntartható fejlődést, a jövő nemzedékének lehetőségeinek védelmét és a nemzeti erőforrásainkkal való hosszú távú felelős gazdálkodás érvényesítését. Ennek érdekében 2013 márciusában elfogadta Magyarország 2012-2024-es időszakra szóló Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiát. A 18/2013. (III. 28.) OGY határozat értelmében a Keretstratégia (NFFS) célja, hogy:

- hozzájáruljon egy nemzeti egyetértés kialakulásához a fenntarthatóság fogalmáról;
- támogassa a fenntarthatóság felé való átmenet első lépéseinek meghatározását; valamint
- hosszú távú koncepcióként szolgáljon a közpolitikai döntéselőkészítő-döntéshozatali rendszerben.

A Keretstratégia négy nemzeti erőforrást határozott meg: az emberi, a társadalmi, a természeti és a gazdasági erőforrásokat, amelyek mennyiségének és minőségének megőrzése, gyarapítása minden nemzedék anyagi, szellemi és lelki jólétének elősegítéséhez szükséges. Fontos azonban, hogy a négy erőforrás fenntarthatóságára való törekvés nem csupán a szakpolitikai és kormányzati feladat, hanem a társadalom egészének is felelőssége van e téren.

A Keretstratégia értelmezésében az NFFS nyomonkövetése három intézményből áll:

- az indikátorjelentésből;
- a kétévenkénti országgyűlési jelentésből (vagyis az előrehaladási jelentésből); valamint
- a Stratégia négyévenkénti felülvizsgálatából.

A 18/2013. OGY határozat 3. d) és 4. a) pontjai értelmében az Előrehaladási Jelentés feladata, hogy tájékoztatást adjon két évente a Stratégia megvalósítását szolgáló kormányzati intézkedésekről; valamint hogy nyomon kövesse a Keretstratégia megvalósulását és támogassa az elért eredmények értékelését. Mindazonáltal jelen Előrehaladási Jelentés még egy célt szolgál, hiszen nem szabad figyelmen kívül hagyni a világot sújtó COVID-19 járványt, amely 2020 tavaszán érte el Európát, így Magyarországot is. Nem nehéz belátni, hogy a járvány és a járvány kezelését célzó intézkedések együttesen mind a négy erőforráscsoportra szignifikáns hatást fejtett ki, így minden fejezet kapcsán kísérletet teszünk arra, hogy bemutassuk, hogy az egyes erőforrásokat illetően – az elérhető statisztikai adatok ismeretében – milyen hatást gyakorolt a több mint másfél éve Magyarországon is tomboló COVID-19 járvány.

A Keretstratégia elfogadása óta már három előrehaladási jelentés is készült, amely egyenként 2-2 éves ciklusokat ölel fel. Jelen előrehaladási jelentés a már megszokott módon és struktúrában készül el, megegyezően az előző előrehaladási jelentésekhez. A négy erőforrást értékelő összefoglalók a következő szerkezetben készültek:

- Minden erőforrás-elemzés tartalmaz egy általános helyzetképet a legfrissebb statisztikai adatok alapján.
- Ezt követően összegyűjtöttük a vizsgált erőforráshoz kapcsolódó kulcsindikátorok értékeit és megvizsgáltuk a trendszerűségüket. Az Előrehaladási Jelentésben kiválasztott kulcsindikátorok köre követi az előző jelentések szerkezetét, ezzel is biztosítva az összehasonlíthatóságot.

- Az erőforrásokhoz kapcsolódóan megvizsgáltuk az NFFS céljait, majd e célok mentén értékeltük a fenntartható fejlődést befolyásoló társadalmi és gazdasági folyamatokat.
- Az erőforrások értékelése során ismertettük a legfontosabb kormányzati programokat és stratégiákat.
- Minden erőforrás tekintetében megvizsgáltuk, hogy a COVID-19 járvány és az megfékezést szolgáló intézkedések milyen hatást fejtettek ki.
- A fejezet lezárásaként pedig minden esetben bemutatjuk a legfontosabb pozitív folyamatokat és kockázatokat.

Az előrehaladási jelentés a HÉTFA Kutatóintézet (2013) által készített Monitoring Kézikönyv iránymutatásával készült. E kézikönyv alapján az egyes erőforrások helyzetében bekövetkezett változásokat a következő szakértői háttéranyagok alapozták meg:

- Csapó B. (2021): Szakterületi értékelés a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia negyedik előrehaladási jelentéséhez Emberi erőforrások: Oktatás – tudástőke
- Gödri I. – Horváth V. – Kapitány B. – Kovács K. – Makay Zs. (2021): Szakterületi értékelések a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia negyedik előrehaladási jelentéséhez: Emberi erőforrások – Demográfia; KSH Népeségtudományi Intézet, 88 o.
- H-Soft Kft. (2021): Szakterületi értékelések a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia negyedik előrehaladási jelentéséhez: Gazdasági erőforrások – Növekedés, K+F, tőkeállományok, makrogazdasági egyensúly, eladósodottság
- Integra Consulting (2021): A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia végrehajtásának állása az Emberi erőforrások – Egészség területén
- KSH Népeségtudományi Kutatóintézet (2021): Szakterületi értékelések a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia negyedik előrehaladási jelentéséhez: Emberi erőforrások – Demográfia
- Pálvölgyi et al (2021): Szakterületi értékelések a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia negyedik előrehaladási jelentéséhez: Természeti erőforrások
- Táarki (2021): Társadalmi kirekesztés, szegénység és társadalmi kohézió
- Táarki (2021): Társadalmi újraelosztás, korosztályi számlák, gyermeknevelés finanszírozása, nyugdíjrendszer

Az előrehaladási jelentés összeállítását a HÉTFA Kutatóintézet támogatta.

5. Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia célkitűzéseiben elért eredmények

5.1. EMBERI ERŐFORRÁSOK

5.1.1. ÁLTALÁNOS HELYZETKÉP

A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia az emberi erőforrások területén kijelölt célrendszere négy fő területre fókuszál: demográfiára, az oktatási rendszer eredményességére, az egészségmutatókra, valamint a társadalmi egyenlőtlenségek és kohézió kérdésére.

Magyarország népességének fogyása az NFFS 2013-as elfogadása óta tovább folytatódik. Az elmúlt időszakban a születésszám stagnálása majd emelkedése a szülőképes korú nők számának igen gyors csökkenése mellett következett be. A tendencia – bár valamelyest lassuló ütemben – de a még a következő években is folytatódni fog. A gyermekvállalási kedvet jelző teljes termékenységi arányszám a 2011 és 2016 közötti növekedést, majd a 2019-ig tartó stagnálást követően 2020-ban növekedett, amit azonban a koronavírus-járvány megakasztani látszik. Ugyanakkor az arányszám 2020-as értéke (1,56) még mindig lényegesen elmarad attól a célértéktől, amely középtávon a hazai népességfogyás megállítását eredményezné (2,05), de feltehetően már eléri, sőt 2020-ben meghaladja EU országok 1,5 körüli átlagát. Az elmúlt évtized alacsony termékenységi mutatójában az is komoly szerepet játszik, hogy a nők egyre későbbre halasztják az első gyermek vállalását, amely azt eredményezi, hogy összeszűkül az a bázis, amelyben a második gyermeket vállalják.

Hosszan tartó csökkenés után 2010 és 2016 között nagyon jelentősen megnőtt a házasságkötések száma. Majd egy rövid stagnálás után 2019-től újra erőteljesen nőtt a házassodók száma. 2019-ben több mint 65 ezer házasságot kötöttek, 2020-ban pedig a koronavírus-járvány ellenére ez a szám már a 67 ezret is meghaladta. A növekedésben döntő szerepet játszhatott a kizárólag házasságok által igénybe vehető családtámogatási kedvezmények, melyek egy része a gyermekvállalást is pozitívan befolyásolhatja.

Magyarországon 2019-ben a férfiak születéskor várható élettartama 73, a nőké pedig 79,7 év volt. Ezek a számok csak elhanyagolható mértékű növekedést jeleznek 2014 óta, a várható élettartam lényegében mindkét nem esetében stagnál. Az elsősorban az életmódbeli tényezőkre visszavezethető megelőzhető halálozás vizsgálata megmutatja, hogy a dohányzás Magyarországon okozza a legnagyobb halálozási veszteségeket az uniós országokon belül, az alkoholfogyasztásnak pedig csak Romániában van nagyobb szerepe – a magyarországi értékek e tekintetben is kiemelkedők. A kezelhető halálozás szintje Magyarországon 2018-ban mintegy 70 százalékkal haladta meg az uniós átlagot, és több mint kétszerese a legalacsonyabb kezelhető halálozást mutató országoknak (Hollandia, Spanyolország, Olaszország).

A COVID-19 járvány hatásait teljes egészében még nem tudjuk számszerűsíteni, ugyanakkor a járvány első és második hullámának hatásait már magában foglaló 2020-as évre nézve az adatok már rendelkezésre állnak. A 2019-ben 76,5 éves magyarországi születéskor várható élettartam a COVID19 hatására 2020-ban 0,8 évvel esett vissza. A 2020-as év 0,8 éves élettartam veszteségéhez 2021-ben további élettartam veszteségek társulnak majd, amelynek nagyságát 1,0-1,5 évre becsülhetjük a rendelkezésre álló, előzetes adatok alapján. A 2020-as-es 75,7 éves várható élettartam így feltehetően 74,2 és 74,7 év közé esik majd 2021-re. Amennyiben a várható élettartam fejlődése a 2019 évet közvetlenül megelőző periódus 0,1 életévnyereség/év ütemére áll vissza, akkor a COVID-19 előtti, 2019-es várható élettartam szintjét csupán 18-23 év múlva éri el ismét.

A bevándorlás mértéke Magyarországon – mind a bevándorlók számát, mind az ezer lakosra számított arányát tekintve – továbbra is az EU-tagállamok átlaga alatt marad. A nyers bevándorlási ráta a külföldi állampolgárságú bevándorlókat tekintve 2019-ben is csak 6 ezrelék volt (a szomszédos országokból magyar állampolgárként érkezőket is figyelembe véve 6,6 ezrelék), miközben számos nyugat-európai hagyományos befogadó országban ez a mutató 8 és 15 ezrelék közötti.

5.1.2. KULCSINDIKÁTOROK ALAKULÁSA

Mutató neve	Legfrissebb érték	2017-2018-as monitoring jelentéskor ismert legfrissebb érték	Az NFFS kulcsindikátoraiban bekövetkezett változások értékelése
Teljes termékenységi arányszám	1,56 (2020)	1,49 (2018)	A gyermekvállalási kedv a 2010-es évek végén tapasztalható stagnálás után emelkedett 2020-ra és vélhetően meghaladta az EU-átlagot; azonban továbbra is elmarad a népességfogyást megállító 2,02-es értéktől.
Oktatási kiadások a GDP százalékában	4,7% (2019)	5,0% (2018)	Az oktatási kiadás aránya a GDP százalékában kis mértékben csökkent 2018 óta.
Korai iskolaelhagyók aránya (%)	12,1% (2020)	12,5% (2018)	A korai elhagyás jelenti a legnagyobb oktatáspolitikai kihívást mind Magyarországon, mind pedig az EU-ban. Valamelyes csökkent az érték a legutóbbi jelentés óta, de még így is messze van a kitűzött 10 százalékos célértéktől.

Születéskor egészségesen várható élettartam (év; nők/férfiak)	Nők: 63,6 (2020) Férfiak: 61,7 (2020)	Nők: 59,6(2017) Férfiak: 60,9 (2017)	A születéskor egészségesen várható élettartam folyamatosan növekedett az elmúlt években, de elmarad az EU-27 átlagától.
Súlyos anyagi deprivációban élők aránya (%)	8% (2020)	10,1% (2018)	A súlyos anyagi deprivációban élők aránya 2 százalékkal, 8 százalékra csökkent a 2018-as adatokhoz képest.

5.1.3. AZ NFFS ÁLTAL MEGJELÖLT CÉLOK ÉS KIHÍVÁSOK

A Keretstratégia a következő célkitűzéseket említi meg az emberi erőforrásokkal kapcsolatban:

Népesség, demográfia

- 1. A párkapcsolatokhoz és a családhoz kapcsolódó értékek támogatása (nevelés, intézmények)
- 2. Versenyképes munkabérek biztosítása a kritikus elvándorlással rendelkező szakmákban
- 3. A népességfogyás lelassítása
- 4. Bevándorlási politika kialakítása
- 5. Az idős emberek társadalmi együttműködésben való szerepe lehetőségének biztosítása

Tudás - oktatás

- 6. Minőségi oktatás;
- 7. Az oktatásban töltött idő növelése;
- 8. Az oktatási rendszer szelektivitásának csökkentése
- 9. A tudás jobb hasznosítása a társadalomban és a gazdaságban
- 10. A fenntarthatóság értékeinek és gyakorlatának megjelenése az élethosszig tartó tanulás teljes folyamatában

Egészség

- 11. Egészségtudatos magatartásminták kialakítása
- 12. A krónikus nem fertőző megbetegedések számának csökkentése
- 13. Halandóság csökkentésében a közép-európai régiós átlaghoz való felzárkózás

Szegénység, kirekesztettség - társadalmi kohézió

- 8. Az oktatási rendszer szelektivitásának csökkentése
- 14. Szolidáris társadalom
- 15. Társadalmi szerkezet átrendeződése
- 16. A foglalkoztatottság növelése

5.1.4. CÉLOKAT ÉRINTŐ TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FOLYAMATOK ALAKULÁSA

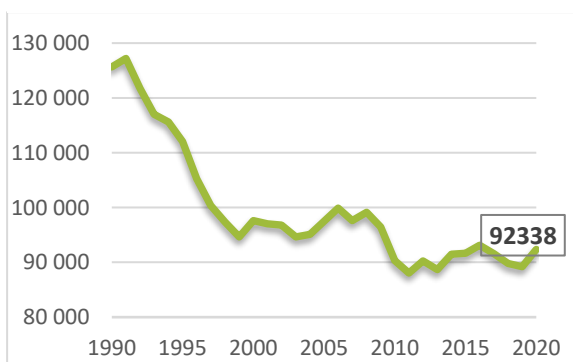
5.1.4.1 Népeség és demográfia⁷

A demográfiai folyamatokat a következő tényezők befolyásolják jelentős mértékben: gyermekvállalás és termékenység, társadalmi előregedés és halandóság, valamint a vándorlási trendek és folyamatok. Az előző EHJ elkészülte óta minimálisan nőtt a termékenység a széleskörű családtámogatásoknak köszönhetően, azonban még így is jelentősen elmarad a reprodukcióhoz szükséges 2,05-s értéktől. A népesség további előregedése, valamint a szülő korban lévő nők számának csökkenés tovább nehezíti a demográfiai fordulatot.

Gyermekvállalás

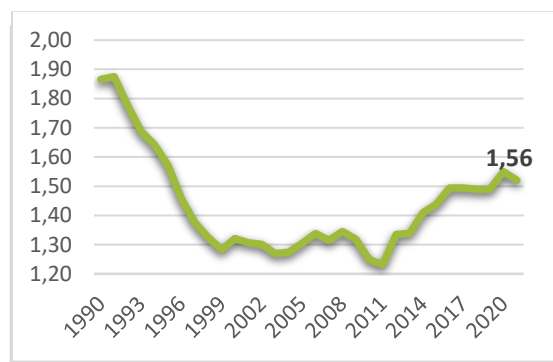
2020-ban 92.338 gyermek született Magyarországon, amely 2016 óta a legmagasabb érték. Amíg 2011-től 2016-ig alapvetően növekedett a születések száma, ezt követően trendforduló következett be, és gyerekszám csökkenni kezdett. A 2018-2019-es évek kifejezetten alacsony születési számait követően 2020-ban egyértelműen emelkedett a születések száma, az eleinte még nagyobbnak látszó növekményt csak az év utolsó hónapjainak (a koronavírus járvány hatására) alacsonyabb adata rontotta le.

1. ábra: Élveszületések számának alakulása, 1990-2020

Forrás: KSH

2. ábra: Teljes termékenységi arányszám alakulása, 1990-2020

Forrás: KSH

A teljes termékenységi arányszám (TTA) értéke 2020-ban 1,56 volt, amely minimális emelkedést mutatott az előző évek adataihoz képest. A TTA értéke azt fejezi ki, hogy ha az adott évi gyermekvállalási viszonyok állandósulnának, akkor egy nő élete során hány gyermeket szülne. Ha a mutató értéke valamivel meghaladja a kettőt, akkor a népesség újratermelése biztosított. Ha a TTA értékét és a születések számát összevetjük, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy 2011 és 2020 között a TTA értékének (vagyis a gyermekvállalási kedvnek) a növekedése ellensúlyozni tudta a szülőképes nők számának csökkenését, vagyis utóbbi ellenére sem csökkent a születésszám. Amint azonban a termékenység akár stagnálni kezd a születések száma is csökkenésnek indul. Amennyiben a következő években

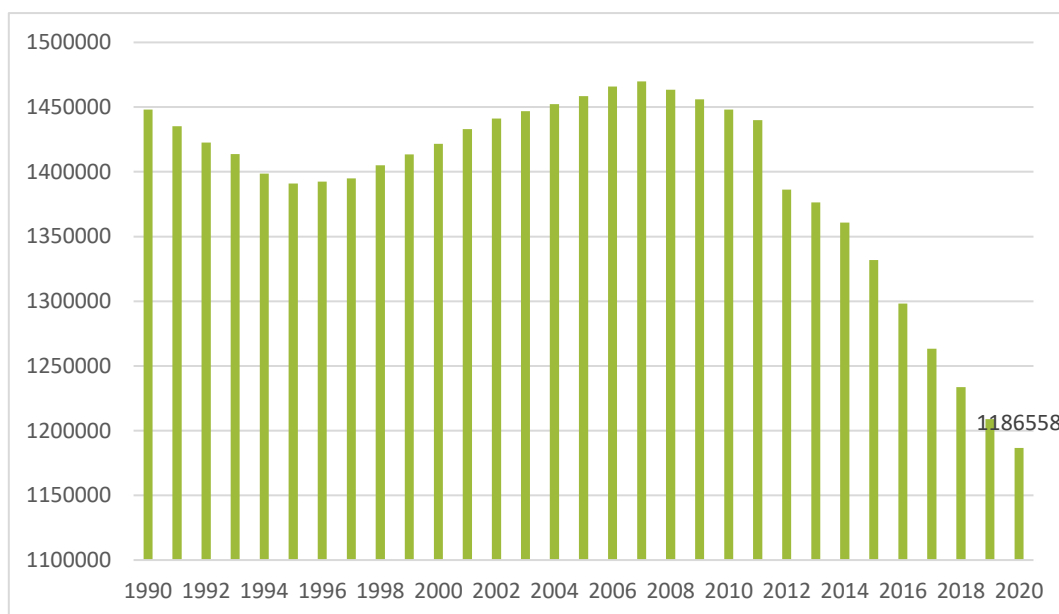
⁷ A demográfiai folyamatokat értékelő fejezet a KSH Népességtudományi Intézete (2021) által készített tanulmány alapján készült.

a termékenység tartósan csökken, úgy a születések számának radikális csökkenésére számíthatunk.

A TTA Magyarországon megfigyelt emelkedésének mértéke, regionális összehasonlításban nem egyedi, hasonló vagy nagyobb növekedés volt megfigyelhető a volt szocialista országok jelentős részében is. A hazai további termékenységnövekedés határának szempontjából érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy jelenleg nem ismerünk precedenst arra, hogy egy országban a tartósan 1,5 alatti értékre süllyedt TTA aztán 2,1 fölé emelkedett volna⁸.

Az elmúlt években a születésszám stagnálás a szülőképes korú nők csökkenő száma mellett ment végbe. A csökkenés mértéke az elmúlt években megközelítőleg évi 20 ezer fő körül alakult, vagyis évről-évre ennyivel kevesebben lesznek a 15-49 éves női korosztály tagjai. Ez elsősorban az 1975 körül született nagy létszámú generáció (ún. Ratkó-unokák) szülő korból való kiöregedésének köszönhető. A születések mintegy 89%-át adó, 20 és 39 év közötti korosztály létszámváltozása is figyelemre méltó: ebben a női korosztályban 2010 és 2020 között mintegy 261 ezres csökkenés következett be. A tendencia – bár valamelyest lassuló ütemben – de még a következő években is folytatódni fog. A következő időszak fenntarthatósági kihívása tehát továbbra is az, hogy már a születésszámok szinten tartásához is egy csökkenő korosztálynak kellene a mostaninál több gyermeket vállalnia.

3. ábra: 20-39 év közötti nők létszámának változása 1990-2020 között

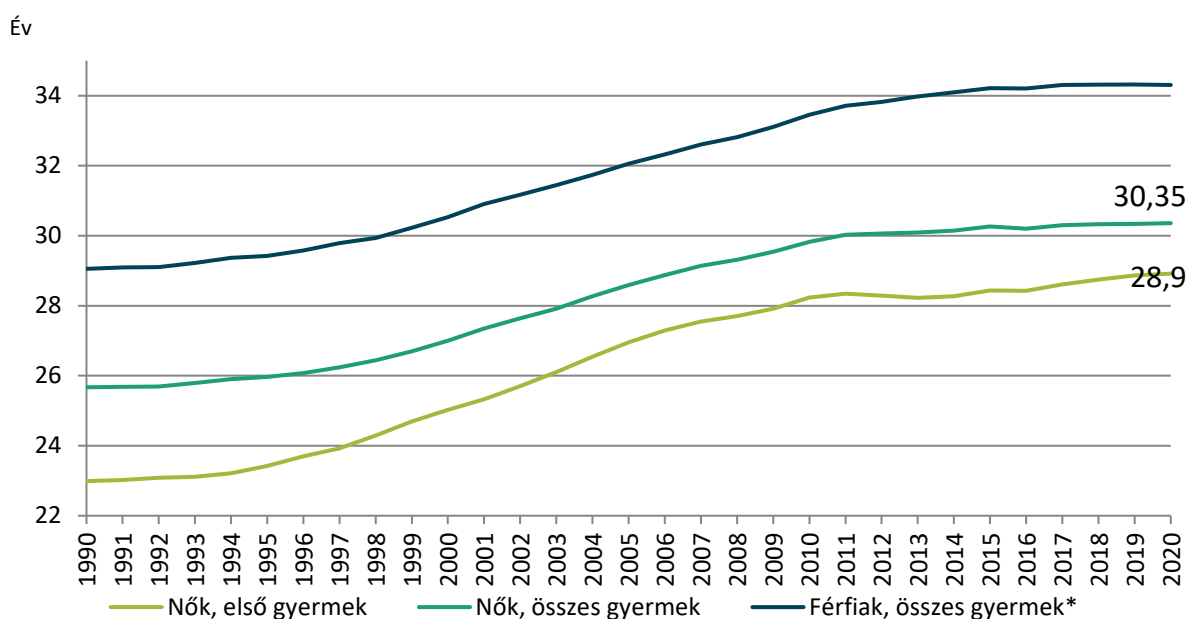

Forrás: KSH

Továbbra is a termékenységünk kulcsproblémája, hogy egyáltalán nem, vagy csak a korábbiakhoz képest sokkal később születnek meg az első gyermekek. A rendszerváltás idején megközelítőleg 23 éves volt egy nő, mikor első gyermeke megszületett; addig 2020-ra majdnem 29 évesek átlagosan nők első gyermekük születésekor.

⁸ Kapitány B. – Spéder Zs. (2021): Gyermekvállalás. in.: Monostori – Óri – Spéder (szerk.): Demográfia Portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről.

4. ábra: A nők és a férfiak átlagos életkora a gyermekük születésekor, 1990-2020 között

Forrás: KSH Demográfiai Évkönyvek

Az átlagos gyermekvállalási életkorok mögött érdemes megnézni, hogy hogyan oszlik meg a gyermekvállalás a nők 15 és 45 éves kora között, és hogy az utóbbi évek változásai mely életkorokban növelték meg a gyermekvállalás esélyét.

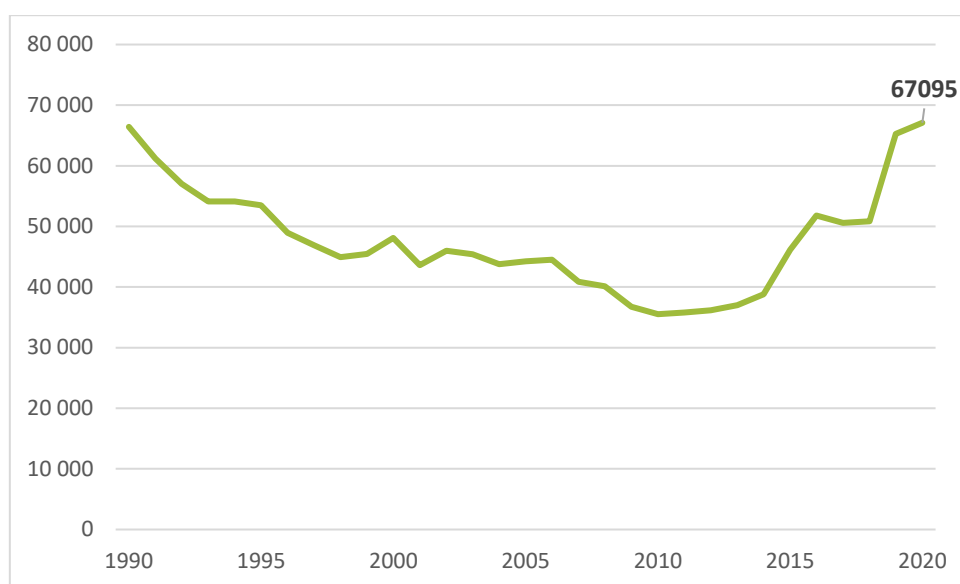
A rendszerváltás idején a gyermekvállalás erőteljesen koncentrált a nők 22 és 25 éves kora közé. Az ezt követő évtizedekben nemcsak idősebbek lettek a gyermeket vállaló anyák, hanem nagyobb lett a szórás az anyák életkora tekintetében: a főbb gyermekvállalási évek immár 25 és 35 éves kor közé tehetők, de nem elhanyagolható a 35 év felett született gyermekek aránya sem. A 2010-es alacsony születésszámú évet összevetve a 2020. évvel az is látszik, hogy az elmúlt évtizedben szinte minden életkorban növekedett valamelyest a gyermekvállalási kedv, ám a növekmény arányát tekintve valamelyest erőteljesebb a 18-20 év körüli és a 30 év feletti anyák esetén. A termékenységi görbe ilyen furcsa „kétcsúcsú” lefutása ritka, de a nemzetközi szakirodalomban nem ismeretlen demográfiai jelenség, amely a termékenységi magatartás erőteljes polarizálódásának lehet a jele⁹.

Párkapcsolatok és házasság

A házasságkötések számának alakulása mindmáig befolyásolja a gyermekvállalási trendeket. Ilyen szempontból döntő jelentőségű, hogy hosszan tartó csökkenés után 2010 és 2016 között nagyon jelentősen megnőtt a házasságra lépő párok száma: 36 ezerről csaknem 52 ezerre. Majd jött egy rövid idejű stagnálás, és 2019-től újra erőteljesen nőtt a házasságkötések száma. 2019-ben több mint 65 ezer házasságot kötöttek, 2020-ban pedig a koronavírus-járvány ellenére ez a szám már a 67 ezret is meghaladta. Utoljára az 1980-as évek végén léptek egy év alatt ilyen sokan házasságra.

⁹ Kapitány Balázs (2019): Bimodális (kétcsúcsú) termékenységi görbe Magyarországon - leíró eredmények és lehetséges okok. Demográfia, 61(2-3), 121-146.

5. ábra: Házasságkötések számának alakulása 1990-2020 között

Forrás: KSH

Miközben a házasságkötések száma már 2010-től növekedett Magyarországon, ez a növekmény csak 2015 után mutatkozott meg a születések családi állapot szerinti megoszlásában. A házassági kedv növekedése ellenére ugyanis az évtized elején még csökkent a házasságban született, és nőtt a házasságon kívül született gyermekek aránya. 2010-ben a gyermekek 40,8%-a, majd 2015-ben már közel minden második gyermek (47,8%) házasságon kívül született. 2015-öt követően azonban, pont amikor a házasságkötési kedv növekedése időlegesen lelassult, a gyerekeket tekintve fordulat következett be: a házasságban született gyermekek arányának évtizedes csökkenő trendje megváltozott, és a házasságon kívül született gyerekek aránya évről évre csökkenni kezdett, és 2020-ra már csak 30,5% volt.

Családtámogatások

A Kormány 2010 óta a közpolitikai döntéshozatal fókuszába emelte a családtámogatási rendszert Magyarországon, amely azt eredményezi, hogy a magyar családtámogatási rendszer európai összehasonlításban bőkezűnek mondható; azonban ez a nemzetközi összehasonlításokban nem mindig tűnik ki, amely annak köszönhető, hogy az Eurostat például csupán a pénzügyi támogatásokat veszi figyelembe.

A magyar kormány a családtámogatások közé számolja a lakástámogatásokat is és egy sor egyéb, a családokat közvetlenül vagy közvetetten érintő támogatásokat. Ezen számítások szerint összesen a GDP mintegy 4,8%-a kerül családpolitikai támogatások finanszírozására az Állami Számvevőszék jelentése szerint.

Jelen Előrehaladási Jelentés elkészültekor Magyarországon a családtámogatási rendszer a következő elemeket tartalmazta:

- A gyermekgondozást segítő ellátás alanyi jogon azoknak a szülőknek, akik nem jogosultak csecsemőgondozási díj vagy gyermekgondozási díj igénybevételére. Ennek összege bruttó 28.500 Ft.

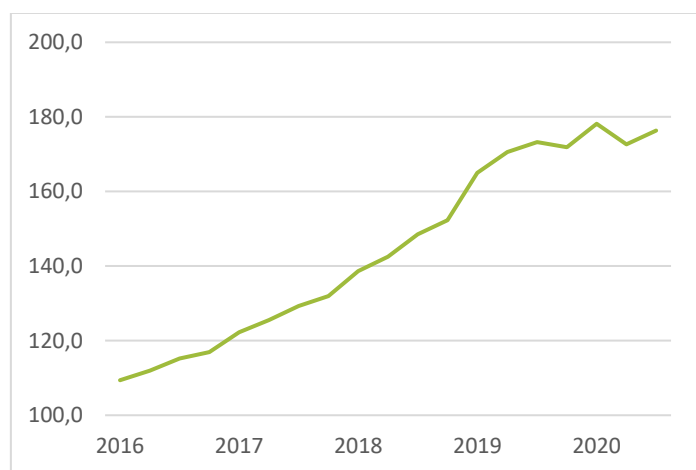
- Ugyan ekkora összeg jár a szülőnek azokban a családokban, ahol legalább három gyermek van és a legkisebb gyermek 3 és 8 év között van. Ez a gyermeknevelési támogatás (gyet), mely a nagycsaládosoknak jelent plusz jövedelmet a gyet lejárta után.
- A GYED és CSED folyósítása kapcsán jogszabályváltozás történt 2021. júliusában. A CSED összege éveken keresztül a napi átlagkereset 70%-a volt, felső korlát nélkül. 2021 júliusától ez megváltozott, és a havonta a korábbi kereset 100%-a kerül folyósításra; ezen felül pedig csak szja-előleget vonnak belőle, így a folyósított nettó összeg meghaladja a korábban folyósított nettó bért.
- A CSED lejárta után a gyermek két éves koráig igényelhető a GYED, amelynek maximális összege bruttó 234.000 Ft, amelyből csak szja-előleg és nyugdíjjárulék kerül levonásra.
- A 2019-ban meghirdetett Családvédelmi Akcióterv hét elemmel bővítette a támogatások körét. Ezek egy része lakhatáshoz kapcsolódik és kamattámogatott hitelek formájában nyilvánul meg: bevezetésre került a babaváró támogatás; bővült a családi otthonteremtési kedvezményhez kapcsolódó kamattámogatott hitelek összege és jellege (használt ingatlanra is igényelhető); gyermekszületés esetén csökken a családok jelzáloghitel; négy- és többgyermekes anyák mentesülnek a személyi-jövedelemadó fizetése alól; bővül a bölcsődei hálózat; bevezetésre került a nagyszülői-GYED; meghirdették a nagycsaládosok autótásárlási támogatását.
- A CSOK meghirdetésekor elsősorban a három gyermeket nevelő családoknak kedveztek, azonban a 2018-as szabálmódosítások már bővítették a támogatások körét a kétgyermekes családok számára is. 2018-ban emelték a kétgyermekes családoknak járó családi adókedvezmény mértékét, valamint 2018 óta a kétgyermekes családok is igényelhetik CSOK esetében a 10 millió Ft összegű kamattámogatási hitelt.
- 2021 óta 3 millió Ft összegű lakásfelújítási hitel is igénybe vehető a gyermeket nevelő családok részére; ezen felül 2021. októberétől igényelhető a MNB zöldhitel, amelyről egyelőre részletszabályok nem ismertek, de a családok energiatakarékos lakáshoz jutását segíti elő.

A CSOK termékenységi hatásaival kapcsolatban még mindig merülnek fel kétségek, miszerint ténylegesen lebontja-e azt a gátat, amikor a családok az anyagi/lakhatási környezet miatt nem vállalnak gyermeket. A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) 2021. márciusi gyorsjelentése szerint a COVID-19 járvány hatása a családtámogatási rendszer kapcsán is éreztette hatását:

- 2020 második negyedétől folyamatosan csökkent az új építésű lakásra felvett CSOK mértéke;
- a falusi CSOK esetében nem volt tapasztalható szignifikáns visszaesés a szerződések számában a járvány hatására;
- az első és második hullám között – 2020. szeptemberében – kötötték a legtöbb CSOK szerződést Magyarországon;
- 2019-ről 2020-ra mind a szerződések száma, mind pedig a szerződött összeg mértéke emelkedett nagyjából 25 százalékkal a CSOK-típusú támogatások esetében;
- 2020-ban – a CSOK esetében – az átlagos gyerekszám 1,33 volt az igénylő családok esetében, míg további 1,4 gyermeket vállaltak szerződéskötéskor, amely azt jelenti, hogy a CSOK-ot felvevő családok esetében a gyermekszám átlagosan 1-el lesz nagyobb az országos átlagnál.

A családok lakástámogatási formái értelemszerűen élénkítik a piacot és növelik az építőipar nemzetgazdasági teljesítményét. A lakáspiac élénkülése kedvezőtlen, nem várt folyamatokkal együtt jelentkezett az ÁSZ 2019-es jelentése szerint. Egyrészt az új ingatlanok piacán keresleti többlet jelentkezett, ami számottevő áremelkedést váltott ki. Másrészt a használt ingatlanpiacon is jelentős áremelkedés volt tapasztalható, elsősorban Budapesten és Pest megyében. Összességében 2015-höz képest 2020-ra mintegy 76%-os árnövekedés következett be a lakáspiacon (6. ábra), ami azt jelenti, hogy a támogatási összeg egyre kisebb arányát teszi ki a vásárolni tervezett ingatlannak és ez 2019 óta még erőteljesebben megfigyelhető.

6. ábra: Összevont lakáspiaci árindex alakulása, 2015-ös bázison

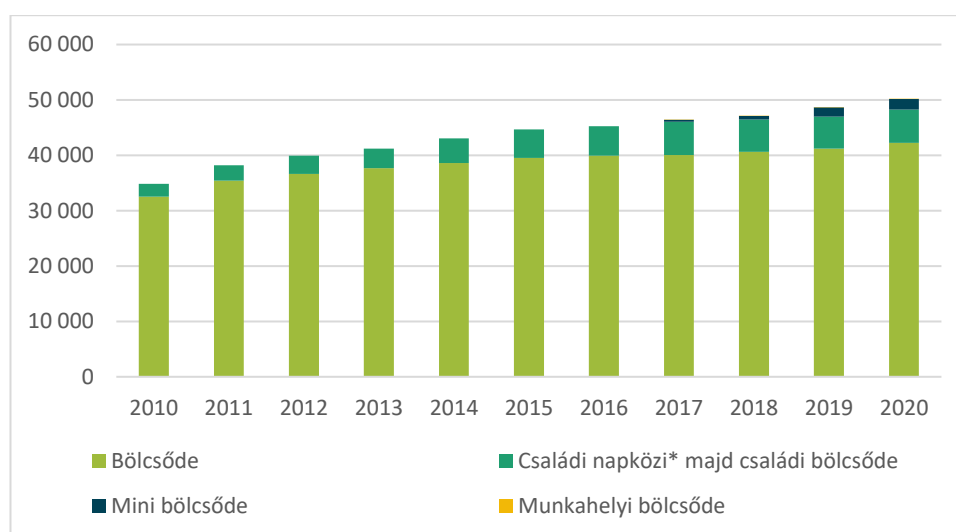

Forrás: KSH STADAT – 2.3.8.

A családtámogatási rendszer másik fontos eleme a bölcsődei és óvodai ellátás bővítése, amely kiemelt célként szerepel a Kormány tervei között. A Családvédelmi Akcióterv keretén belül a Kormány vállalta, hogy 2022-re 70 ezerre emeli a bölcsődei férőhelyek számát, amelyet ambiciózus célként is értékelhetünk annak tükrében, hogy 2018-ban a bölcsődei férőhelyek száma nem érte el 48 ezret. Ugyanakkor azóta valamelyest felgyorsult az új férőhelyek létrehozatala, és 2020-ban számuk már meghaladta az 50 ezret. A férőhelyek száma nem csak a hagyományos bölcsődék számának emelkedése miatt nőtt, hanem az egyéb ellátó formák bővültek számottevően. 2017-ben például csak 354 mini bölcsődei férőhely működött, 2020-ban már 1889. Ezek zömmel olyan településeken jöttek létre, ahol kevés 3 éven aluli gyermek igényel ilyen ellátást.

A bölcsődei ellátórendszer problémáját leginkább az okozza, hogy a bölcsődei férőhelyek tekintetében nagy területi egyenlőtlenségek tapasztalhatók. Legjobb példa erre a Közép-Magyarország Régió. Ebben a régióban található az összes bölcsődei férőhely több, mint 40 százaléka, holott a 4 éven aluli gyermekek csupán 32 százaléka él itt és ebben a régióban a legmagasabb a nők foglalkoztatási rátája.

7. ábra: Bölcsődei férőhelyek számának alakulása 2010-2020 között

Forrás: KSH - Módszertani megjegyzés: A családi napközi és a családi bölcsődei ellátás férőhelyei nem megfeleltethető egymásnak annyiban, hogy az előbbi engedélyezett férőhelyet vizsgál, az utóbbi pedig működött.

A már említett kormányzati célkitűzés – vagyis a 70 ezer bölcsődei férőhely – azt vetíti előre, hogy 2022-re a bölcsődés korú gyermekek 20-22 százalékának lesz elegendő bölcsődei férőhely Magyarországon. Ennek azért van kiemelt jelentősége, mert a munka és család összeegyeztethetőségének jelentős szerepe van tervezett és vállalt gyermekek számának alakulásában. A gyermekvállalással jobban összeegyeztethető karrier, a rugalmas foglalkoztatási formák elérhetősége mind növelhetik a termelékenységi mutatókat. A COVID-19 járvány előtt Magyarországon nem voltak kellően elterjedtek a rugalmas foglalkoztatási formák, azonban a járványhelyzet hatására számos munkáltató és munkavállaló állt át az otthoni munkavégzésre. Az Eurostat adatai alapján az atipikus foglalkoztatási formában dolgozók aránya 4,8 százalék volt Magyarországon 2020-ban, amely lényegesen elmarad a 16,7 százalékos EU-átlagtól.

Összességében elmondható a hazai családtámogatási rendszer az NFFS elfogadása óta folyamatosan bővül mind a támogatási formákat, mind pedig az összegeket illetően. A családtámogatások rendszere egyszerre célozza a termékenység növelését, a kisgyermekes szülők munkaerőpiaci reintegrációját, valamint a családok anyagi és lakhatási körülményeinek javítását. Fontos azonban, hogy a családtámogatások megemelkedett kiadásai mellett nem nőtt a várt ütemben a termékenység és a lakáspiacon is jelentős drágulást eredményezett.

1. táblázat: A 25-49 éves nők foglalkoztatási rátája (%)

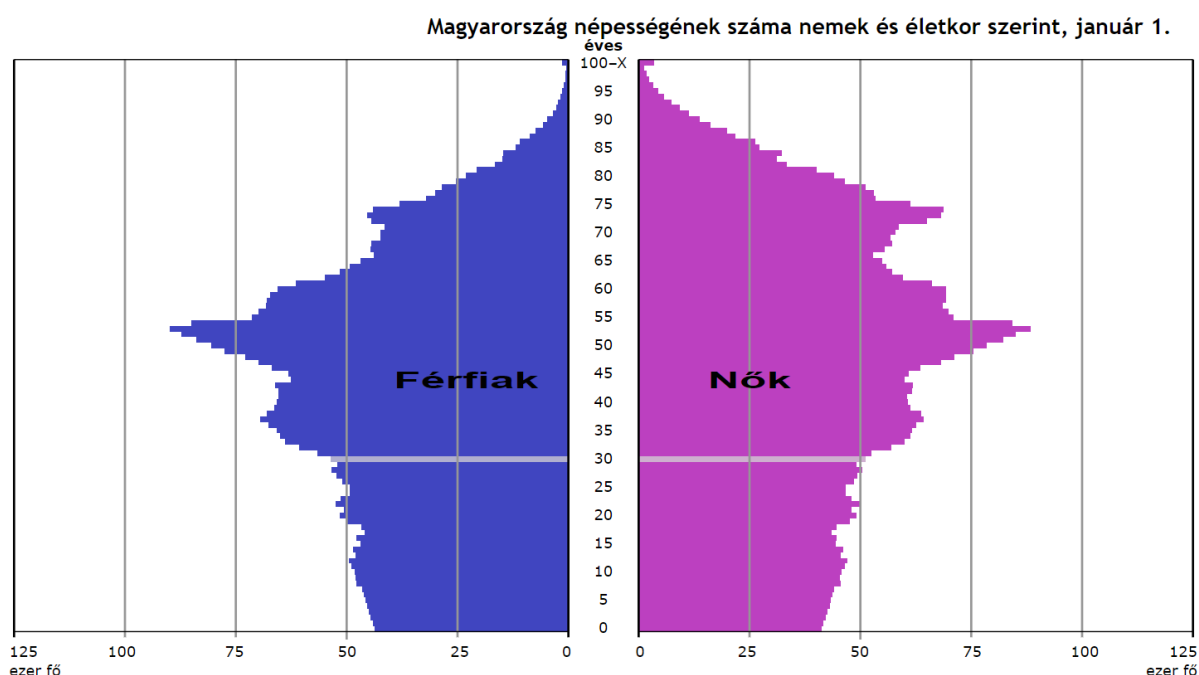
Megnevezés	2016	2017	2018	2019	2020
A 25–49 éves nők foglalkoztatási rátája	82,5	83,5	84,0	84,6	82,2
A háztartásban élő gyermekek száma szerint					
1	84,7	84,5	84,7	86,0	82,1
2	81,7	84,6	83,8	84,8	82,8
3 vagy több	61,5	60,4	66,1	65,0	64,8
A háztartásban élő legfiatalabb gyermek életkora szerint					
0–2	69,6	71,0	73,2	73,2	73,6
3–5	73,4	74,8	75,9	76,1	69,6
6–16	84,4	85,2	85,2	86,9	84,6
17–24	88,3	88,6	89,3	90,0	86,5
Nem él gyermek a háztartásban	86,3	87,3	87,8	87,8	85,9

Forrás: KSH Stadat – 20.1.1.35.

Társadalmi előregedés

Európa-szerte a várható élettartam növekedése és a születések számának mérséklődése együttesen az idősebb korosztályok arányának növekedéséhez, vagyis a társadalmi előregedéshez vezet. Az idősebb korosztályok létszáma tovább nőtt az elmúlt években Magyarországon, hiszen 2019-2021 között a 65 éves és idősebb korcsoport népessége közel 87 ezer fővel bővült.

8. ábra: Magyarország korfája, 2021 január 1-jén

Forrás: KSH

A társadalom ilyen mértékű előregedése és a fiatalabb korosztályok relatív fogyásának köszönhetően az időskori eltartottsági ráta gyorsuló növekedést mutat.

2. táblázat: A népesség összetétele főbb korcsoportok szerint, eltartottsági ráták, öregedési index

Év, január 1.	Korösszetétel, % –14	Korösszetétel, % 15–64	Korösszetétel, % 65–X	A gyermek-népesség eltartottsági rátája	Az idős népesség eltartottsági rátája	Az eltartott népesség rátája	Öregedési index
2017	14,5	66,8	18,7	21,7	27,9	49,7	128,5
2018	14,5	66,5	18,9	21,9	28,5	50,3	130,2
2019	14,5	66,1	19,3	22,0	29,3	51,3	132,9
2020	14,5	65,6	19,9	22,2	30,3	52,5	136,6
2021	14,6	65,1	20,3	22,4	31,2	53,6	139,5

Forrás: KSH STADAT 22.1.1.4.

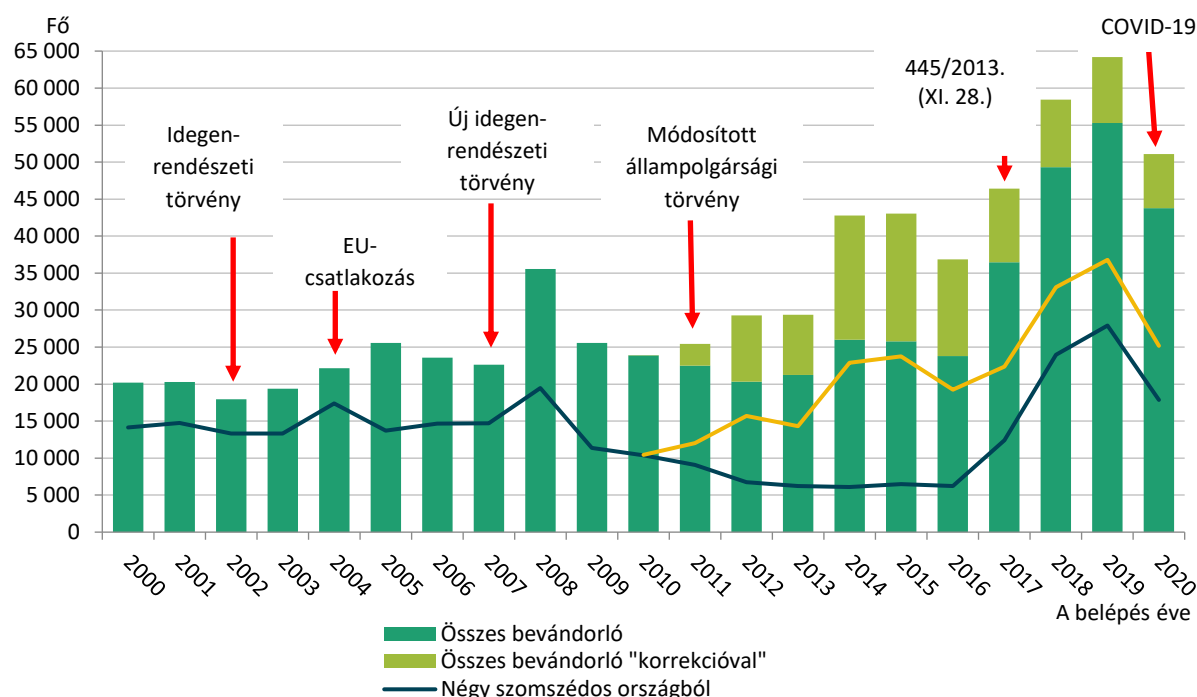
Az idősödési folyamat egy másik jellemző indikátora az öregedési index, amely a legalább 65 éves korcsoport relatív nagyságát fejezi ki a 0-14 éves korcsoportéhoz viszonyítva. Látható, hogy az öregedési index tovább növekedett az előző előrehaladási jelentés elkészültéhez képest.

Nemzetközi vándorlás

A bevándorlás alakulásának vizsgálatához a bevándorlók két nagy csoportja különíthető el: a bevándorló külföldi állampolgárok (akik az adott évben Magyarországra érkezve a hatályos jogszabályoknak megfelelő tartózkodásra jogosító engedélyt kapnak), és a bevándorló magyar állampolgárok. Ez utóbbi csoporton belül külön vizsgálandó a külföldön született, valamint a Magyarországon született magyar állampolgárok – azaz a külföldi tartózkodás után visszatérők – alcsoportja. A bevándorlók mellett az országba érkező külföldiek közt vannak a menedékkérők is, azok a külföldi állampolgárok vagy hontalan személyek, aki Magyarországtól nemzetközi védelmet kérnek. A különböző migráns csoportok létszámának és származási ország szerinti összetételének alakulását követve megállapítható, hogy a magyarországi bevándorlás volumene és szerkezete az utóbbi években jelentősen átalakult.

A Magyarországra érkező külföldi állampolgárságú bevándorlók száma 2016 és 2019 között jelentősen megnőtt, 2019-ben meghaladta az 55.000 főt. A növekvő trendnek a koronavírusjárvány vetett véget, 2020-ban az országba érkező bevándorlók száma jelentősen visszaesett, amely csökkenést elsősorban az országba érkező ukrán állampolgárok bevándorlásának mérséklődése magyarázza. 2020-ban 43 785 fő bevándorló külföldi állampolgárt regisztráltak.

9. ábra: Bevándorló külföldi állampolgárok száma

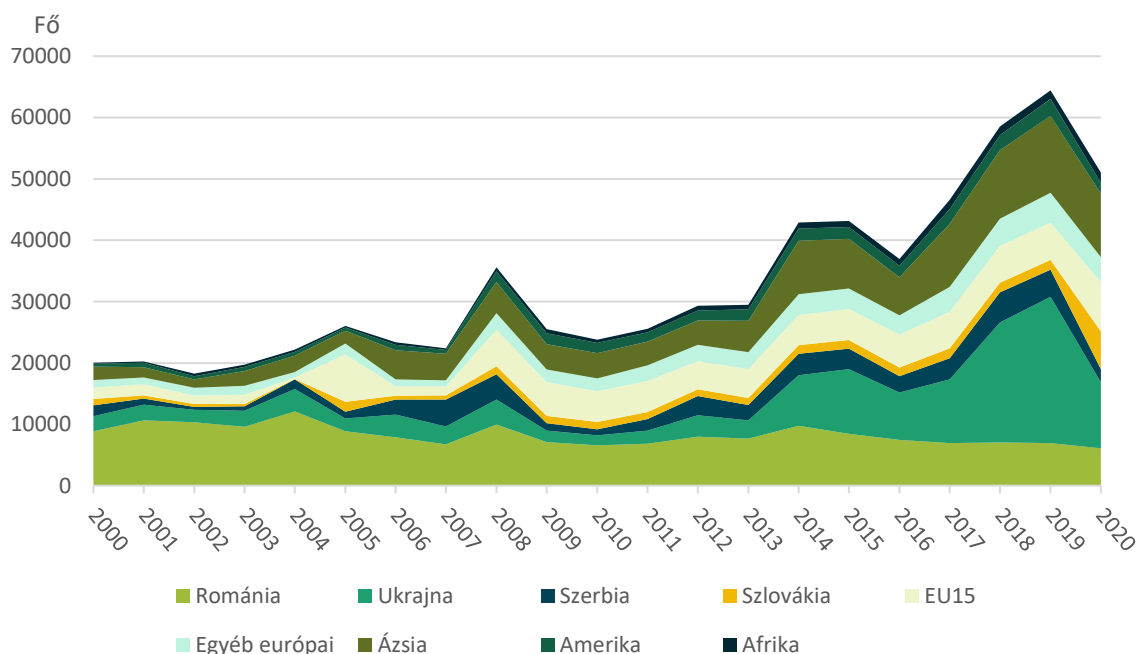

Forrás: KSH Demográfiai Évkönyvek – A „korrekció” a négy szomszédos országból (Románia, Ukrajna, Szerbia és Szlovákia) az egyszerűsített honosítás bevezetését követően érkezett magyar állampolgárok számát veszi figyelembe.

A bevándorlás korábbi sajátossága – miszerint a szomszédos országokból (Romániából, Ukrajnából, a jelenlegi Szerbiából és Szlovákiából) érkező külföldi állampolgárok száma és összetétele a meghatározó – 2008-tól már egyre kevésbé volt jellemző. Viszont 2017-ben a bevándorló külföldi állampolgárok 34%-a, 2018-ban pedig már 49%-a az említett négy

országból érkezett. 2019-ben érte el a növekedés a csúcspontját (50,5%), majd a bevándorlás csökkenésével együtt 2020-ban a négy szomszédos országból érkező állampolgárok aránya újra visszaesett (40,8%).

10. ábra: A bevándorló külföldi állampolgárok a bevándorlás éve és az állampolgárság országa szerint

Forrás: KSH Demográfiai Évkönyvek

Noha a legtöbb ország esetében a saját állampolgárok bevándorlása elsősorban a korábban emigrált személyeknek, illetve azok leszármazottainak a visszatérését/bevándorlását jelenti, Magyarország esetében más a helyzet. Ezért a bevándorló külföldi állampolgárok mellett érdemes a bevándorló külföldön született magyar állampolgárok számát, illetve származási országát is megvizsgálni. 2011 után ugyanis – a 2011. január 1-től bevezetett új állampolgársági törvény nem várt következményeként – növekedni kezdett a szomszédos országokból magyar állampolgárságú bevándorlóként érkezők száma. Az összes külföldön született bevándorló magyar állampolgár száma a korábbi évi kétezer főről 2012–2013-ra meghaladta az évi nyolcezer főt, majd 2014–2015-ben már évi 17–18 ezer fő között mozgott. 2016-tól azonban csökkenni kezdett, 2017 és 2019 között 10 ezer fő felett enyhén csökkenő tendenciát követett (10 711 főről 10 112 főre csökkent), majd 2020-ban 8600 főre esett vissza. 2011 és 2016 között a külföldi születésű bevándorló magyar állampolgárok 97%-a a már említett négy szomszédos országból származott. 2017-től arányuk bár kissé visszaesett, továbbra is meghatározó maradt: a 2017-es 93%-ról 2019-re 88%-ra, 2020-ra 85%-ra esett vissza.

A Magyarországon regisztrált menedékkérők száma a szerb–magyar, majd a horvát–magyar határszakaszon felépített határzár következtében 2015 szeptembere után – az azt megelőző kiugró növekedést követően – jelentősen visszaesett. Noha a déli határszakaszon működő ún. tranzitónákban továbbra is lehetőség volt a menedékkérelmek benyújtására, a csökkenés 2020 végéig folyamatos volt (3. ábra): míg 2015-ben összesen 177 135 menedékkérőt regisztráltak Magyarországon, majd 2016-ban 29 432-t, 2017-ben mindössze 3397 fő, 2018-ban 671 fő, 2019-ben 500 fő, 2020-ban pedig 117 fő nyújtott be menedékkérelmet.

3. táblázat: A Magyarországra érkezett menedékkérők száma állampolgárság szerint, 2017–2020

Állampolgárság	2017	2018	2019	2020
afgán	1 432	274	197	25
iraki	812	239	171	16
szíriai	577	48	20	9
pakisztáni	163	30	27	24
iráni	109	29	23	–
algériai	62	–	–	–
török	29	1	–	–
marokkói	24	2	–	–
kubai	21	–	–	–
ismeretlen	18	–	–	16
egyéb	150	48	62	27
Összesen	3 397	671	500	117

Forrás: Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság

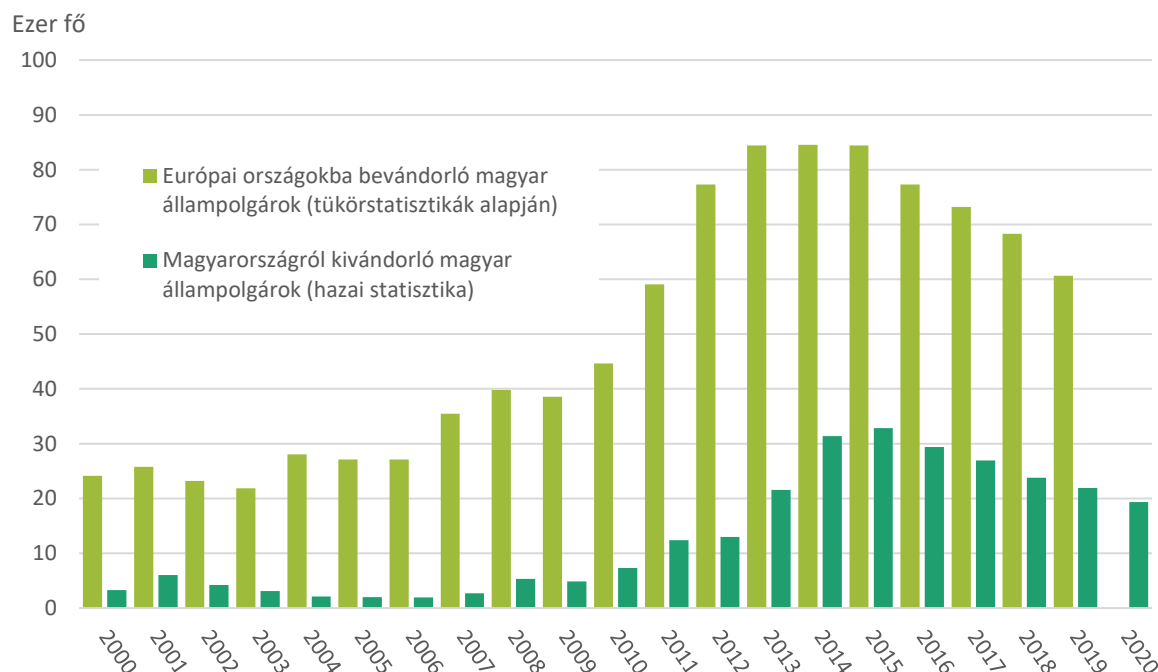
Az elvándorlás az elmúlt időszakban is komoly kihívást jelentett Magyarország számára, hiszen a külföldön élő magyar állampolgárok száma évről-évre nő¹⁰. Az elvándorlás intenzitása azonban az utóbbi években csökkent. A folyamat mérése – a hosszabb-rövidebb időre külföldre költözők pontos számbavétele – nehézségekbe ütközik, a kibocsátó országok többnyire alulbecslik az elvándorlók számát. Ezért a trend alakulásának követéséhez a hazai adminisztratív nyilvántartások és lakossági felmérések mellett érdemes a tükörstatisztikák (az Eurostat, valamint a főbb célországok bevándorlási, munkaügyi statisztikái) adatait is figyelembe venni. Noha a tükörstatisztikák pontosabban regisztrálják az érkezőket, mint a kibocsátó ország a távozókat, az EU-n belül számos olyan mozgásforma is elterjedt, amely a célországok statisztikái számára is „láthatatlan” marad.

Mind a tükörstatisztikák, mind a hazai munkaerő-felmérés adatai azt mutatják, hogy az elvándorló, illetve a külföldön munkát vállaló magyarok száma csak a kétezres évek végén kezdett számottevően növekedni. 2010 után azonban a növekedés mértéke felgyorsult és rövid időn belül megközelítette a jelentős elvándorlást mutató Lengyelországot¹¹. A hivatalos hazai statisztikában megjelenő kivándorló magyar állampolgárok száma elmarad tükörstatisztikák adataitól, a 2011-től növekvő elvándorlási trendet azonban ez is jelzi.

¹⁰ Sok elvándorló fiatal nem azért hagyja el az országot, mert nem ért egyet a hazai körülményekkel, hanem csak világot látni vagy tanulni szeretne, így lehet, hogy az útkeresés eredményeként vissza jön az országba.

¹¹ Gödri Irén (2018): Nemzetközi vándorlás. In Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről, Népeségstudományi Kutatóintézet, Budapest, 237–270.

11. ábra: Magyarországról elvándorló magyar állampolgárok számának alakulása 2000-2020 között

Forrás: KSH

Az európai célországok tükörstatisztikái alapján az elvándorlás növekedésének üteme 2013-ban mérséklődött, majd 2014-ben és 2015-ben megállt; 2016-ban és 2017-ben pedig az elvándorlók – azaz a célországokban regisztrált magyar bevándorlók – száma csökkent. A csökkenés 2018-ban folytatódott, majd 2019-ben gyorsabb ütemre váltott. 2020-ról a tükörstatisztikai összegzés még nem áll rendelkezésünkre, de a hivatalos adatok mutatják a csökkenő kivándorlási trend folytatódását, amelyben persze a koronavírus járvány hatásai is közrejátszottak.

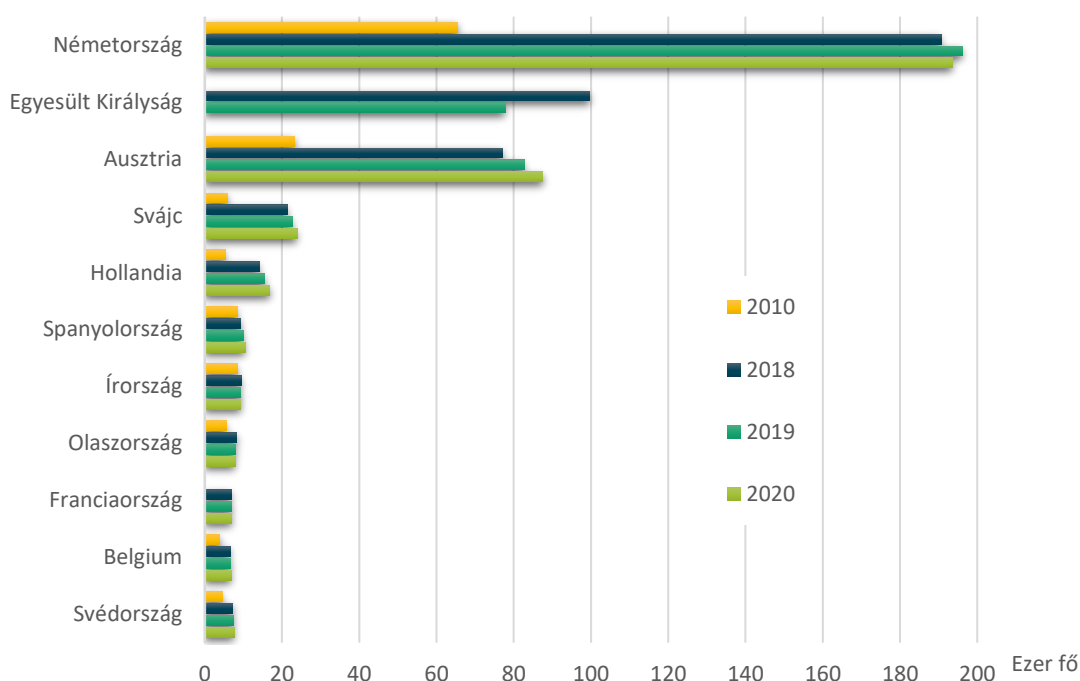
Napjaink migrációs mozgásainak jelentős része azonban az EU-n belüli ideiglenes, cirkuláris vagy ingázó – főként munkavállalási célú – elmozdulásokból áll. Ezek regisztrációjára csak akkor kerül sor, ha legális munkavállalással járnak, akkor ugyanis megjelennek a munkaügyi statisztikákban.

A magyar kivándorlás két hagyományos célországa, Ausztria és Németország közül az előbbire főként a munkavállalási célú ideiglenes vagy ingázó elmozdulások a jellemzőek, és a bevándorlás szerényebb méretű, Németországban azonban jelentős számú magyar bevándorlót regisztráltak már a 2011-es munkaerő piaci nyitást megelőzően is. A nyitást követően számuk minden korábbinál nagyobb mértékben növekedett, 2013 és 2015 között megközelítette az évi 60 ezer főt, majd 2016-tól meredek csökkenés figyelhető meg, 2019-ben az évi 40 ezer főt sem érte el.

A visszavándorlások következtében a főbb európai célországokban tartózkodó magyar állampolgárok számának növekedése az utóbbi években megtorpant. 2020 elején az Európai Gazdasági Térség országaiban élő magyar állampolgárok száma megközelítette a 420 ezer főt, ami 2014 óta mintegy 81 ezer fős, az ezredforduló óta (2001 januárjától) pedig 318 ezer fős növekedést jelent. 2020-ban e népesség közel háromnegyede a három fő célországban – Németországban (39%), Ausztriában (18%) és az Egyesült Királyságban (16%) – élt. Míg azonban a korábbi években évi 36 ezer, illetve 26 ezer fővel nőtt az európai

országokban élő magyarok száma, ennek a növekedésnek csupán a töredéke mutatkozik 2018 és 2020 között.

12. ábra: A főbb európai célországokban élő magyar állampolgárok száma, 2010-2020 (január 1.)

Forrás: Eurostat

5.1.4.2. Tudás-oktatás

A hazai oktatási rendszer fejlesztése két fejlesztési iránnyal járulhat hozzá a fenntartható fejlődéshez. Egyrészt az oktatásban kiemelt célként kell kezelni a fenntarthatóságra nevelést, amellyel a következő generációkban ültethetjük el a fenntarthatóság szemléletét; másrészt pedig az oktatási rendszer fejlesztésével, valamint az oktatási minőségének javításával megteremthető a tudás alapú társadalom, amellyel növekedhet a gazdasági teljesítmény és az általános társadalmi tőke.

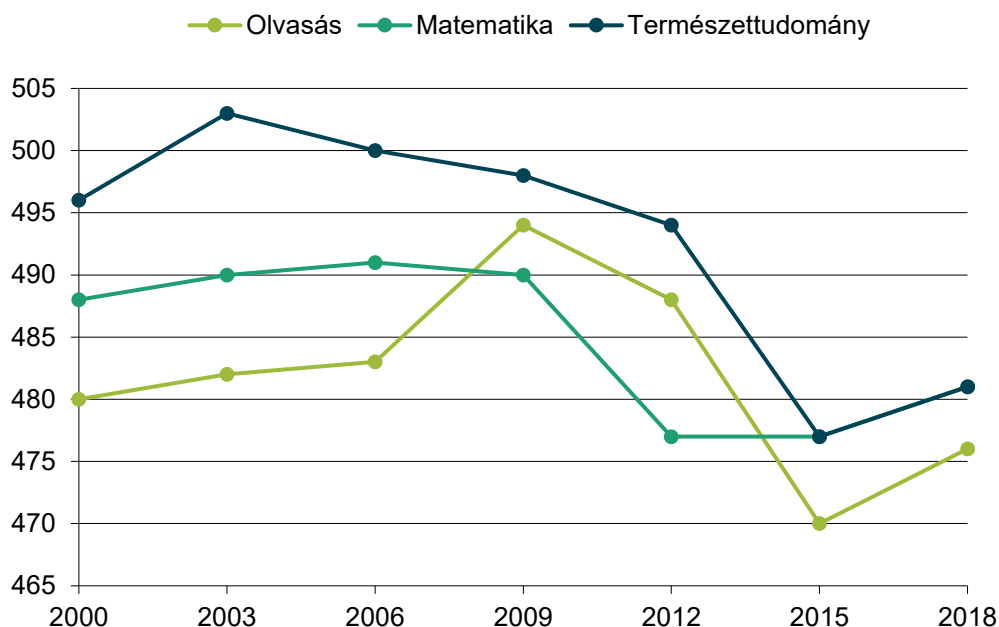
Diákok iskolai teljesítményének alakulása

A diákok iskolai teljesítményének változása pontos képet festhet az ország iskolarendszerének minőségéről, azonban nem szabad elfeledkezni a COVID-19 járvány okozta vészhelyzetről, amely az oktatásra is nagy hatást fejtett ki. A nagyjából másfél tanévnyi különleges helyzet, az iskolai oktatás ilyen mértékű megszakítása a fejlett országokban példa nélküli, és a valószínűleg hosszabb távon is érvényesülő hatást gyakorol az iskoláskorú népesség fejlődésére. A hosszútávú hatások elemzése jelenleg is folyik, mértékének pontos meghatározása azonban maga is egy hosszabb távú feladat lesz. E történelmi léptékkal mérve is jelentős folyamatnak a fenntartható fejlődésre, közelebbről a nemzeti tudástőke reprodukciójára is jelentős hatása lesz, és ez egy olyan terület, amely elemzésünkben is megfelelő súllyal megjelenik.

Az oktatás minőségének értékelését két nagy nemzetközi szervezet végzi, némileg különböző módszerekkel. Magyarország mindkettőben rész vesz, így különböző alapelveken nyugvó mérések adatai alapján árnyaltabb képet alkothatunk a magyar diákok iskolai teljesítményeinek időbeli változásáról. A legtöbbet idézett nemzetközi teszt az OECD országok körében végzett PISA-teszt, amely három fő területen méri a diákok teljesítményét: matematika, szövegértés, természettudományok. 2018-ban immár hetedik alkalommal került sor PISA-mérésekre, a kiemelten vizsgált terület ezúttal a szövegértés volt.

A matematika és a természettudomány eredményei már 2015-ben is megegyeztek, és ez az utóbbi mérésen sem változott: a két görbe együtt fut. A változás trendjét a teljes 18 éves periódusban vizsgálva azt látjuk, hogy ebben az időszakban – különböző ingadozásokkal – sokat romlott tanulóink teljesítménye. Mindhárom területen gyengébbek voltak az eredmények 2018-ban, mint 2000-ben, és ott romlottak a legtöbbet, ahol kezdetben a legjobbak voltak. Az olvasás-tanítás történetileg a magyar közoktatás egyik legproblematisabb területe volt. Különböző programok hatására 2000 után, de különösen 2006 és 2009 között javultak az eredmények, amit azután a PISA mérések történetében a legnagyobb visszaesés követett. A szövegértés gyenge szintje kihat a többi tanulmányi területre is, azért annak fejlesztése, illetve a közoktatásban a hatékonyabb fejlesztéshez szükséges feltételek megteremtése a legégetőbb feladatok közé tartozik. A PISA teszt eredményeinek részletes elemzése megtörtént az előző Előrehaladási Jelentésben és mivel újabb adatsor nem áll rendelkezésre, ezért a 2018-as eredmények bővebb ismertetésének nem szentelünk újra figyelmet.

13. ábra: A PISA eredmények változása 2000 és 2018 között

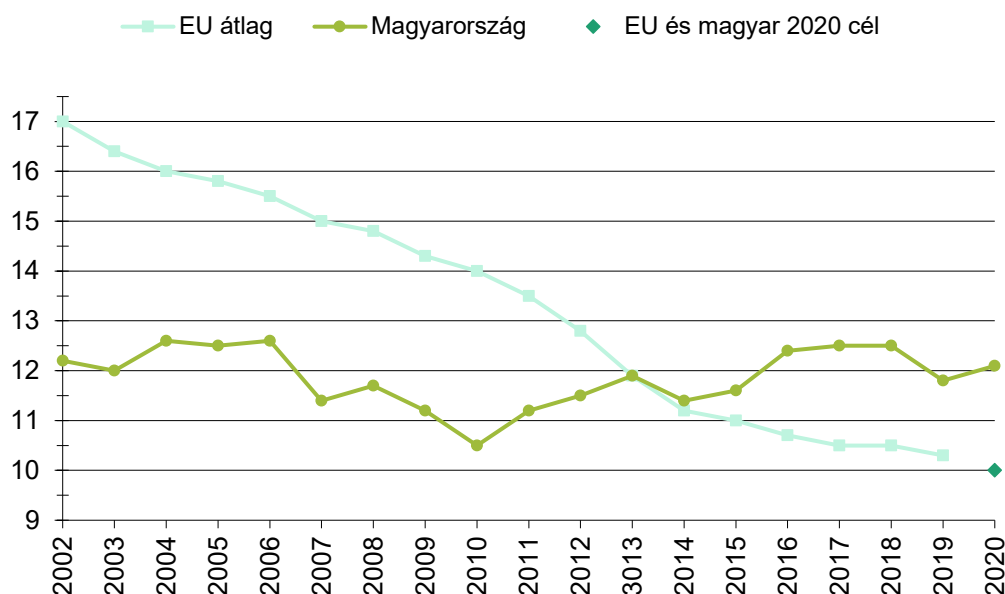

Forrás: OECD

Az iskolai lemorzsolódás az egész Európai Unió egyik legnagyobb oktatási problémája, amelyet az a tény szemléltet leginkább, hogy 2020-ban kitűzött oktatáspolitikai célok közül a korai iskolaelhagyás csökkentése volt az egyik legfontosabb. A definíció szerint az számít korai iskolaelhagyónak, aki legalább alsó középfokú végzettséggel rendelkezik (ez nálunk

az általános iskola felső tagozata), és az adatfelvételt megelőző négy hétben semmilyen képzésben nem vett részt. Az indikátor azt adja meg, hogy a 18-24 éves korosztályban milyen az így értelmezett iskolaelhagyók százalékos aránya.

14. ábra: Az iskolát korán elhagyók arányának alakulása Magyarországon és az EU országainak átlaga 2002 és 2020 között

Forrás: Eurostat

A probléma súlyosságát jelzi, hogy az évente megjelenő – Bizottság által közzétett – országjelentésekben és ehhez kapcsolt országspecifikus ajánlásokban mindig kiemelten kezelt téma a korai iskolaelhagyás csökkentése. Ennek megfelelően a kohéziós források egy részét is a korai iskolaelhagyás csökkentésére fordították az EFOP keretén belül. EFOP-3.1.5-16-2016-00001 – projekt (A tanulói lemorzsolódással veszélyeztetett intézmények támogatása) volt, amely a 2017. január 2. – 2021. július 31. időszakban 11,8 milliárd forintot fordított a tervezett célok elérésére. A támogatott tevékenységek között szerepelt a programba bevont intézmények (óvodák, általános és középiskolák) komplex fejlesztése, a veszélyeztetett tanulók célzott támogatása és a köznevelési intézmények hálózatosodásának elősegítése. Bár a projekt hosszútávú hatásait még nem lehet megítélni a rendelkezésre álló adatok alapján, az ábrán is látható eredmények ebből a szempontból nem tűnnek túl ígéretesnek.

Ami a projekt tartalmának, megvalósítási kereteinek tanulmányozásából leszűrhető, az az, hogy nem került sor olyan új megoldásoknak az alkalmazására, olyan programelemeknek a bevitelére, amelyek a problémák gyökerét érintették volna. Ilyenek például az iskolák közötti nagy különbségek, a hátrányos helyzetű régiókban levő rosszul felszerelt, képzett pedagógusokkal gyengébben ellátott kis iskolák különösen magas aránya, továbbá a segítő pedagógiai tevékenységekre képzett szakemberekkel való (családgyógyászok, szociálpedagógusok, gyógypedagógusok, iskolapszichológusok) ellátottság hiányosságai.

A lemorzsolódás csökkentésére (és az oktatás egyéb problémáinak megoldására) irányuló erőfeszítések eddigi kudarcaiból biztonsággal levonható az a következtetés, hogy a rendszerben jelenleg meglevő tudással nem lehet a jelenleginél messzebbre jutni. A humán erőforrás javítása (mindenekelőtt a sajátos feladatokra kiképezett pedagógusok számának

növelése) nélkül nem lehet az egyre súlyosbodó problémákat megoldani. Ezen a területen is meg kellene honosítani a tudományos eredményekre, bizonyítékokra alapozott beavatkozásokat.

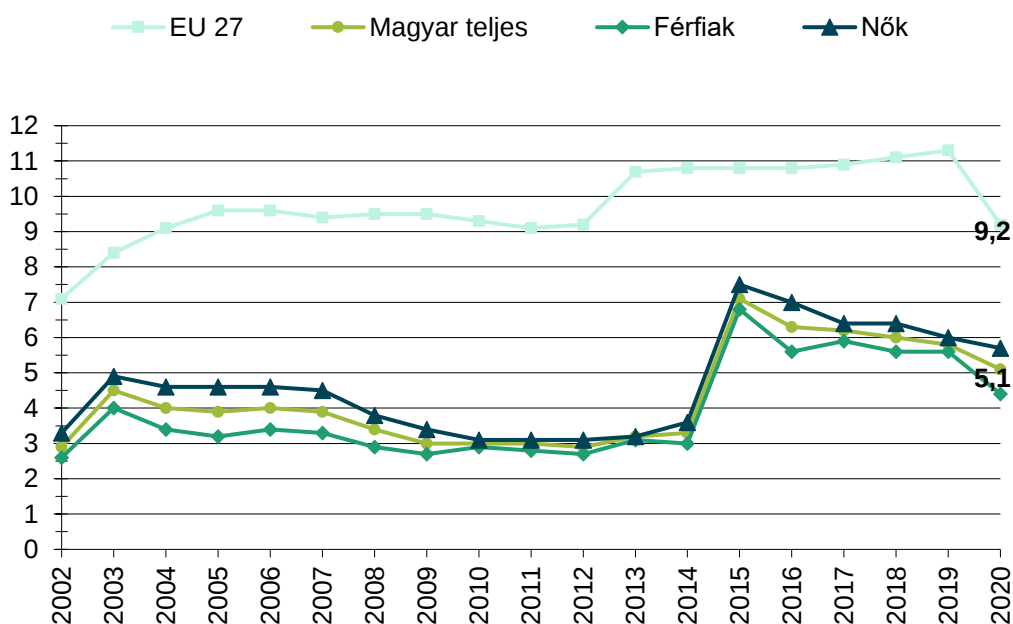
Az oktatás minőségét és hatékonyságát legalább részben befolyásolja a ráfordított kormányzati források mennyisége. Az idősoros adatokból az látszik, 2012 és 2018 között növekedett az oktatási kiadások aránya a GDP százalékában. 2019-ben több mint 2.236 milliárd forintot költött oktatásra, amely a kormányzati kiadások több, mint 10 százaléka.

Egész életen át tartó tanulás

Napjainkban a tudásalapú társadalom kifejezés nemcsak üres tartalommal bír, hanem ténylegesen is kimutatható gyakorlat; az iskolarendszerben történő oktatás nem minden esetben elegendő a felmerülő kihívások kezelésére – a felnőttképzésben rejlő potenciál is egyre inkább előtérbe kerül.

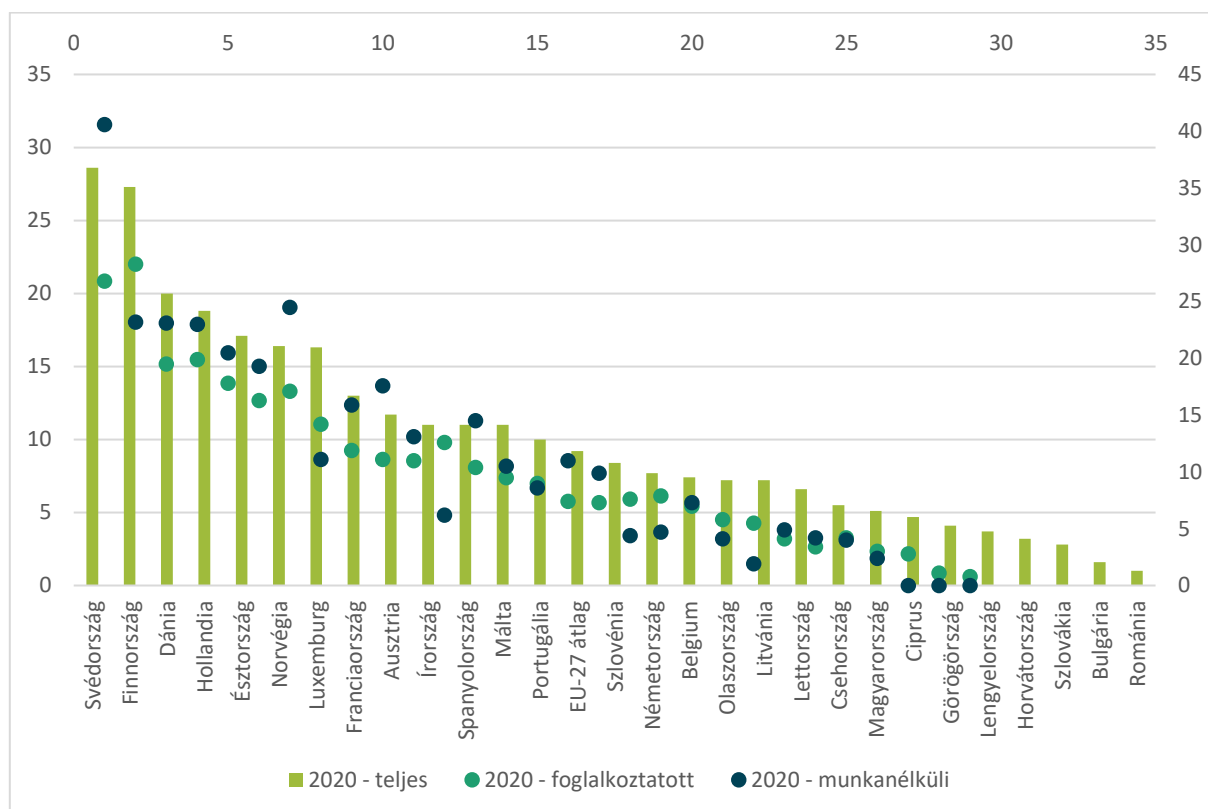
A COVID-19 járvány a felnőttképzésben részt vevők számának alakulására is rányomta a bélyegét egész Európa-szerte. Magyarországon 2014-ben volt csúcson a felnőttképzésben részt vevők arány, azóta ez folyamatosan csökken, 2020-ban 5,1 százalék volt, amely jelentősen elmarad a 9,2 százalékos EU-átlagtól. Alapvetően jellemző, hogy felnőttképzésben inkább a nők vesznek részt.

15. ábra: A 24-64 éves korosztályból oktatásban részt vevők arányának változása 2002 és 2020 között

Forrás: Eurostat

16. ábra: A felnőttképzésben részt vevő 25-64 éves korosztály aránya foglalkoztatottság szerint az EU-ban, 2020

Forrás: Eurostat

Az adatok figyelve azt láthatjuk, hogy Magyarországon alacsonyabb a munkanélküliek között a felnőttképzési részvétel, mint a foglalkoztatottak körében, holott a felnőttképzés intézménye lehetőséget teremtené a munkanélküliek munkaerőpiaci reintegrációját.

Az egész életen át tartó tanulás (*Lifelong Learning*) fogalmába az európai Bizottság meghatározása szerint „beletartozik minden olyan, az ember élete során végzett tanulási tevékenység, amelynek célja a tudás, a készségek és kompetenciák fejlesztése személyes, polgári, társadalmi és a munkavállalási perspektívából.”¹ A hazai felnőttoktatáson belül sajnálatosan csekély, szinte elenyésző a személyes, a polgári, a társadalmi célú tudásgyarapítás, képességfejlesztés. A gazdasági, technikai, információs, kulturális, politikai, jogi fejlődés rohamos üteme, valamint – a tartalmilag többnyire felszínes – elektronikus szórakoztatóipar mértéktelen hódítása és kedvezőtlen hatásai miatt ma már az élet semmilyen területén nem elegendő az egyszer megszerzett iskolai végzettség.

A szakmai oktatás, képzés, továbbképzés elengedhetetlenül szükséges, de emellett az emberi együttélés és együttműködés célirányos, jó rendjének kialakításához is nélkülözhetetlen az általános tudás gyarapítása és a megfelelő keretek között zajló közös gondolkodás. Korunk ökológiai problémái, a klímaváltozás, a járványok, a szennyezés különösen indokoltá tenné a helyet igényes, tényekre alapozott áttekintését, a helyes cselekvési módok megtalálását.

Az európai referenciakeret a következő kulcskompetenciákat határozza meg:

- az anyanyelven folytatott kommunikáció,
- idegen nyelveken folytatott kommunikáció,

- matematikai kompetenciák és alapvető kompetenciák a természet-, a műszaki tudományok terén,
- digitális kompetencia,
- a tanulás tanulása, elsajátítása,
- szociális és állampolgári kompetenciák,
- kezdeményezőkészség és vállalkozói kompetencia,
- kulturális tudatosság és kifejezőkészség.

Emellett a társadalom ökológiai gondolkodásának és szemléletváltásának is kiemelten fontos eszközévé kell válnia a felnőttképzésnek.

Igen alacsony azonban az aránya az ilyen célú képzési alkalmaknak.

2020-ban 5841 intézmény 4370 képzésén 70 000 fő vett részt. A kimutatás nem csak művelődési házak, hanem minden intézmény adatait tartalmazza, amelyik közművelődési szolgáltatást végez. A járvány ezen a téren is csökkenést okozott 2019-ben 5587 képzésen 113 000-en vettek részt. Egy intézményre azonban ekkor sem jutott egyetlen egy képzés. Az átlag hallgatói létszám 2020-ban 16 fő, 2019-ben 20 fő volt.ⁱⁱ Mindez a nyelvi, hobbihoz és szabadidő eltöltéshez kapcsolódó, vagy mezőgazdasági felkészítést szolgáló tanfolyamokat, valamint a fent jelzett kompetenciák fejlesztését szolgáló képzés-összességnek akkor is nagyon kevés lenne, ha nem szerepelnének benne olyan szakmai továbbképzések, tréningek, melyeknek az adott intézmény csak a bonyolítását vállalta.

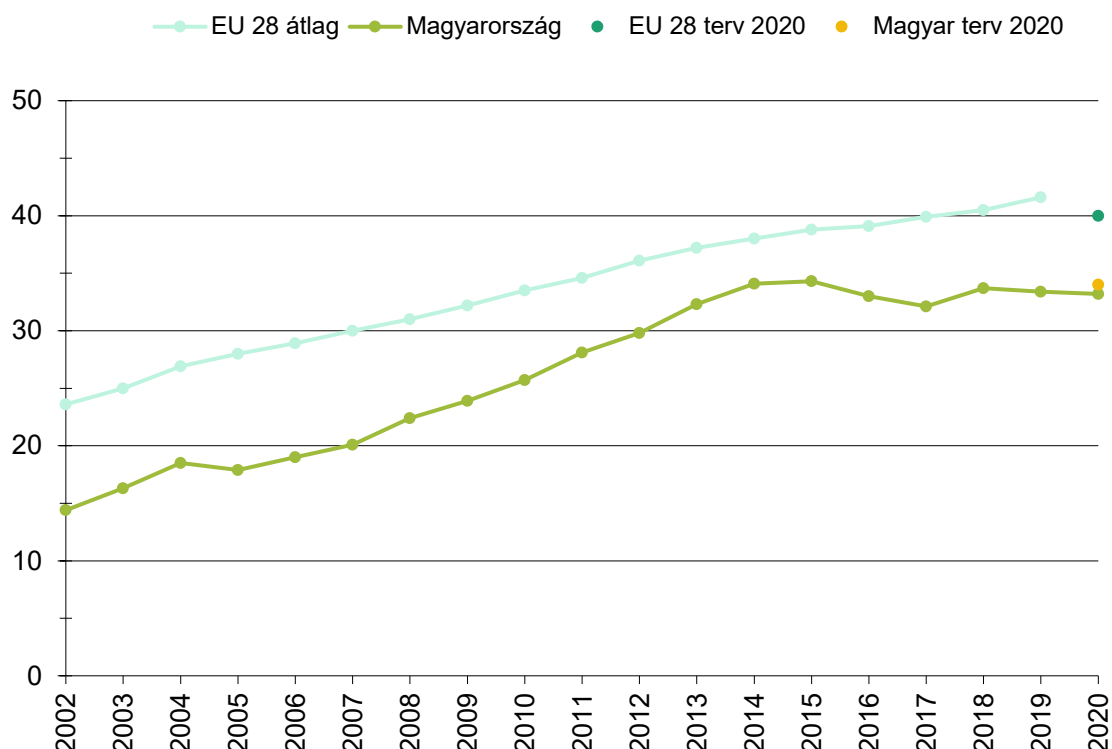
Mindennek alapján elmondható, hogy a hazai felnőttképzés teljes egészének határozott erősítésére, ezen belül a kor igényeinek megfelelő általános tájékozódást és kompetencia fejlesztést szolgáló képzések számának radikális növelésére van szükség.

Felsőoktatás változása, a modellváltás lehetséges hatásai

A magyar felsőoktatással kapcsolatban az utóbbi évek legfontosabb változása az egyetemek modellváltásának nevezett folyamat. Ennek eredményeként az állami felsőoktatási intézmények egy része alapítványi fenntartású egyetemmé vált. A 2021/22 tanév elején Magyarországon összesen 21 alapítványi felsőoktatási intézmény kezd meg működését, hat állami kezelésben marad, lesz továbbá 24 egyházi és 12 magán intézmény is. Ennek a folyamatnak a kutatás és képzés minőségére, illetve a képzési kapacitásra, diplomás kibocsátásra gyakorolt hatását még nem lehet megítélni. A jelenlegi állapotot tehát tekinthetjük egy kiinduló viszonyítási szintnek, amihez képest a további változásokat majd megítélhetjük.

Az elmúlt évtizedek fejlődési folyamatait viszont látjuk, és ebben az időbeli perspektívában tanulmányozhatjuk jelenlegi helyzetünket. Az EU 2020-ra kitűzött egyik oktatási célja (a másik a korábban bemutatott lemorzsolódás-csökkentés volt) a felsőoktatásban diplomát szerzők arányának a növelése volt. A felsőfokú végzettséget szerzők arányának változását a 2002 és 2020 közötti időszakra az alábbi ábrán mutatjuk be. A magyar adatok mellett feltüntettük EU 28 országának átlagát is.

17. ábra: A 30-34 éves korosztályból felsőfokú képzettséget szerzettek arányának változása 2002 és 2020 között Magyarországon és az EU 28 átlagában

Forrás: Eurostat

Az EU országainak átlagában az elmúlt két évtizedben a felsőfokú végzettség tekintetében egy gyors és egyenletes fejlődést látunk. Magyarországon is volt a fejlődésnek egy gyors és egyenletes szakasza, 2005 és 2014 között a fejlődés üteme meghaladta az EU sebességét, és ha a tendencia változatlan maradt volna, mára már – a jelentős induló különbségek ellenére is elértük volna az EU szintjét. Miközben azonban az EU a 40%-os értéket tűzte ki célul, Magyarország csak a 30,3% elérést határozta el. Ezt lényegében el is értük, míg a „Fokozatváltás a felsőoktatásban” program jelentősen vissza nem fogta a felsőoktatásba bejutók arányát. Így 2015 után megfordult a trend, csökkent a felsőoktatás kibocsátása. Utóbb sor került célérték kismértékű emelésére, 34%-ra, de 2020-ra ezt sem értük el, 33,2%-kal zártuk ezt a fejlesztési periódust (miközben 2015-ben már 34,3%-on is álltunk). Az EU átlaga már 2017-ben elérte a megcélzott 40%-ot, és a fejlődés továbbra is töretlen.

Az oktatás, képzés minden formájában és szintjén (közoktatás, felsőoktatás, szakképzés, duális szakképzés, felnőttképzés, életen át tanulás) szemléletében és gyakorlatában át kell alakítani a minőségbiztosítás rendszerét.

A kultúra, világnézet, erkölcs színvonala jelentősen befolyásolja a fenntarthatóság legtöbb tényezőjét, így többek között az oktatásügy színvonalát, az egészségügy állapotát helyzetét, továbbá a társadalmi felelősség, a kábítószeres használata, a gyermekvállalás, az iskolai erőszak, a munkahelyi stressz, az étel-miszer pazarlás színvonalát, a bizalom szintjét, a korrupció helyzetét és a társadalom szemléletét torzító hamis média elleni küzdelem hatását.

Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy, a kultúrát, világnézetet, erkölcsöt a világméretű értékromboló mozgalmak (posztmodern, szabadosság, vallásellenesség, hamis hírek terjesztése, stb.) súlyosan veszélyeztetik, így a fenntarthatóság érdekében a kultúrát,

világnézetet, a magyar nyelvet, az erkölcsöt nem csak terjeszteni, hanem védeni is szükséges.

5.1.4.3. Egészség

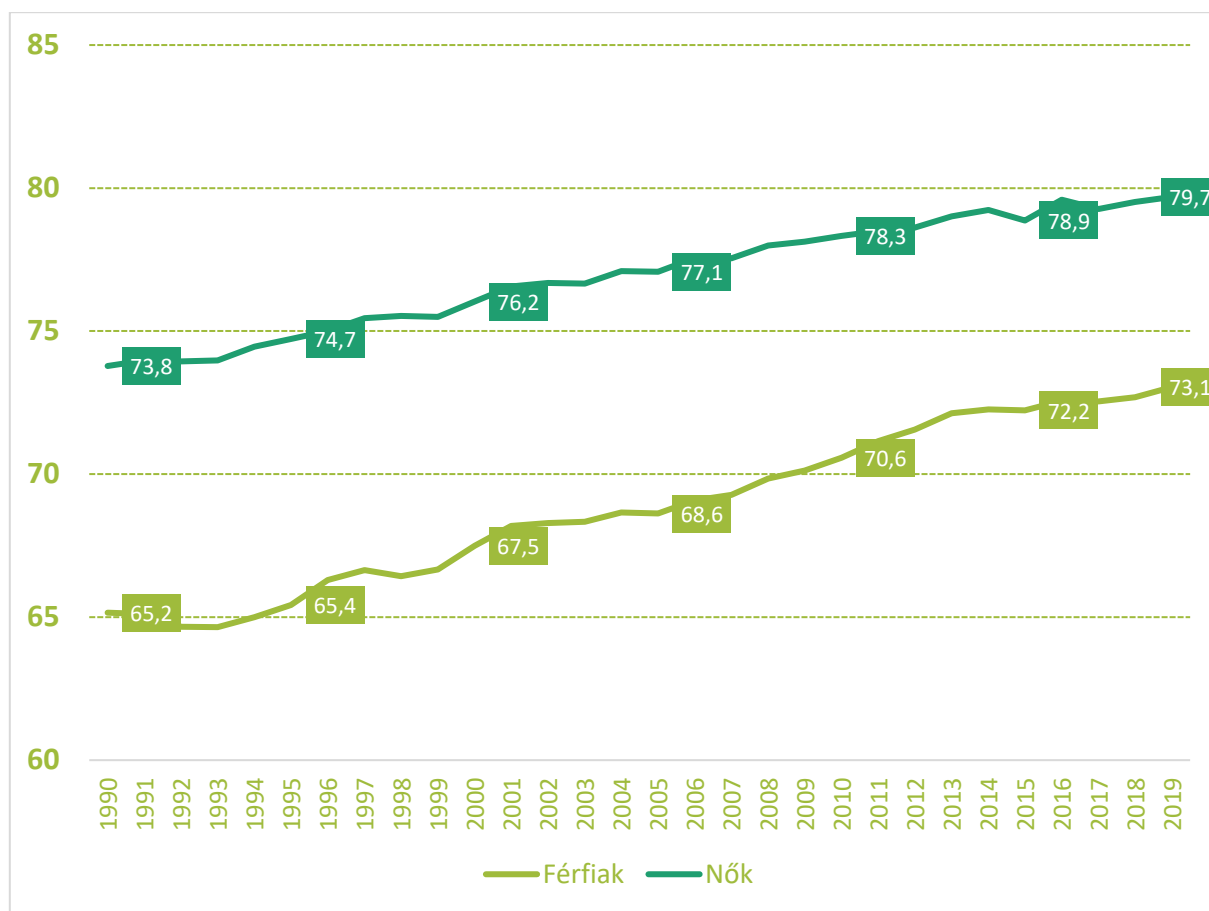
Az egyének egészségi állapota egyaránt hatással van az egyének jólétén és jól létéen túl az országok demográfiai helyzetére, a foglalkoztatáspolitikai helyzetére, valamint a költségvetési tervezésére és fenntarthatóságára. Az egészséget és a születéskor egészségesen várható életkort befolyásolják a környezeti hatások, az egyéni életmódbeli döntések. Összességében tehát az egészségügyi helyzet változása minden más társadalmi-gazdasági folyamatra kihat (és viszont).

Születéskor várható élettartam

A várható élettartam egy ország gazdasági-társadalmi fejlettségének és a lakosság egészségi állapotának alapvető indikátora. A várható élettartam a lakosság halandósági viszonyait is jellemzi, az élettartam emelkedése az egészségi állapot javulásával és a halandóság csökkenésével jár együtt. A lakosság egészségi állapota a rendelkezésre álló humán erőforrás egyik meghatározó tényezője, ezért növekedése a fenntartható fejlődésnek is biztosítéka. A keretstratégia szerint a magyarok egészségi állapota rosszabb, mint ami gazdasági fejlettségi szintünkön elvárható lenne, és mint a szomszédos országok lakóié. A halandóság csökkentésében a közép-európai régiós átlaghoz való felzárkózás a cél, ezzel együtt a betegségteher túlnyomó részét adó, jelentős mértékben az életmódtól függő krónikus, nem fertőző megbetegedések számának csökkentése, az egészségkockázatos magatartási formák arányának, valamint a környezeti kockázati tényezők mérséklése.

2000 és 2019 között a férfiaknál 5,6, a nőknél 3,5 évvel emelkedett a születéskor várható élettartam. A magyar történelemben még soha nem volt olyan magas a mutató értéke, mint 2019-ben: a férfiaké 73,1, a nőké 79,7 év. A férfiak életkilátásainak 2000 és 2019 közötti nagyobb mértékű emelkedése következtében 8,7 évről 6,6 évre esett vissza a nemek közötti különbség, ami európai viszonylatban még mindig magas. A kiegyenlítődés hátterében többek között a két nem egészségtudatos magatartása közötti különbség csökkenése állhat. A várható élettartam általánosan emelkedő tendenciája mögött az életkörülmények javulása, az orvostudomány fejlődése és az egészségtudatos magatartás terjedése állhat.

18. ábra: Születéskor várható élettartam alakulása, nemenként

Forrás: Eurostat

Egészségi állapot

A nők várható élettartama szerte a világon magasabb, ami genetikai, hormonális és életmódbeli okokra vezethető vissza. Magyarországon 2017-ben a születéskor várható egészségben eltöltött élettartam a férfiak esetén 59,6, a nőknél 60,9 év. A mutató értéke az unió átlagától (2016-ban a férfiaknál 63,5, a nőknél 64,2 év) elmarad, de a 2017. évi, egészségben várható élettartam értéke mind a férfiak, mind a nők esetében az eddig mért legmagasabb hazai érték. Az egészségesen várható élettartamokat összehasonlítva a nők hosszabb egészségesen eltöltött időszakra számíthatnak. A teljes élethosszon belül az egészségesen várható időszak aránya viszont a férfiak esetében kedvezőbb: ők életük 82%-át egészségesen élik le, míg a nők csak 77%-át. A nők életében tehát hosszabb mind az egészségesen, mind a betegen eltöltött időszak, mint a férfiakéban. 2016-ban a 65 éves korban még egészségesen várható élettartam értéke férfiak és nők esetében is alacsonyabb, mint az EU-28 átlaga (a férfiaké 9,8, a nőké 10,1 év). A 65 éves korban várható élettartam kismértékben, de – hasonlóan a születéskorhoz – szintén emelkedett 2000 és 2017 között, a vizsgált időszakban az életkilátások mindkét nem esetében 1,8 évvel hosszabbodtak meg. 2017-ben a férfiak átlagosan 14,2, a nők 18,0 életévet remélhettek 65 éves korukban. Ennek következtében a nemek közötti különbség 2000 és 2017 között lényegében nem változott, és mindvégig 3,7 év körül mozgott.

2000 és 2017 között mindegyik régióban emelkedett a születéskor várható egészségben eltöltött élettartam. A legnagyobb javulás a férfiaknál Pest régióban következett be, ahol a születéskor várható élettartam 6,3 évvel nőtt, míg Észak-Magyarországon csak 4,3 évvel. A nőknél Budapesten volt a legjelentősebb növekedés, itt a születéskor várható élettartam 4,1 évvel emelkedett, miközben Észak-Magyarországon 2,8 évvel. 2015-ben, a számottevő halálozási többlet egyik évében a legnagyobb visszaesés a férfiaknál Közép-Dunántúlon történt, ahol a születéskor várható élettartam 0,5 évvel csökkent, míg a nők esetében Pest régióban 0,9 éves mérséklődést regisztráltak 2014- hez képest. 2000–2017 között a 65 éves korban még várható élettartam is emelkedett valamennyi régióban. A legnagyobb mértékű javulást a férfiaknál (2,2 év) Budapesten, a nőknél (2,3 év) Dél-Dunántúlon mérték. 2015-ben a legjelentősebb csökkenés a férfiaknál Észak-Magyarországon (0,2 év), a nőknél Pest régióban (0,7 év) történt.

2018-ban a felnőtt lakosság túlnyomó többsége (88%) elégedett volt az egészségi állapotával, vagy legalábbis megfelelőnek tartotta azt. Egészségét jónak vagy nagyon jónak 61%-uk ítélte. A férfiak pozitívabban vélekednek saját egészségükről, noha a halálozási adatok és az egészségmagatartás vizsgálatából adódó eredmények is arra utalnak, hogy a nők alapvetően többet törődnek egészségükkel, és inkább élnek kockázatkerülő módon (a rendszeres dohányzás, az alkoholfogyasztás, a túlsúly vagy elhízottság elfordulási gyakorisága a férfiak körében jelentősen magasabb). 2018-ban a férfiak 64, a nők 58%-a tartotta nagyon jónak vagy jónak az egészségi állapotát.

A nagyon jó anyagi helyzetűek jóval nagyobb arányban állítják magukról, hogy kitűnő egészségi állapotnak örvendenek, mint az alacsonyabb jövedelműek. Mindössze 5,8% azoknak az aránya a magas jövedelműek körében, akik rossznak vagy nagyon rossznak ítélik az egészségüket, míg az alacsony jövedelműeknél 19,4% az egészségükkel elégedetlenek aránya. A szélső jövedelmi kategóriák közti különbség 2010 óta nem javult számottevően.

Megbetegedések, főbb halálozási okok

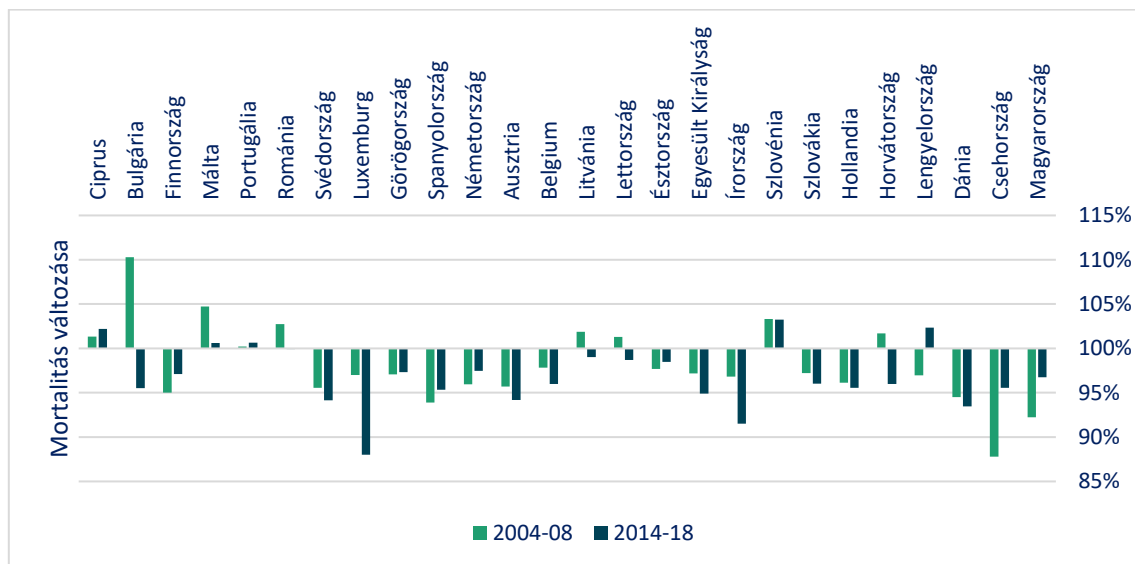
A leggyakoribb megbetegedési ok Magyarországon még mindig a magas vérnyomáshoz köthető (a 19 évesnél idősebb korosztály esetében 3.960 betegséget diagnosztizálnak 10.000 főre vetítve), de az asztmás és az ischaemiás szívbetegség előfordulása is jelentősen növekedett 2017-ig.

A diabetes mellitus (cukorbetegség) megbetegedési gyakorisága másfél évtized alatt több mint kétszeresére nőtt a felnőtt népességben (2001-ben 585, 2017-ben 1321 volt a tízezer főre jutó érték). A növekedés mindkét nem esetében megfigyelhető. A férfiak esetében 1310, a nőknél 1332 a tízezer azonos korú lakosra számított mutató. Korosztályonként vizsgálva az idősebbek megbetegedési arányszámai magasabbak, a legjelentősebb, két és félszeres különbség a 35–44 és a 45–54 éves korosztály között van.

A halálozási adatokat vizsgálva azt láthatjuk, hogy a halálozások döntő többségét – különösképpen Magyarország és a kelet-közép európai, valamint a balti országok esetében – a keringési rendszer megbetegedései miatt bekövetkező, más néven kardio-vaszkuláris halálozás teszi ki. Magyarország esetében 2019-ben a halálozások 49%-a tartozik ide. A legkedvezőbb helyzetű országokban már a 200-es évek elején sikerült ezt a halálozások annyira lecsökkenteni, hogy a halálozások mindössze negyedét adják ki. Nagyon jelentős a daganatos betegségek hozzájárulása a halálozáshoz Magyarországon: a 400/100 000-es rákhalálozási arányszáma a teljes mortalitás csaknem negyedét teszi ki. Magyarország

európai összehasonlítás szempontjából igen kedvezőtlen helyzete a tüdő- és a kolorektális rákos halálozás különösen magas szintjéből származik, amely közül az első a megelőzhető, második pedig a kezelhető kategóriába tartozik. Az egyes, különféle daganatok kezelésében elért kisebb sikereket mindenképpen ki kell egészíteni a megelőzési és a szűrési rendszer megerősítésével.

19. ábra: A daganatos halálozás változása Európai összehasonlításban

Forrás: Eurostat

A kardiovaszkuláris halálozás Európa legtöbb országában kiemelkedő mértékben javult a 2004 és 2008 közötti időszakban. A szív- és érrendszeri okokhoz kötődő halálozás a legtöbb országban több mint 10%-kal esett vissza, egyes kivételes esetekben elérte a 20%-ot is. Mindössze négy olyan országot találhatunk, amelyben a csökkenés mértéke kisebb volt, mint 10%. 2014 és 2018 között a mérséklődés üteme a legtöbb országban lelassul: csupán nyolc olyan országot láthatunk, amelyben a mérséklődés üteme változatlanul intenzív maradt.

Ami a kardiovaszkuláris mortalitás dinamikáját illeti, szembeötlő, hogy Magyarországon a 2004 és 2008 közötti időszakban mutatott impresszív, 12%-os csökkenést 2014 és 2018 között mindössze 3 százalékos mérséklődés követte. A kardiovaszkuláris mortalitás javulásának megtörése – figyelembe véve a betegségcsoport hatalmas súlyát is a teljes mortalitásban – tekinthető a várható élettartam stagnálásközel állapotának fő okozójaként.

A balesetek, emberölések és öngyilkosságok alkotta csoportot hívják a halálozás külsődleges okainak. Az ezekhez az okokhoz kötődő halálozás 2019-ben a teljes halálozás 4,2%-át teszi ki Magyarországon. A külsődleges okokból adódó halálozás a 2000-es években Magyarországon viszonylag magas volt, amely elsősorban a magas öngyilkossági szintből következett. A külsődleges okok miatti halálozás 2004 és 2008 között nagymértékben csökkent Magyarországon, nem csak a javuló öngyilkossági arányok, hanem a javuló baleseti halálozás miatt is. 2014 és 2018 között az öngyilkosságok már nagyon kis súlyt képviseltek. A javulás elmaradása elsősorban a baleseti halálozás stagnálására vezethető vissza.

A megelőzhető halálozással kapcsolatban azt mondhatjuk, hogy – ahogy azt már az előző EJ is taglalta – Magyarország mutatója az EU tagállamok legrosszabb negyedéhez tartozik. Magyarországon számottevő csökkenés és 2011 és 2013 között volt. 2013 és 2018 között a kezelhető halálozás szintje lényegében stagnál Magyarországon. Ehhez hasonlóan alakulnak (valamivel magasabb szinten) a romániai, és (valamivel alacsonyabb szinten) a lengyel halálozási mutatók.

Az elkerülhető halálozások egy újabb nagy részéért az egészségtelen életmód és táplálkozás, valamint az elhízás felelős. Magyarországon a 16 évesnél idősebb lakosság több mint fele túlsúlyos vagy elhízott és emellett a lakosság közel fele semmilyen testmozgást nem végez.

A testmozgás fejlesztés érdekében került bevezetésre 2012-ben a mindennapos testnevelés az oktatási rendszerben. Emellett a Kormány a közétkeztetési rendszer átalakításával az egészségesebb táplálkozás irányába tereli a diákokat, hiszen a túlsúly kialakulásáért legalább annyira felelős a mozgásszegény életmód, mint a táplálkozási szokások.

A Drog Fókuszpont 2020-as jelentése szerint minden tizenharmadik felnőtt (7,9%) fogyasztott valamilyen tiltott kábítószer élete során. A 18-34 éves populációban ez az arány már 14% és minden korcsoport tekintetében a férfiak felülreprezentáltak a tiltott szert fogyasztók körében. Az előző Előrehaladási Jelentéshez képest a trendek azt mutatják, hogy a legelterjedtebb drog Magyarországon még mindig a marihuána és a hasis, viszont második helyen már szintetikus kannabinoidok állnak megelőzve az ecstasyt valamint az amfetamint. A súlyosabb egészségügyi kockázatot rejtő intravénás használat szempontjából hazánk nemzetközi összehasonlításban mért helyzete kedvezőbb. Az értékelés szempontjából bizonytalanságot jelent viszont az új típusú pszichotróp szerek („dizájnerdrogok”) kétes összetétele és ismeretlen hatásai.

Összességében a kezelhető halálozás Magyarországon 2018-ban mintegy 70 százalékkal haladta meg az uniós átlagot, és több mint kétszerese a legalacsonyabb kezelhető halálozást mutató országoknak (Hollandia, Spanyolország, Olaszország).

Kiemelten fontosnak tartjuk, hogy készüljön olyan népegészségügyi stratégia, amely nem az egészségügyi ellátórendszerre fókuszál. Ennek érdekében hasznos lehet az egészségterv, egészségfejlesztési terv elnevezés használata. Ezáltal elkerülhető az a félreértés, mely szerint mindent, ami az „egészség” szóval kezdődik, vagy amelyben szerepel az „egészségügy” kifejezés (pl. népegészségügy) automatikusan az egészségügyi tárcához kötnek, ami gátolja a széleskörű összefogás kialakulását. Tartalmában is fontos, hogy a fő szempont az egészség társadalmi meghatározóinak számbavétele legyen, konkrét prioritások meghatározásával – figyelembe véve a megalapozó kutatások eredményeit, a kormányzati szándékot, célokat, valamint az adott időszakra rendelkezésre álló lehetőségeket. A problémák hatékony kezelése érdekében javasoljuk továbbá a Nemzeti Drogellenes Stratégia 2013-2020 utáni időszakra vonatkozó stratégiai dokumentum megalkotását, valamint egy alkoholizmus elleni stratégia kidolgozását.

Az anyagban felvetett problémakörök – egészségtudatosság, egészségmagatartás pozitív irányba történő befolyásolása, egészségműveltség fejlesztése – kezeléséhez a lakosságot megcélzó országos egészségkommunikációs stratégia és program kidolgozása szükséges. Hiányzik a fő halálozási okokhoz kapcsolódó kockázati tényezőkre felépített, megfelelően megtervezett, ütemezett kommunikációs stratégia.

Nemzeti Egészségfejlesztési Terv elkészítése

A települési egészségtervkészítés módszerét a WHO Európai Egészséges Városok Hálózat tagvárosai dolgozták ki, a WHO szakértőivel együttműködve, hosszú évek során. A módszert az Egészséges Városok Kárpát-medencei Egyesülete adaptálta a magyarországi viszonyokra, mely nemcsak településekre, de egyéb szintekre, intézményekre is használható (pl. munkahelyek, iskolák).

A települési egészségfejlesztési terv olyan stratégiai tervezési dokumentum, amely a város egészségvédelemmel és egészségfejlesztéssel kapcsolatos cselekvési irányait jelöli ki adott időszakra. Az egészségfejlesztési terv alapja a város és a lakosság állapotát bemutató egészségkép, amely különböző módszereket alkalmazó kutatásokat tartalmaz.

Fenntartható fejlődési hatásvizsgálat

A WHO Európai Egészséges Városok Hálózat fontos eszköze az egészséghatás vizsgálat alkalmazása a helyi önkormányzatok munkájában. Az egészséghatás vizsgálat lényege a helyi döntéshozó testület által megtárgyalásra kerülő stratégiai dokumentumok (közép és hosszú távú koncepciók, programok, stratégiák, stb.) vizsgálata előre meghatározott szempontok, alapelvek alapján. Célja az egészség szempontjainak megjelenítése a későbbi döntések alapjául szolgáló stratégiai dokumentumokban, valamint a döntéshozók figyelmének felhívása döntéseik egészséget befolyásoló hatására.

A módszer adaptálható a fenntartható fejlődési szempontok vizsgálatára is, melynek részletes módszertani kidolgozását szintén vállaljuk, amennyiben ilyen irányú kormányzati igény, szándék van.

Egészségügyi foglalkoztatottak

Az egészségügyi foglalkoztatottak száma 2019-ig növekedett, majd 2020-ra jelentősen visszaesett. 2019-ben a dolgozó orvosok száma 41.282 volt, míg 2020-ban csupán 37.188, amely egyrészt az ötéves ciklikusság miatt éppen 2020-ban tömegével érvényét veszítő működési nyilvántartások következménye, másrészt a jelentős visszaesésnek köze lehet a Magyarországon is tomboló COVID-19 járványhoz, valamint az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C törvényhez is, amely több ponton módosította az eddigi foglalkoztatási jogviszony keretét. Az új törvény emelte az egészségügyi szolgálati jogviszony alá esők illetményét és bérét, azonban összeférhetetlenné tette a munkavállalók számára a magánegészségügyben való munkavállalást. Becslések szerint az új szolgálati jogviszony bevezetése is hozzájárulhat az állami egészségügyben foglalkoztatottak számának további csökkenéséhez.

5.1.4.4. Szegénység, kirekesztettség – társadalmi kohézió

Az EU tagállamai vállalták, hogy 2020-ra 20 millióval csökkentik azok számát, akik mélyszegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élnek. Magyarország – csatlakozva ehhez a célhoz – vállalta, hogy a 2008-as adatokhoz képest 450 ezer fővel, 1,93 millió főre csökkenti az érintett népesség számát.

Az EU 2020 stratégiája három mérőszám figyelembevételével mérte a szegénység vagy társadalmi kirekesztettség ellen való küzdelem hatásosságát:

- Relatív jövedelmi szegénységben élők aránya

- Súlyos anyagi deprivációban élők aránya
- Nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya

Magyarországon az uniós csatlakozás után – a többi új tagállamhoz hasonlóan – a súlyos anyagi deprivációban élők aránya volt a legmagasabb a három csoport közül (2015-ben 19,4%). Ez a trend 2018-ra megváltozott, a nyugati országokban jellemző példákat követve, a relatív jövedelem-szegénységi ráta 10,1%-ra esett. 2019-ben mindkét indikátor csökkenést mutat, a súlyos anyagi deprivációs ráta azonban gyorsabb ütemben változik (2019-ben már csak 8,7% volt az értéke). A másik két csoport nagysága 2008-ban még közel azonos volt, majd 2013-tól az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya folyamatosan csökkent. A relatív jövedelmi szegénységben élők aránya 2008-ban 12,4%, 2013-ban 15%, 2016-ban 14,5%, 2019-ben pedig 12,3% volt. Ezzel szemben a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya 2008-ban 9,6%, majd a 2013-as csúcs (10,3%) után évről évre esett, 2015-ben már csak 7,1% (amiben az elsődleges munkaerőpiaci folyamatok mellett jelentős szerepe volt a külföldi munkavállalás növekedésének és a közfoglalkoztatási programok bővítésének), 2019-ben pedig csupán 3,7% volt, főként az utóbbi évek realgazdasági fellendülésének köszönhetően.

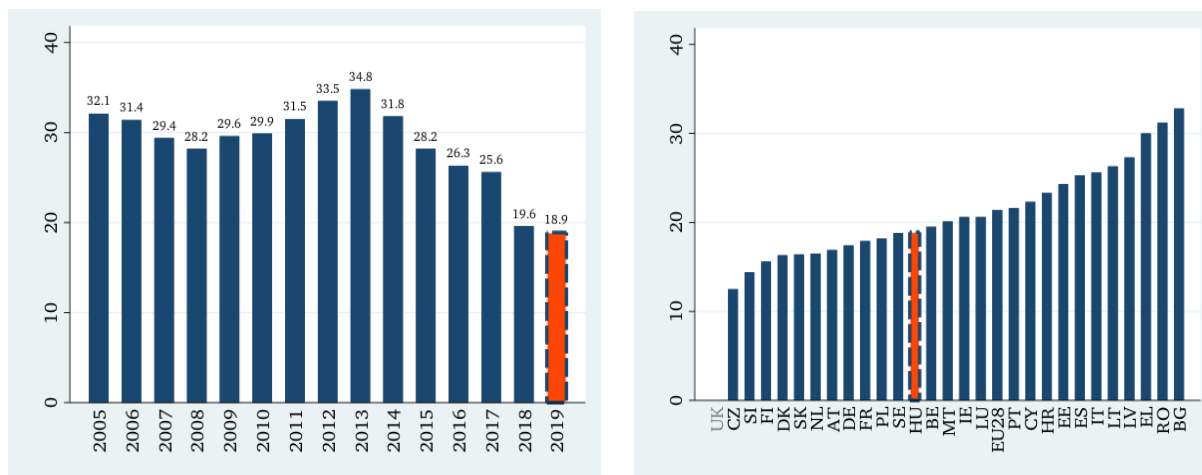
A szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élő népesség aránya 2008-ban 28,2% volt Magyarországon, 2013-ig folyamatosan emelkedett, 34,8%-ig. Ezután csökkenő trend indult meg, 2016-ban már csak 26,3% volt az arány, 2018-ban egy év alatt 6 százalékpontot csökkenve 19,6%-ra esett, és a pozitív tendencia 2019-ben is folytatódott (18,9%).

Anyagi depriváció

Az anyagi deprivációt a súlyos anyagi depriváció mellett statisztikai indikátorként használják, ami a kilenc elemi deprivációs tényezőből legalább 3 meglétét jelenti. Az anyagi depriváció a súlyos anyagi deprivációnál tágabb kategória. 2019-ben utóbbi kategóriába 8,7% tartozott, az anyagi depriváció pedig 18,5%-ot érintett (2013-ban 45,4% volt az érték). A jelentős javulás ellenére a magyar az Európai Unión belül a súlyosan deprivált társadalmak közé tartozik, de 2019-es adatok alapján már Romániában (27,8%), Görögországban (30,4), Bulgáriában (32,6%), Horvátországban (19,6%), Lettországon (20,9%) és Cipruson (23,1%) is magasabb az anyagi deprivációs ráta, mint Magyarországon.

A súlyos anyagi depriváció a leginkább alkalmas arra, hogy az országok közötti különbségeket vizsgálja. A magyar társadalom európai viszonylatban kiemelkedően deprivált társadalomnak számít, azonban míg 2013-ban a harmadik-, 2019-ben már csak a hatodik legrosszabb helyen állt ebben a tekintetben. Ez annak tudható be, hogy a 2013-as csúcs (27,8%) óta folyamatosan csökken a súlyosan depriváltak aránya: 2014-re 24%-ra, 2016-ra pedig 16,2%-ra, amely érték már alacsonyabb volt a 2008-asnál (17,9%). A KSH adatközlése szerint először jelentősen csökkent azok aránya, akik nem engedhettek meg maguknak évente egyhetes üdülést, kétnaponkénti húsfogyasztást, valamint nem tudták a lakásukat eléggé fűteni. 2014 és 2015 között az anyagi depriváció összes indikátora javult, 2016-ra pedig a váratlan kiadások fedezése jelentett jóval kisebb arányban nehézséget a korábbi évhez képest. 2019-re minden indikátor javult, kivéve a váratlan kiadások fedezetének hiányát, amely állandó maradt, illetve a húsfogyasztás hiányát, amely romlott. Végül 2020-ra a fizetési hátralékkal rendelkezők, a váratlan kiadásokat fedezni nem tudók, a telefonnal, illetve a mosógéppel nem rendelkezők aránya romlott, a televízióval nem rendelkezők aránya stagnált, míg a többi indikátor javult.

20. ábra: A szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők aránya Magyarországon (2005-2019) és az EU tagállamaiban (2019) (a teljes népesség %-ában)

Forrás: Eurostat

5.1.5. KORMÁNYZATI INTÉZKEDÉSEK

A Kormány kiterjedt családtámogatási rendszeréről már ejtettünk szót a részletes elemzésben. Így a következőkben a legkiemelkedőbb kormányzati intézkedéseket és stratégiai dokumentumokat ismertetjük, amelyek az emberi erőforrások fenntarthatóbbá tételét célozták.

- A kiterjedt családpolitikai intézkedések részeként új elemként, a gyermeknevelés társadalmi elismerésének jeleként 2020. január 1-jétől bevezetésre került a négy vagy több gyermeket nevelő anyák kedvezménye, melynek érvényesítésével az érintett édesanyák munkából származó jövedelme teljes egészében mentesül a személyi jövedelemadó fizetési kötelezettség alól.
- A családok védelméhez szorosan kapcsolódó feladat a kapcsolati erőszak elleni fellépés, az áldozatok segítése és az erőszak megelőzése. Ennek érdekében a Kormány a beszámolási időszak során közel háromszorosára növelte a kapcsolati erőszak áldozatait befogadó védett szállások férőhelyszámain.
- A kisgyermek napközbeni elhelyezésével kapcsolatban az a cél, hogy a bölcsődefejlesztés eredményeként az igényekre reagálva elegendő férőhely álljon rendelkezésre a bölcsődei ellátásban. 2010-2020 között a 3 év alatti kisgyermek napközbeni elhelyezését biztosító férőhelyek száma több mint másfélszeresére, 32 ezerről 52 ezerre nőtt. Míg 2010-ben csak a 3 év alatti gyermekek 12%-a számára állt rendelkezésre a napközbeni ellátás keretében férőhely, addig 2020-ban ez az arány közel 19% volt.
- A Kormány kiemelt célja, hogy folyamatosan csökkenjen a munkát terhelő adók mértéke. Ennek érdekében a 2019-2020. években is folytatódott a szociális hozzájárulási adó mértékének csökkentése a Versenyszféra és a Kormány Állandó Konzultációs Fórumán. Az adó mértéke 19,5%-ról 2019. július 1-jétől 17,5%-ra, 2020. július 1-jétől pedig 15,5%-ra mérséklődött.
- A Kormány 2020 őszén meghirdette minden idők legnagyobb otthonteremtési programját annak érdekében, hogy minden magyar család felett biztos fedél

legyen, és minél többen várhassák, nevelhessék gyermeküket saját tulajdonú otthonban. Az Otthonteremtési program elemei:

- 5%-os ÁFA új építésű otthon vásárlása esetén
 - Áfamentes CSOK-os otthonok
 - ÁFA-visszatérítés 5 millió Ft-ig a saját erős építkezéseknél
 - Otthonfelújítási támogatás
 - Otthonfelújítási kölcsön
 - Illetékmentesség
- Az oktatási rendszer szelektivitásának csökkentése, a hátrányos helyzetű, leszakadó csoportok oktatása, integrációja terén kiemelten fontos a korai iskolaelhagyás csökkentése. A 2020. január 1-jén hatályba lépő szakképzésről szóló 2019. évi LXXX. törvény (a továbbiakban: Szkt.), valamint a szakképzésről szóló törvény végrehajtásáról szóló 12/2020. (II. 7.) Korm. rendelet eredményeként a végzettség nélküli iskolaelhagyás kockázatait kezelő, több elemű program indult. Ez a társadalmi integrációt elősegítő új rendszer megadja a felzárkózás lehetőségét a lemaradó tanulóknak egyénre szabott, tanulóközpontú, egyéni haladási ütemet biztosító, befogadó tanítási-tanulási környezetben.
 - A GINOP-6.2.8-VEKOP-20 Egyes szakmák digitális tananyagfejlesztése, struktúraváltást támogató informatikai képzések című, 2020 augusztusában induló kiemelt projekt célja, hogy a magyarországi digitális átalakulás legfontosabb erőforrását biztosítsa: informatikai szakembereket, megfelelő digitális felkészültséggel rendelkező munkavállalókat képezzen. A projekt célja továbbá, hogy a COVID-krízis miatt állásukat veszítők, a munkahelyváltók lehetőséget kapjanak a struktúraváltó informatikai felnőttképzési programon keresztül karrierváltásra. A program során, az informatikai területen számos olyan végzettség szerezhető, amely iránt nagy kereslet mutatkozik a munkáltatók részéről (Java programozó, Webfejlesztő, tesztelő, üzemeltető), és a résztvevők számára jó esélyeket teremtő tudást biztosít a munkaerőpiacon. Az alapozó képzés sikeres záróvizsgáját követően 2020 szeptemberében 1000 fő kezdhetett el a struktúraváltó informatikai képzést.
 - A vizsgált időszakban folytatódott az alapellátás megerősítése, a nemzeti népegészségügyi programok céljainak elérését támogató fejlesztések, programok megvalósítása, több infrastrukturális beruházás és az ellátórendszer korszerűbb és biztonságos működését segítő beavatkozás történt, illetve számos szemléletváltást ösztönző kezdeményezés indult (pl.: családbarát ellátások). Az egészségügy humán erőforrásának megfelelő szintű biztosítása az egészségügyi szolgáltatások minőségének és biztonságának az alapfeltétele, ezért több program is célozta az egészségügyi dolgozók motivációját és képzését.

5.1.6. ÖSSZEGZŐ KÖVETKEZTETÉSEK

Kedvező tendenciák	Kockázati tényezők
A házasságkötések száma lényegesen emelkedett az előző EHJ óta. Ezáltal nőtt a házasságban született gyermekek aránya. A bölcsődei ellátást biztosító férőhelyek és intézmények száma egyaránt növekedett. A nők és az édesanyák munkaerőpiaci részvétele nőtt. A családtámogatások köre és összege tovább nőtt a vizsgált időszakban. A kivándorlás volumene mérséklődött, bár ez részben köszönhető a COVID-19 járványnak. A felnőttoktatásban részt vevők száma nőtt a pandémia időszakáig, azonban a járvány ezt is visszavetette. Az egészségben eltöltött évek száma nőtt, csak úgy, mint a születéskor várható élettartam. Fontos azonban megjegyezni, hogy a járvány hatására a várható élettartam csökkent. Sor került az egészségügyi dolgozók bérrendezésére. Csökkent a társadalmi kirekesztődés mértéke és kockázata.	A teljes termékenységi arányszám csak kismértékben nőtt. A kisgyermekes anyák munkaerőpiaci reintegrációjának továbbra is gátat szab a bölcsődei férőhelyek hiánya és az atipikus foglalkoztatási formák elterjedésének hiánya. A korai iskolaelhagyók aránya nem csökkent a kellő mértékben. Ezen felül a pandémia időszakában bevezetett digitális oktatásból becslések szerint a diákok 10 százaléka kimaradt. Az oktatási rendszer szelektivitása nem csökkent a vizsgált időszakban. A közoktatásban dolgozók bérrendezésére nem került sor a vizsgált időszakban. A felsőoktatásban résztvevők, a hallgatók és beiratkozók száma is csökkent. Az egészségügyi létszámhiány továbbra is problémát jelent. Magas a betöltetlen háziorvosi praxisok aránya. Az orvosok közel harmada legalább 60 éves. Magyarország továbbra is a jelentősen deprivált országok közé tartozik.

5.2 TÁRSADALMI ERŐFORRÁSOK

5.2.1. ÁLTALÁNOS HELYZETKÉP

A nemzet társadalmi erőforrásait az erkölcsi normák és értékek; az egyének közötti kapcsolatok és a bizalom; az egyének alkotta szerveződések, intézmények; továbbá a kulturális tevékenységek és a kulturális örökség összessége teszi ki.

A 2015-2016-os monitoring jelentés megjelenése óta a magyar társadalom helyzete számos vizsgált szempont alapján javult (bővült a foglalkoztatottság, nőtt a reáljövedelem, csökkent a munkanélküliség és a súlyos anyagi deprivációval élők aránya), hazánk azonban még ezzel együtt is az erősebben depriváltak közé tartozik az európai országok között. Továbbra is jelentős a bizalomhiány, európai összevetésben magasabb az elégedetlenség és a legitimációs deficit, különösen a piacgazdaság és a demokrácia szabályrendszereit illetően.

Az elmúlt évekhez hasonlóan tovább folytatódott a civil szféra szűkülése, a civil szervezetek összbevétele ellenben növekedett. A korrupciós helyzet kapcsán negatív tendenciákat tapasztalhatunk: hazánk pozíciója romlott az Európai Unió, valamint a közép- és kelet-európai régió belül is.

5.2.2. KULCSINDIKÁTOROK ALAKULÁSA

Mutató neve	Legfrissebb érték	2017-2018-as monitoring jelentéskor ismert legfrissebb érték	Az NFFS kulcsindikátoraiban bekövetkezett változások értékelése
Az általános bizalom szintje (ESS, 0-10 skálán)	4,9 (2018)	4,5 (2014)	A 2016-os ESS felméréshez képest 0,4 pontos emelkedés tapasztalható.
Korrupciós index (Transparency Int., 0-100 skálán)	44 (2020)	46 (2018)	A 2012 óta szinte folyamatos csökkenés (2017-ben észlelték kismértékű javulást a mutató értékében) figyelhető meg a mutató értékében; összességében a korrupciós helyzet romlását tapasztalhatjuk.
Civil szervezetek száma (ezer)	60,9 (2019)	61,2 (2017)	A 2012 óta tartó csökkenő trend a civil szervezetek száma tekintetében tovább folytatódott.

5.2.3. KERETSTRATÉGIA ÁLTAL MEGJELÖLT CÉLOK ÉS KIHÍVÁSOK

A Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégia a következő célkitűzéseket említi meg az társadalmi erőforrásokkal kapcsolatban.

(1. Társadalmi szerkezet átrendeződése)**Fenntartható életmódok és életstratégiák**

- 2. Jó példák megjelenítése a közvélemény előtt
- 3. A fenntarthatóság szempontjából előnyös magatartásmintákat követő szervezetek (civil, szakmai, egyházi) támogatása

4. A bizalom infrastruktúrájának erősítése**5. A munkakörülményekkel való elégedettség, örömeztetés növelése****6. A múlt örökségének ápolása, az identitás megerősítése****5.2.4. CÉLOKAT ÉRINTŐ TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FOLYAMATOK ALAKULÁSA****5.2.4.1. Fenntartható életmódok és életstratégiák megjelenítése a közvélemény előtt**

Az előző monitoring jelentés óta a fenntarthatóság témakörének hazai közbeszédben való jelenléte érezhetően megerősödött. Azonban továbbra is szinte kizárólag természeti, környezeti értelemben használatos; a további erőforrások, például a társadalmi vagy gazdasági, fenntarthatóságról jóval kevesebb szó esik.

A kérdéskört mind a kormányzat, mint a civil szféra felkarolta az utóbbi évek során. Az EMMI köznevelési szakterülete három területen szeretne eredményeket elérni a diákok tudatosságának fejlődése terén: a pénzügyi tudatosság, a digitális kompetencia és a környezettudatosság. Ennek megvalósulását segíti a Pénz7 (2014/2015. tanévtől), a Digitális Témahét (2015/2016. tanévtől) és a Fenntarthatósági Témahét (2015/2016. tanévtől). A 2017/2018. tanévben 1522 iskola 320.000 diákja vett részt a fenntarthatósági témahéten, a programhoz kapcsolódó tanárképzésen 430 pedagógus vett részt. Az Innovációs és Technológiai Minisztérium munkatársai továbbá rendszeresen tartanak előadásokat, illetve vesznek részt kerekasztal-beszélgetéseken, egyetemeken és középiskolákban a nemzetközi és hazai klímapolitika állásáról, illetve a környezettudatos magatartásról, klímabarát életmódról. A 2017-2018-as év során több mint 1000 diákot sikerült megszólítani a szakterületnek.

A civil szervezetek közül kiemelhető a Magyarországi Üzleti Tanács a Fenntartható Fejlődésért (BCSDH) munkássága, mely 2007-es alakulása óta elkötelezett a társadalmi, gazdasági és ökológiai fenntarthatóság előmozdításáért Magyarországon. A 90 vállalati taggal rendelkező szervezet több kezdeményezés ötletgazdája, melyek közül érdemes kiemelni az Action 2020-t¹², mely egyebek mellett a fenntartható életmódhoz kapcsolódó üzleti megoldások kidolgozására és terjesztésére fókuszál. Arra keres választ, hogy miként növelhető az üzleti szektor pozitív hatása a fenntartható életmód területén.

A BCSDH helyzetértékelése szerint az utóbbi néhány évben egyre markánsabban jelennek meg hazánkban a tudatos vásárlók, akik a fenntarthatóbb termékeket és szolgáltatásokat keresik: növekszik a kereslet az egészségesebb, környezetkímélőbb, fenntarthatóbb termékek, vagy az olyan új megoldások iránt, mint amelyeket a megosztásos gazdaság

¹² Az Action 2020 Magyarország program a Magyarországi Üzleti Tanács a Fenntartható Fejlődésért (BCSDH) kezdeményezése, mely azonnali cselekvésre hívja az üzleti szektort. Ennek keretében öt területen (élelmezés, fenntartható életmód, foglalkoztatás, klímaváltozás és víz) húsz konkrét, makroszintű cél került meghatározásra, több mint 130 tudományos és civil szakértő, valamint vállalati vezetők és szakemberek közreműködésével.

(sharing economy)¹³ kínál. A fenntartható módon működő vállalatok és márkák az átlagnál jobban is teljesítenek. A túlfogyasztásra épülő életmód a kutatások szerint az Y generáció számára már nem vonzó. A többlet helyét fokozatosan átveszi a jobban üzenete. A magyar fogyasztók 70%-a adna ki több pénzt, hogy egy terméket környezetbarát, lebomló csomagolásban vegyen meg. (BCSDH, 2018)

A fentiek tükrében különösen nagy a vállalatok felelőssége a fogyasztók szemléletformálásában, valamint abban, hogy a fenntartható megoldások minél szélesebb körben, elérhető áron váljanak hozzáférhetővé. Ennek érdekében a BCSDH kezdeményezéseire csatlakozott vállalatok számos üzleti megoldást dolgoztak ki és vezettek be, melyek a fenntartható életmódot szeretnék előmozdítani. Ezek közül érdemes kiemelni néhányat, amelyek a monitoring jelentés vizsgálati időszakában kerültek bevezetésre. Az egyik példa a közösségi autómegosztó szolgáltatás, ami elsősorban azokat célozza meg, akik az autóbirtoklással járó állandó költségek nélkül élveznék a mobilitás előnyeit. Az eddigi tapasztalatok szerint minden megosztott használatú jármű 5-10 magántulajdonút vált ki, ami csökkentheti a forgalmat, a parkoláshoz szükséges területet és hozzájárul a zaj- és légszennyezés mérsékléséhez.

Tömegmértékben ma még nincs alternatívája a PET- palackoknak, a csomagolóipar viszont már talált megoldást arra, miként lehetne az alapanyagot újrahasznosítani. Az egyik ásványvíz termelő vállalat és a Magyar Ásványvíz Gyümölcsle és Üdítőital Szövetség közös szemléletformáló online kampányt indított, mely elsősorban arra szeretné felhívni a figyelmet, hogy PET-palack szelektíven gyűjtve fontos alapanyaggá válik – korlátlanul újrahasznosítható.

A szeméthyűjtés területén is több társadalmi akciót rendeznek meg évről évre, így a TeSzedd, a PET-Kupa, vagy az Európai Hulladékcsökkentési Hét egyre szélesebb tömegeket mozgatnak meg.

A közösségi médiában is számos kezdeményezéssel, mozgalommal lehet találkozni a tudatos életmód, tudatos fogyasztói magatartás kapcsán. Ilyen például a műanyagmentes július vagy egyéb zerowaste, vagyis hulladékmentes mozgalom. Ezek azonban nagyrészt a közösségi média és a sajtó keretein belül maradnak; igazán széleskörű hatást elérő kezdeményezésről vagy esetleges szabályozói döntésekről még nem lehet beszámolni.

5.2.4.2. Civil szervezetek szerepe

A civil szféra erejét a civil szervezetek száma, szervezettsége és tevékenysége mutatja meg. Ezek alapján a nonprofit szektor méretének, gazdasági és társadalmi súlyának változását a szervezetek számával, a bevételek reálértékével és a foglalkoztatottak számával lehet érzékeltetni.

A KSH adatai alapján 2019-ben¹⁴ 60.890 civil szervezet működött Magyarországon – vagyis a legutóbbi monitoring jelentésben is jelzett csökkenés a hazai civil szféra nagyságában folytatódott: a legutóbbi jelentésben szereplő 2017-es adathoz képest 261 szervezettel működik kevesebb. A szervezetek közel harmada (19.874) alapítványi formában működött, kétharmada (41 016) társas nonprofit szervezet formájában. Az alapítványok

¹³ A megosztásos gazdaság lényege, hogy a felhasználók megosztják egymással kihasználatlan kapacitásaikat, erőforrásaikat, on-demand jelleggel, bizalmi alapon, törekedve a fenntarthatóságra.

¹⁴ A 2017. évi adatok a legfrissebbek a hazai civil szférára vonatkozóan.

tevékenységének 33%-a kapcsolódott az oktatáshoz, 16%-uk a szociális ellátáshoz, 15%-uk pedig a kultúrához kötődött.¹⁵ (KSH, 2019)

A szektort érintő, 2011-es törvénymódosítás – amely teljesen átértelmezte a közhasznúság fogalmát - hatására, 2015 végén a bejegyzett szervezetek már csak alig több mint egyötöde rendelkezett közhasznú minősítéssel, szemben a 2013-ban mért 55%-kal. 2015 óta ez az érték már nem változott jelentősen, 2019-ben a közhasznú szervezetek aránya 21% volt. (KSH, 2019.)

2019-ben is folytatódott a civil szervezetek összbevételének növekedése: a nonprofit szervezetek összes bevétele több, mint 2,4 ezer milliárd forint volt, ez folyó áron 12%-kal, reálértéken pedig 8,1%-kal haladja meg az előző évi értéket. Az 500 ezer forint alatti bevétellel rendelkező szervezetek aránya 35% volt, ez a klasszikus civil szervezetek esetében fordul elő leggyakrabban.

A szektoron belül nagy a bevételi koncentráció: a rendelkezésre álló források óriási része a szektor egy nagyon kis részének a kezében összpontosul. A bevételek mediánösszege az átlagnak csupán 3,1%-át teszi ki, ami azt jelenti, hogy a 61 ezres szektorból alig 5 ezer rendelkezett átlag feletti bevétellel.

2019-ben 2 százalékponttal nőtt az állami támogatásokból származó források aránya 2018-hoz képest. A szektor teljes bevételének 45%-a származott állami vagy önkormányzati forrásból, ami körülbelül 171 milliárd forintos többletet jelent. Nőtt emellett a saját bevétel aránya (41-ről 42%-ra), így a szektor támogatási mutatója (az állami és önkormányzati támogatás aránya az összes bevételéből) 1 százalékponttal, 57%-ra csökkent. 2019-ben pályázat útján 16 ezer civil szervezet részesült az erre a célra fenntartott 269 milliárd forintos keretből, ami 2018-hoz képest jelentősen, 39 milliárd forinttal visszaesett.

A szektor együttes teljesítménye 2019-ben 126 ezer számított főállású munkájának felelt meg. A nonprofit szektorban munkaviszonnyal rendelkezők összlétszáma 155 ezer főt tett ki, ebből 105 ezer fő volt főállású, teljes munkaidős munkavállaló, és 50 ezer részmunkaidős, vagyis az összlétszám egyharmadát a részmunkaidős foglalkoztatásban állók teszik ki. A civil szervezeteknél ez az atipikus foglalkoztatási forma még gyakoribb, ennek oka, hogy sokan csak nyugdíjasként, kiegészítő tevékenységként, hátrányos helyzetű munkavállalóként, megváltozott munkaképességűként, vagy speciális helyzetű foglalkoztatottként vállalnak munkát a szektorban. A közfoglalkoztatottak aránya 13-17% körül mozgott az elmúlt években.

2019-ben a szektorban tevékenykedő önkéntes segítők becsült száma 366 ezer fő volt, ők összesen 46 millió munkaórát teljesítettek. Ez 22,3 ezer teljes munkaidős foglalkoztatott munkaidejének felel meg, munkájuk becsült értéke pedig 73 milliárd forintra tehető.

2019-ben a nonprofit szervezetek 87%-át kitevő klasszikus civil szervezetek a befolyó összeg 38%-ával gazdálkodhattak, bevételeik kétharmada továbbra is támogatásokból származott: 354 milliárd forint az állami szektorból, 191 milliárd forint pedig a magánszektorból érkezett (az állami támogatás 16 milliárd forinttal csökkent, a magántámogatás pedig 9 milliárd forinttal nőtt 2018-hoz képest.)

¹⁵ <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/2019/index.html>

5.2.4.3. A bizalom infrastruktúrájának erősítése

Általános jogrendbe vetett bizalom¹⁶

A társadalmi tőke egyik fontos összetevője az általánosított bizalom, vagyis az emberek és emberi kapcsolatok megbízhatóságával kapcsolatos általános vélekedés. A releváns szakirodalom szerint a nagyfokú általános bizalom a civil társadalom rétegződéséhez és a társadalmi tolerancia megerősödéséhez is nagymértékben hozzájárul (Stolle, 2002).

Magyarország értékszerkezetével foglalkozó korábbi kutatások szerint a hagyományosan alacsony bizalmi színtről 2009 és 2013 között történt némi pozitív elmozdulás, amely a nagyon jelentős politikai polarizáció következménye volt. Ezek megállapítják, hogy Magyarországon az intézményi bizalom erősen átpolitizált, és maguk az intézmények is ki vannak téve a politikai ciklusok változásainak. Ez a rendőrség, a bíróságok és a sajtó esetében kockázatot jelent. Az intézményekbe (jogrendszerbe, bíróságokba, rendőrségbe) vetett bizalom Európa-szerte stagnált, vagy inkább csökkent a válságot követő években, az elmúlt évek adatai alapján viszont úgy tűnik, hogy az EU legtöbb országa kilábal a válságból, az elmúlt években az intézmények iránti bizalom a legtöbb országban emelkedett. (Tárki, 2021)

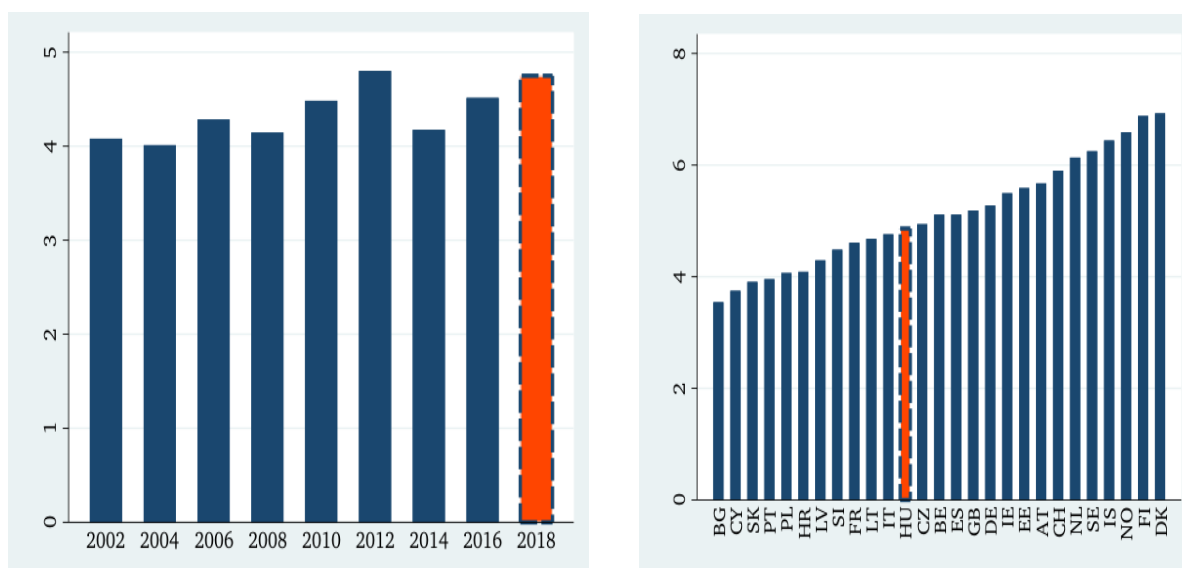
Magyarország az általánosított bizalom tekintetében hagyományosan az alsó középmezőnyben helyezkedik el az európai országok körében. A bizalmat mérő 10 fokú skálán 2014-ben mérték a legalacsonyabb értéket (4,2), 2016-ban ismét emelkedni kezdett az érték. Az általános bizalom szintje 2018-ban 4,9 volt az ország általános bizalmi szintje, ez abszolút értékben és helyezésben is előrelépést jelentett, ezzel az értékkel az ESS országain belül Magyarország hátulról a 12. helyen áll. A legmagasabb bizalmi szint továbbra is a skandináv országokra jellemző, míg a balkáni, kelet-európai és a mediterrán országokban alacsonyabb bizalmi szint figyelhető meg.

Szintén a skandináv országokban a legmagasabb a jogrendszerbe vetett bizalom (Dániában és Norvégiában 7-es érték fölött), Magyarország ez az érték 2016-ban 5,4, 2018-ban 5,6 volt. A magyar lakosság jogrendszerbe vetett bizalmának szintje 2002 és 2008 között csökkent az átlagos 5,1 értékről 3,7-re, aztán 2010 után emelkedett 4,6-ra, ahol éveken át stagnált. Majd 2016 hozott javulást (5,4), amely trend 2018-ra is folytatódott (5,6), miközben számos olyan intézkedés történt, amely vitathatóan, de a jog uralmának megkérdőjelezésén alapult (magánnyugdíj-rendszer felszámolása, kordedvezményes nyugdíjak eltörlése, végkielégítések bekorlátozása, különféle koncessziók bevezetése).

A közbiztonságot leszámítva a jogállamiság szinte minden komponense romló tendenciát mutat, Jakab és Gajdushek (2018) tanulmánya pedig arról számol be, hogy az intézmények tényleges gyakorlata távolodik a formális szabályoktól. A magyarok jogrendszerbe vetett bizalma alacsony, amit jelez, hogy egy 2015-ös kérdőíves kutatásban a válaszadók alig több, mint fele válaszolta azt, hogy súlyos konfliktus esetén a jog eszközéhez fordulna. (Jakab és Gajdushek, 2018).

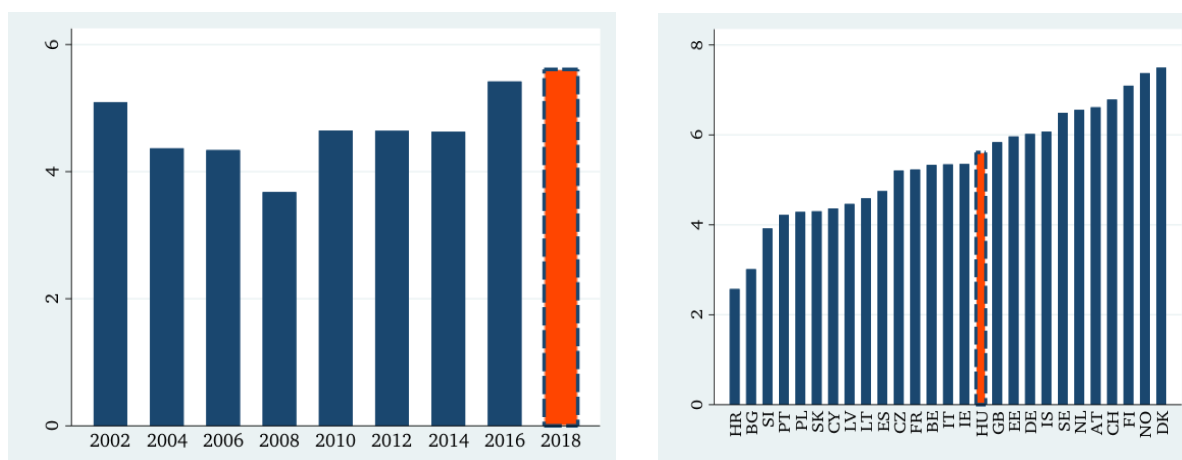
¹⁶ 2018. évi adatoknál frissebbek nem állnak rendelkezésre; a legutóbbi monitoring jelentés alkalmával a 2016-os adatokat elemeztük.

21. ábra: Általános bizalom az emberekben 0-10 fokú skálán Magyarországon és az Európai Társadalmi Felmérésben szereplő országokban (2018)¹⁷

Forrás: Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS)

22. ábra: A jogrendszerbe vetett bizalom szintje Magyarországon és az Európai Társadalmi Felmérésben szereplő országok körében (2018)¹⁸

Forrás: ESS

¹⁷ Adatforrás: Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS). A kérdés szövege a következő: „Általánosságban Ön mit mondana: A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban? Helyezze el véleményét a skálán, ahol a „0” azt jelenti, hogy nem lehetünk elég óvatosak, a „10” pedig azt, hogy a legtöbb ember megbízható.” Az ábrán a magasabb átlagpontszám nagyobb fokú bizalmat fejez ki.

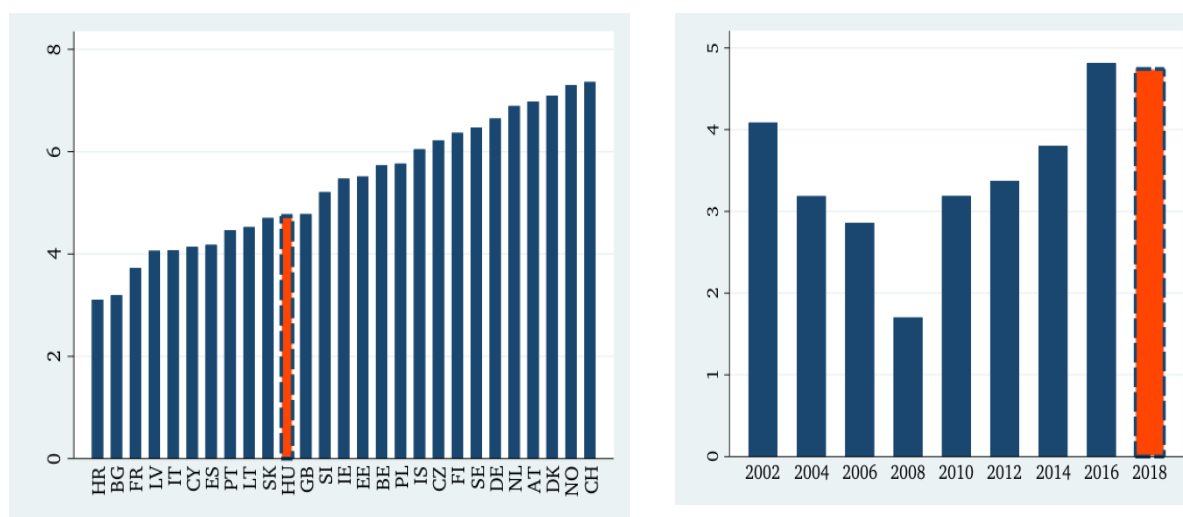
¹⁸ Forrás: Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS). A kérdés szövege a következő: A válaszlap segítségével kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik meg a következő intézményekben. A „0” azt jelenti, hogy Ön egyáltalán nem bízik az adott intézményben, a „10” pedig azt jelenti, hogy teljesen megbízik benne. Először is Ön személy szerint mennyire bízik meg... a jogrendszerben. Az ábrán a magasabb átlagpontszám nagyobb fokú bizalmat fejez ki.

Elégedettség a gazdaság állapotával

A gazdasági helyzettel való elégedettség 2008 és 2016 között folyamatosan emelkedett, de sosem érte el a skála közepső értékét jelző 5-ös értéket. 2018-as adatok alapján kismértékű csökkenés figyelhető meg, a 2016-os 4,8-as érték 4,7-re csökkent.

A gazdasággal való elégedettséget mérő mutató kapcsán a TÁRKI tanulmánya (2021) megjegyzi, hogy az ESS ezzel kapcsolatos adatai nem felelnek meg annak a kitételnek, hogy az egyes indikátorokhoz tartozó adatok a lehető legfrissebbek legyenek. A gazdasági elégedettség rendkívül érzékeny a napi változásokra, és a magyar gazdaság állapotával kapcsolatos felmérések (akár nemzetközi vizsgálatok is) sokkal gyakoribbak, mint a kétévente elvégzett ESS, ezért javasolják, hogy a fenntarthatósági indikátorok fejlesztése során kerüljön kidolgozásra az eddigieknél érzékenyebb és frissebb indikátor, és kerüljenek beemelésre olyan adatforrások, amelyek gyakrabban szolgáltatnak adatokat.

23. ábra: Elégedettség a gazdaság jelenlegi állapotával Magyarországon és az Európai Társadalmi Felmérésben szereplő országok körében (2018)¹⁹

Forrás: ESS

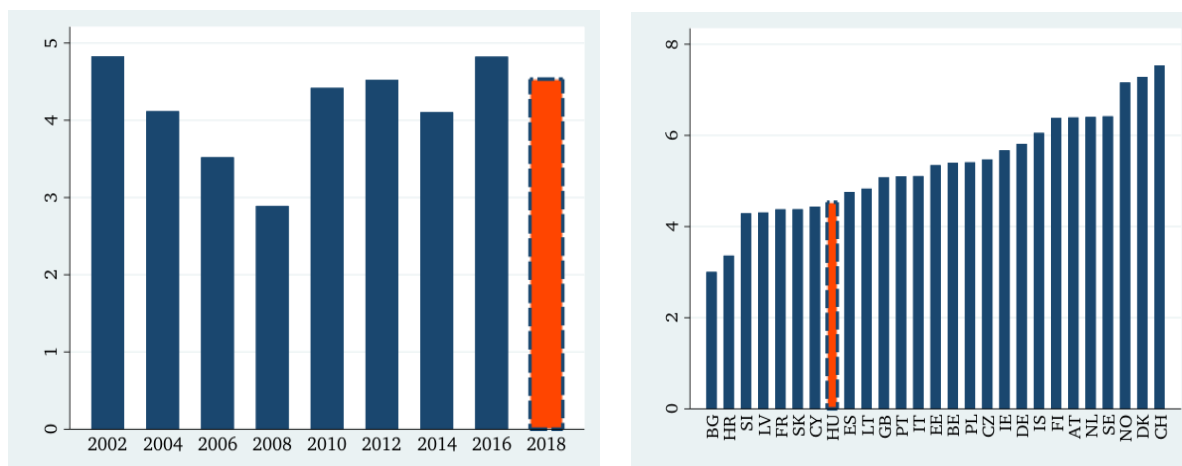
Elégedettség a demokrácia működésével

A magyar demokrácia működésével kapcsolatos, 2002 és 2008 között bekövetkező csökkenést 2010 után egy emelkedő trend váltotta fel, de még 2012-ben sem érte el a 2002-es szintet. Az azóta eltelt időszakban változó trendek figyelhetők meg, 2014-re csökkent (4,1), 2016-ra nőtt az elégedettség (4,8), végül 2018-ra ismét csökkent, 4,5-re, amivel hazánk az ESS országok alsó-középmezőnyében helyezkedik el. Magyarország kilóg a vizsgálatban szereplő országok közül abban a tekintetben, hogy máshol nem ennyire ingadozó ez az adatsor, csak a gazdasági válság által leginkább sújtott Görögország és a polgárháború szélére sodródott Ukrajna mutat hasonlóan változatos képet. A demokrácia működésével leginkább a Svájcban és Dániában élők elégedettek.

¹⁹ Forrás: Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS). A kérdés szövege a következő: „Mindent összevetve mennyire elégedett [Magyarország] jelenlegi gazdasági állapotával? Kérem, válaszoljon a válaszlapon segítségével, amelyen a „0” a teljes elégedetlenséget, a „10” pedig a teljes elégedettséget jelenti.” Az ábrán a magasabb átlagpontszám nagyobb fokú elégedettséget fejez ki.

A demokráciával és a gazdaság állapotával való elégedettség közötti összefüggés Magyarország esetében különösen erős: a gazdasággal elégedetlenek 80%-a a demokrácia működésével sem elégedett, míg a gazdaság állapotával elégedetteknek csak 26%-a elégedetlen a demokrácia működésével. A demokrácia megítélése azzal is összefügg, hogy mit gondol a válaszadó a szólásszabadság védelméről az országban, illetve arról, hogy a választott tisztviselők mennyire veszik figyelembe a mindennapi emberek véleményét (Pew Research Center, 2019).

24. ábra: Elégedettség a demokrácia működésével Magyarországon és az Európai Társadalmi Felmérésben szereplő országok körében (2018)²⁰

Forrás: ESS

Korrupció és járadékvadászat

A Transparency International (TI) évente elkészíti a Korrupció Érzékelési Indexet (Corruption Perceptions Index – CPI)²¹ amely során szakértők és üzletemberek megkérdezése alapján vizsgálják az egyes országokban a közszektorban tapasztalható korrupciót az állami intézményrendszer, a gazdaság és a társadalom fertőzöttsége alapján. Magyarország 2020-ban a 180 vizsgált ország közül a 69. helyen állt, 44 ponttal (2018-ban, a legutóbbi monitoring jelentés készítésekor még 46 ponttal a 64. helyen állt.), 2012 óta pedig 11 pontot rontott az értéken. Az európai uniós rangsorban hazánk ezzel Romániával és Bulgáriával holtversenyben az utolsó helyen áll. Az uniós lista elején a korábbi években megszokott trendeknek megfelelően 2020-ban is két skandináv ország, Dánia és Finnország végzett. Magyarország a korrupció mértékét tekintve jócskán elmarad a többi visegrádi országtól, Szlovákia 5, Csehország 10, míg Lengyelország 12 ponttal kapott többet a 0-tól 100-ig terjedő skálán.

A Transparency International legutóbbi jelentése megjegyzi, hogy a koronavírus-járvány korrupciós válságot is okozott, a járvány ugyanis még a jellemzően jól teljesítő országoknak

²⁰ Forrás: Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS). A kérdés szövege a következő: „Mindent egybevetve mennyire elégedett Ön Magyarországon a demokrácia működésével? Kérem, válaszoljon a válaszlapon segítségével, amelyen a „0” a teljes elégedetlenséget, a „10” pedig a teljes elégedettséget jelenti.” Az ábrán a magasabb átlagpontszám nagyobb fokú elégedettséget fejez ki.

²¹ <http://transparency.hu/INDEXEK>

is kihívást jelentett, amely sok esetben a járványügyi beszerzések átláthatatlanságához vezetett.

Magyarországon a TI jelentése²² szerint negatívan hatott a pontszámra a rendeleti kormányzás bevezetése, az önkormányzatok hatásköreinek és bevételeik egy részének elvonása (a különleges gazdasági övezetek kialakítása, gépjárműadó, iparűzési adó). A közérdekű adatigénylések megválaszolási határideje 15-ről 45 napra nőtt, míg az Alaptörvény kilencedik módosítása újradefiniálta a közpénz fogalmát, és szűkítette a közérdekű adatok nyilvánosságát.

5.2.4.4. A munkakörülményekkel való elégedettség, örömeztet növelése

Munkakörülményekkel való elégedettség

A munkahelyi stressz nem egyéni, hanem kollektív probléma. A betegszabadságon és táppénzen töltött időszakok feléért a munkahelyi stressz okolható. A tartósan fennálló stressz könnyen vezet komoly betegségekhez (pl. szorongásos depresszió, gyomorfekély). A stressz betegség formájában, figyelmetlenségben és motivációvesztésben is megmutatkozhat, ami csökkenti a munkavállaló – és így a munkáltató – terhelhetőségét és eredményességét. A munkahelyi stressz számszerűsíthető károkat okoz a gazdaságnak. Az Európai Munkahelyi Biztonsági és Egészségvédelmi Ügynökség felmérése szerint, a nem kezelt munkahelyi stressz okozta termelés kiesés miatt az Európai Unióban évente közel 136 Mrd euró (ebből Magyarországon 440 Mrd Ft) vész el. A munkahelyi stressz kezelésére Magyarországon a foglalkoztatók 21 százaléka rendelkezik tervvel, mellyel utolsók vagyunk az uniós rangsorban (Dabronaki, 2017).

A munkahelyi egészség és biztonság, valamint a foglalkoztatási szabálytalanságokkal leginkább érintett ágazatok Magyarországon az építőipar, mezőgazdaság, vendéglátóipar, kereskedelem, feldolgozóipar. A helyzet orvoslása érdekében célzottan ezen ágazatokban a munkakörülmények javítását célzó GINOP támogatások kerültek meghirdetésre. Ezzel párhuzamosan a vállalkozói oldalon a növekvő munkaerőigény²³ a foglalkoztatókat is egyre inkább ösztönzi a versenytársaknál jobb munkakörülmények kialakítására.

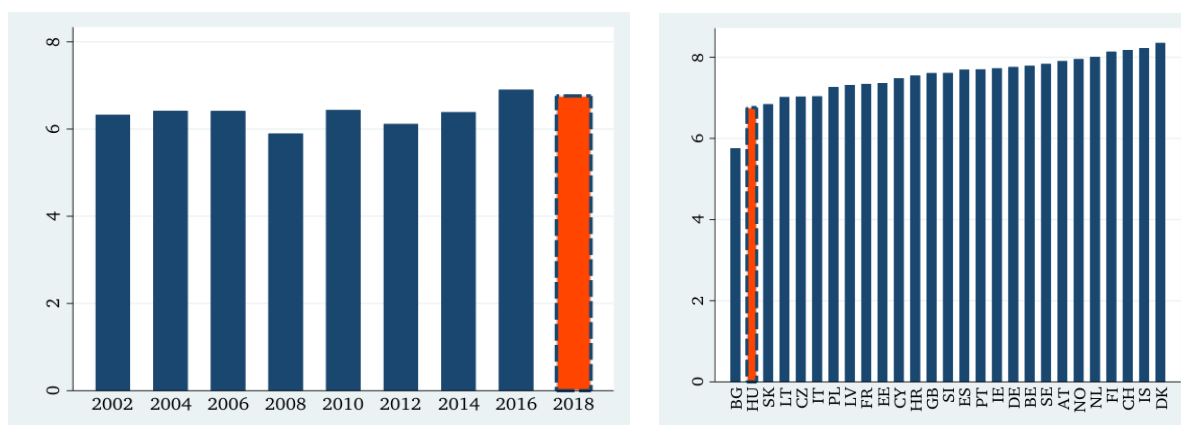
Egyéni boldogság

Az egyéni boldogság szintje 0-10 fokú skálán jellemzően a 6-os érték körül ingadozik Magyarországon. Ez az európai országok körében kirívóan alacsonynak számít, mivel az ESS-ben résztvevő országok többségében 7 feletti az átlagos boldogsági szint. 2016-ra Magyarországnak sikerült elmozdulnia az utolsó helyről, 6,9-es értékével megelőzte Oroszországot és Litvániát. 2018-ra ismét enyhe csökkenés figyelhető meg, az indikátor értéke 6,8. Ezzel ismét csak Bulgáriát előzzük meg, bár Oroszország és Litvánia a 2018-as felmérésben nem vett részt. A gazdasági fejlődés nem vezet automatikusan az állampolgárok boldogságérzetének növekedéséhez, és fordítva sincs összefüggés, vannak olyan országok ugyanis, ahol 2002 és 2012 között folyamatosan nőtt az egyének boldogsága. (Tárki, 2021)

²² <https://transparency.hu/adatok-a-korrupcirol/korrupcio-erzekelesi-index/cpi-2020/>

²³ Ld. Gazdasági erőforrásokról szóló alfejezet.

25. ábra: „Mennyire érzi boldognak magát?” A válaszok átlaga Magyarországon és az Európai Társadalmi Felmérésben szereplő országok körében (2018)²⁴

Forrás: ESS

5.2.4.5. A múlt örökségének ápolása, az identitás erősítése

A kormányzat kulturális fejlesztési programja az országos feladatkörű, kiemelt nemzeti intézményekre és a vidéki, települési vagy regionális hatókörű kulturális intézményekre egyaránt kiterjed. A 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelet az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatai között határozza meg a társadalmi felzárkózás, a szociális hátrányok csökkentése, a korszerű tudás és információátadás feladatait, a kulturális értékekhez való általános hozzáférés folyamatos javítását, valamint a hátrányos helyzetű területek és csoportok felzárkóztatását.

Az előrehaladási jelentés vizsgálati időszakában történt fejlesztések között, az országos feladatkörű intézmények tekintetében említhető a Magyar Állami Operaház Andrassy úti palotájának rekonstrukciója, az Operaház új Műhelyházának kialakítása, az Iparművészeti Múzeum nagyrekonstrukciója, a Magyar Nemzeti Múzeum megújítása (első lépésként a Múzeumkert helyreállításával), a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdélyi tájegységének megépítése, továbbá a Budai Vigadó rekonstrukciója.

A vidéki kulturális beruházások között legmeghatározóbb a Modern Városok Program kulturális fejlesztései, melyek a megyei jogú városok kulturális közösségi tereit érintik. A népi építészeti emlékek helyreállítását támogatja a Miniszterelnökség által biztosított Népi Építészeti Program; a Makovecz Imre Program pedig az építész meg nem valósult tervei megépítését és az általa tervezett épületek megóvását teszi lehetővé.

A Szellemi Kulturális Örökség Magyarországon portál a nagyközönség számára gyűjti egybe a kulturális örökség megőrzésével, a hagyományok ápolásával kapcsolatos programokat, hagyományokat, jó gyakorlatokat, a magyarországi kulturális örökség legkiemelkedőbb elemeit, a kapcsolódó szabályozó dokumentumokat, az érintett szervezetek elérhetőségeit.

²⁴ Forrás: Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS). A kérdés szövege a következő: „Mindent egybevetve, mennyire érzi boldognak magát? Használja a válaszlapot!” A válasz-skálán a 0 érték azt jelenti, hogy „nagyon boldogtalan”, a 10-es érték pedig azt, hogy „nagyon boldog”. Az ábrán a magasabb átlagpontszám nagyobb fokú boldogságot fejez ki.

2017-2018-ban is számos program segítette a diaszpóra magyarságának erősítését és a külföldi magyar szervezetek támogatását. A külföldi magyar kulturális és oktatási szervezetek, illetve a külföldi magyarságot pártoló magyarországi szervezetek támogatása elsősorban a Nemzetpolitikai Államtitkárság költségvetésben meghatározott támogatási keretéből, valamint a Bethlen Gábor Alapból történik. 2017-ben összesen 81 milliárd forint, 2018-ban pedig már több mint 90 milliárd forint állt rendelkezésre erre a célra. A pályázati programok 2017-ben több mint 3000, 2018-ban pedig csaknem 4000 külföldi magyar intézmény és civil szervezet programjainak és fejlesztéseinek megvalósulásához járult hozzá.

Számos további program nyújt lehetőséget a diaszpórában élő magyar közösségek támogatására és az anyaországi kapcsolatok fejlesztésére. A kormány 2017-ben hirdette meg a Csoóri Sándor Programot, mely elsősorban a néptáncgyűttesek, népdalkörök, népzenei együttesek szakmai működését segíti – azokat, melyek a magyar és nemzetiségi hagyományokat éltetik szerte a Kárpát-medencében. A vizsgálati időszakban folytatódott a Kárpát-medencei szóránymagyarságot segítő Petőfi Sándor és Kőrösi Csoma Sándor Program, a diaszpóra hagyatékának összegyűjtését célzó Mikes Kelemen-program, valamint a diaszpórában élő fiatalok számára magyarországi tanulmányutakat biztosító Diaszpóra Program és az épített örökséget védő Rómer Flóris Terv is. A Határtalanul! program keretében magyarországi iskolák tanulói vehetnek részt osztálykiránduláson a szomszédos országok magyar lakta területein, az állam támogatásával. A külföldi magyar színházi és táncművészeti szervezetek is támogatásban részesülhettek; a Könyvtári Intézet határon túli képzési tevékenységének keretében pedig közművelődési és könyvtári szakemberek továbbképzésére került sor. 2017-ben elindult a Kárpát-medencei népművészeti hálózati rendszer kiépítése a Hagyományok Háza koordinálásában, mely a tervek szerint 2019-re valósul meg teljeskörűen.

5.2.5. KORMÁNYZATI INTÉZKEDÉSEK

A társadalmi erőforrásokkal kapcsolatban a következő kormányzati intézkedéseket érdemes kiemelni.

- A 2015-2018. évi Nemzeti Korrupcióellenes Program tapasztalatai, valamint a minisztériumoktól és kormányzati szervektől beérkező javaslatok figyelembe vételével a Nemzeti Védelmi Szolgálat (a továbbiakban: NVSZ) elkészítette, a Kormány pedig az 1328/2020. (VI.19.) Korm. határozattal elfogadta a Nemzeti Korrupcióellenes Stratégiát (a továbbiakban: NKS), amely meghatározza a 2022-ig szóló korrupcióellenes szakpolitikai stratégiai célokat. Az NKS-ben nevesített beavatkozások megvalósítását szolgáló konkrét intézkedéseket és azok felelőseit, ütemezését, külön intézkedési terv rögzíti, amely egyben biztosítja az intézkedések végrehajtásának nyomon követését is, az abban meghatározott beszámolási és jelentéstételi rendben.
- Az Országos Rendőr-főkapitányság 2020 szeptemberében együttműködési megállapodást kötött a Nemzeti Védelmi Szolgálat (a továbbiakban: NVSZ) a 2020-2022. év közti időszakra szóló középtávú nemzeti korrupcióellenes stratégia célkitűzéseinek megvalósítása érdekében szervezett képzések megtartására.
- A Nemzeti Együttműködési Alap (a továbbiakban: NEA) a központi költségvetés egyik előirányzata, amelynek felhasználásában a civil szervezetek és a kormányzat partnersége jut kifejezésre: A Nemzeti Együttműködési Alap a civil szervezetek számára kínál támogatási lehetőségeket, forrásai elsősorban pályázati úton érhetők

el. A pályázat célja a magyar nemzeti civil önszerveződés működésének támogatása, a civil társadalom erősítése, a civil szervezetek társadalmi szerepvállalásainak kiteljesedésében való segítése, a civil szervezetek működési költségeihez való hozzájárulása és finanszírozása révén. A NEA fölött a civil és társadalmi kapcsolatokért felelős miniszter gyakorol rendelkezési jogot. Az ehhez a felelősséghez tartozó szakmai irányítói feladatokat a miniszter irányítása mellett a társadalmi és civil kapcsolatokért felelős helyettes államtitkár látja el. A NEA tényleges felhasználása egy olyan rendszerben történik meg, amelyben az alap által támogatni kívánt civil szervezetek több szinten is részt vesznek a döntések meghozatalában.

- Az iskola a tanítás színtere, ezért fel kell lépni az iskolai erőszak ellen. A Kormány több megelőző intézkedést is tett, például megemelte az iskolapszichológusok számát és szigorította a tanárok elleni erőszak büntetési tételét, illetve 2020-ban iskolaőrség felállításáról döntött. 2020. szeptember 1-től az iskolaőrök megkezdték munkájukat. Az iskolaőrség külön rendészeti szervként, a rendőrség irányítása alá tartozik, feladata azon köznevelési intézmények belső rendjének fenntartása, amelyekben erre leginkább szükség van. Jelenlétükkel növelik a pedagógusok és oktatók biztonságérzetét. Munkavégzésük megkezdése előtt komplex, pedagógiai és pszichológiai ismereteket is tartalmazó képzésen kellett részt venniük.
- Az Országgyűlés a 18/2019. (VI. 18.) határozatával "a történelmi Magyarország területét szétdaraboló és a magyar nemzet harmadát idegen államok fennhatósága alá szorító, 1920. június 4-én aláírt békediktátum 100. évfordulójára emlékezve" 2020. évet a Nemzeti összetartozás évének nyilvánította.
- Az erőforrások hatékonyabb felhasználása, a technológiai fejlődés, a tudásalapú társadalom létrehozásán keresztül valósítható meg a fenntartható fejlődés, amelyhez a kormánytisztviselők folyamatos továbbképzése is szükséges. A megszerzett tudás frissítése, az ismeretek megújítása, naprakészen tartása elengedhetetlen a jogszabályi változások követésének, szakmai követelményeknek és a társadalmi elvárásoknak való megfeleléshez. 2018. és 2020. év közötti időszakban 117 központi, 96 belső és 69 a Nemzeti Közszerződési Egyetem által biztosított minősített továbbképzési program lett nyilvántartásba véve, melyek alapján 1065 képzési alkalommal került továbbképzés végrehajtásra, melyen összesen 28 820 fő vett részt.

5.2.6. ÖSSZEGZŐ KÖVETKEZTETÉSEK

Kedvező tendenciák	Kockázati tényezők
A fenntarthatóság mint érték a közbeszéd témájává vált. A nemzeti összetartozást, a diaszpóra magyarság megmaradását segítő programok száma tovább növekedett. A bizalom infrastruktúráját vizsgáló mutatókban kismértékű javulás tapasztalható.	A fenntarthatóság továbbra is elsősorban a klímaváltozás dimenziójában van jelen, bár egyre hangsúlyosabb a demográfiai aspektus. Az egyéni boldogság szintje csökkent az előző jelentés óta, így a magyar állampolgárok még mindig a legboldogtalanabbak közé tartoznak az EU-n belül Az elmúlt évekhez hasonlóan tovább szűkült a civilszféra. A korrupció szintje az EU-átlaghoz képest magas hazánkban.

5.3. TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK

5.3.1. ÁLTALÁNOS HELYZETKÉP

A természeti erőforrások állapota az utóbbi években egyre inkább a közbeszéd témájává vált, amelynek köszönhetően egyre inkább fogékonyak az emberek a környezetvédelmi ügyekre. Ezzel együtt a környezeti erőforrásaink állapota az elmúlt évtizedben egyáltalán nem javult.

Tartós és jelentős hazai trend a természetes élőhelyek szűkülése, valamint a még megmaradó élőhelyek állapotának romlása, vagyis a környezeti táj degradációja. A biodiverzitás csökkenésével az ökoszisztéma-szolgáltatások minősége csökken.

A biológiailag inaktív területek aránya évek óta stagnál. Problémát jelent, hogy a műtrágyahasználat növekszik, az intenzív mezőgazdasági termelés továbbra is kiterjedt, amellyel a felszíni és felszín alatti vizeink állapota romlik. A következő hét éves Európai Unió költségvetési ciklusra vonatkozóan az EU célul tűzte ki, hogy a műtrágyahasználat szignifikánsan csökkenjen az Unió területén belül.

Az erőforrás-termelékenység javult az előző EHJ óta, azonban még mindig az EU átlagnál nagyobb mennyiségű természeti erőforrás szükséges adott gazdasági eredmény eléréséhez, amely elsősorban az építőipar felfutásával és a látványberuházásokkal magyarázható. A hulladékgazdálkodás esetében pozitív fejlemény, hogy a szelektíven gyűjtött hulladék aránya növekszik és ezzel párhuzamosan az anyagában újrahasznosított hulladék tömege is folyamatosan nő. Az EU célkitűzéseivel összhangban a hazai közpolitika-alkotás fókuszába is bekerült a körforgásos gazdaság kérdésköre, így a következő költségvetési ciklusban ezen a téren komoly előrelépésre számíthatunk.

A levegőminőséget tekintve Magyarországon a legnagyobb problémát a kisméretű szálló por szennyezettség jelenti, amelynek legfőbb forrása a közlekedés és a lakossági szilárd tüzelés. Az utóbbi évek mérési adatai azt mutatják, hogy a lakossági kibocsátások szerepe nőtt, míg a korábbi tendenciával ellentétben a közlekedés, mint fő PM10 forrás domináns szerepe csökkent. A gépjárművek károsanyag-kibocsátása az új technológiák térnyerésével csökkenő tendenciát mutat és a városokban a levegő portelhettsége a szigorúbb, ún. Euro típuskibocsátási előírások alkalmazása miatt némileg enyhült. Ugyanakkor a gépjárműállomány növekedése kompenzálja a szigorúbb környezetvédelmi előírásokból adódó hatások egy jelentős hányadát.

A klímaváltozással összefüggésben hazánkban egyre inkább jellemzőek a szélsőséges időjárási viszonyok. Folyamatosan növekszik a hóhullámos napok száma és az özvízszerű esőzések gyakorisága, amelyre részben válaszul folyamatban van Magyarország harmadik vízgyűjtő-gazdálkodási tervének kidolgozása, mely megfelelő stratégiai alapot nyújt hazánk vízi környezetének védelmére és javítására.

5.3.2. KULCSINDIKÁTOROK ALAKULÁSA

Mutató neve	Legfrissebb érték	2017-2018-as monitoring jelentéskor ismert legfrissebb érték	Az NFFS kulcsindikátoraiiban bekövetkezett változások értékelése
Biológiailag inaktív területek aránya az összterület százalékában	67,5% (2018)	67,5% (2018)	Az előző Előrehaladási Jelentés elkészülte óta frissebb adat nem elérhető.
Természeti erőforrás-termelékenység (GDP/DMC, €/kg)	0,96 (2020) - becslés	0,88 (2018)	Noha 2020-ra vonatkozóan csak becslést találhatók az Eurostat adatai között, azt láthatjuk, hogy a 2018-as csökkenést követően újra nőtt az erőforrás-termelékenység Magyarországon, azonban így is csupán 43 százaléka az EU27 átlagának.
A lakosság kitettsége a levegő szilárdanyag-szennyezettségének [PM(10)] (µg/m³)	24,4 (2019)	26,5 (2017)	Az előző Előrehaladási Jelentés elkészülte óta, a levegő minőségében javulást tapasztalhatunk, azonban az átlagos szálló por légszennyezettségünk európai viszonylatban kedvezőtlen; Magyarország az EU tagállamok legrosszabb negyedéhez tartozik

5.3.3. AZ NFFS ÁLTAL MEGJELÖLT CÉLOK ÉS KIHÍVÁSOK

Az NFFS a természeti erőforrások területén hat célkitűzést állapított meg 2013-ban. A fenntarthatóság felé való átmenetet ezen célok tükrében a természet erőforrásokat öt – Magyarország esetében kulcsfontosságúnak minősíthető – területén keresztül vizsgálhatjuk.

NFFS célok a természeti erőforrások területén	Természeti erőforrások fenntarthatósági kulcsterületei
Természeti erőforrás felhasználási korlátok érvényesítése	Területhasználat, beépítettség
Termelési technológiai korlátok vagy termékszabványok érvényesítése	Természeti erőforrások igénybe vétele: anyagáramok
A természeti erőforrások használatának megfelelő beárazása	Környezeti elemek minőségi állapota, szennyezés
Környezetkímélő technológiák és földhasználati módok támogatása	Éghajlatváltozás és energiaszolgáltatás
A biodiverzitás, a talajtermőképessége, valamint az ökoszisztéma-szolgáltatások degradációjának megakadályozása	Biológiai sokféleség és erdők
Az embert érő környezeti terhelés csökkentése	

5.3.4. A CÉLOKAT ÉRINTŐ TÁRSADALMI-GAZDASÁGI, KÖRNYEZETI FOLYAMATOK ALAKULÁSA

5.3.4.1. Területhasználat és beépítettség

A világviszonylatban a legintenzívebb területhasználat és igen nagymértékű természetes táji szétszabdaltság, élőhelyi mozaikosság és fragmentálódás jellemzi Európát²⁵. A mesterséges felszínborítottság alakulása a természeti környezetre, a biodiverzitásra, az ökoszisztéma-szolgáltatások alakulására gyakorol jelentős hatást, továbbá a városokban, városi térségekben élőket érintő környezeti terhelést is befolyásolja²⁶.

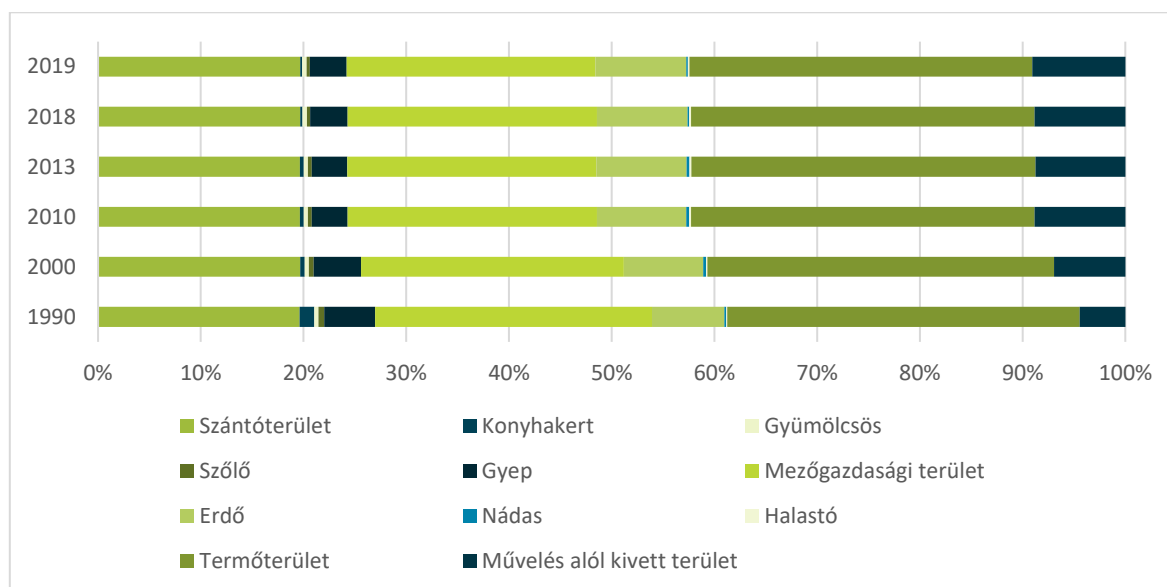
A mesterséges felszínborítottság Magyarországon a 2009-2018-as időszakban 12 százalékkal növekedett, amely a tizedik legnagyobb növekedés az Európai Unión belül. A 2015-2018 időszakban a növekedés mértéke mérséklődő képet mutat a korábbiakban vizsgált időszakhoz képest. A mesterséges felszínborítottság tekintetében 2015-höz képest 2018-ra összesen 13 tagállam, a vizsgált országok közel fele, teljesít az EU (27) átlagos 4%-os növekedés alatt és ezek közül 9 tagállamot jellemez csökkenő tendencia. Legnagyobb mérték, 20% feletti csökkenés Luxemburg (24%) és Litvánia (22%) esetében figyelhető meg. Magyarország az EU átlag körüli értéket mutat, és 2%-os csökkenés látható a 2015-2018-as éveket vizsgálva.

²⁵ HOI, 2020: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.: Magyarország Környezeti Állapota 2020. Szerk.: Dobi Bálint - Holes Annamária, ISSN 2064-4086, Budapest, 2020. p78.

²⁶ EU, 2019: Az uniós környezetvédelmi politikák végrehajtásának 2019. évi felülvizsgálata. Országjelentés-Magyarország. Európai Bizottság, Brüsszel, 2019.4.4. SWD(2019) 121. <http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/reporthuhu.pdf>

Ha az EU-átlaghoz viszonyítjuk a magyarországi felszínborítottságot, akkor azt vehetjük észre a 2018-as adatok alapján, hogy hazánkra továbbra is jellemző, hogy a mérséklődő növekedési tendencia ellenére a mesterséges felszínek esetében továbbra is az EU átlag feletti felszínborítottság jellemző²⁷. Jóval az EU átlag feletti arányok továbbra is elmondhatók a mezőgazdasági területek arányáról. A hazai növekedés ellenére továbbra is az EU átlagtól való jelentős mértékű elmaradással jellemezhető az erdők és városi zöldterületek. Kisebb mértékű elmaradás pedig a víztestek esetében látható.

26. ábra: Földhasználat Magyarországon, 2019

Forrás: KSH

A földhasználat szerkezete nem változott jelentős mértékben az elmúlt 30 évben és az előző Előrehaladási Jelentés elkészítése óta sem történt változás a föld hasznosítási szerkezetében. Az országos adatok természetesen kicsit elfedik a regionális különbségeket, hiszen míg például Nógrád megye több, mint harmadát erdőterület borítja, addig ez az arány a Jászságban alig 5 százalék.

A területhasználat értékeléséhez a beépítettség términtázatának vizsgálata is fontos, amely alapján azt mondhatjuk, hogy az antropogén hatások egyik következményeként megfigyelhetők olyan, a tájat érő hatások, melynek egyik formája a területhasználat változása és a felszínborítottság módosulása. Az emberi tevékenységek tájformáló hatása nemcsak szemmel jól látható, lekövethető jelenség, hanem sokszor komplex folyamatok kiváltó oka, mely számos más tényező változását is eredményezheti. Magyarországon tulajdonképpen már nem található a társadalmi-gazdasági tevékenység hatásaitól mentes táj. A mesterséges felszínborítottság növekedése számos negatív externáliát okoz a biológiai sokféleségre, az ökoszisztéma-szolgáltatások minőségére, vagy a vízgazdálkodásra.

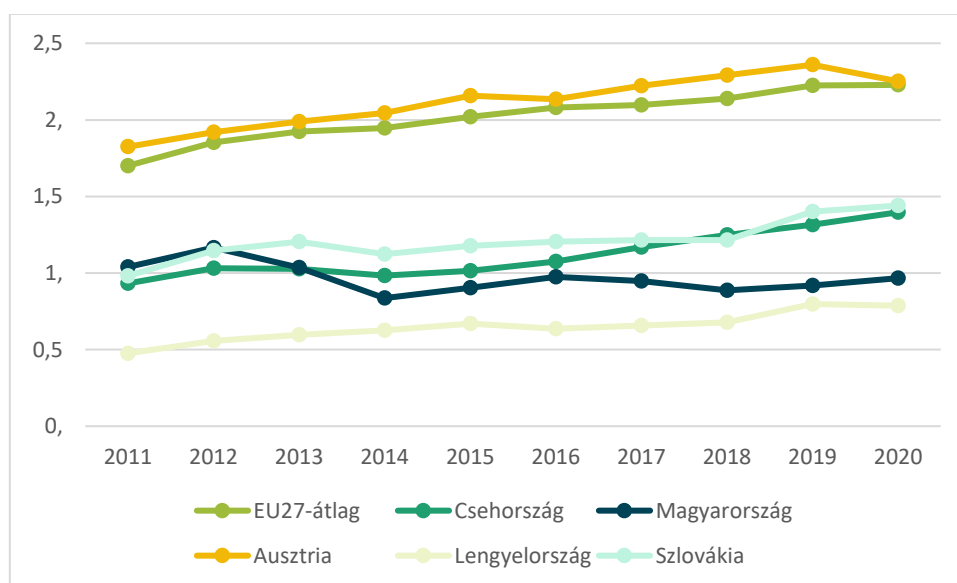
²⁷ HOI, 2020: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.: Magyarország Környezeti Állapota 2020. Szerk.: Dobi Bálint - Holes Annamária, ISSN 2064-4086, Budapest, 2020. p78.

5.3.4.2. Természeti erőforrások igénybevétele

Az ipari forradalom óta a termelés és a fogyasztás lineáris modell segítségével jellemezhető: nyersanyag-kitermelés, termékgyártás, eladás, felhasználás, majd hulladékkezelés- és kezelés, illetve megsemmisítés. A nyersanyagként használt természeti erőforrások legnagyobb része szűkösen áll rendelkezésünkre, amelyeket nem, vagy csak magas költségek árán lehetséges helyettesíteni. Ezen tényezőknek köszönhető a körforgásos gazdaság térnyerése, amely során az egyik kulcstényező a természeti erőforrás-gazdálkodás hatékonyságának növelése. A terméket, vagy bizonyos elemeit, a körforgásos modell szerint újra felhasználják vagy újrahasznosítják, így jelentősen csökken a természeti erőforrásigény. Jelen fejezetben bemutatjuk a körforgásos gazdaság szempontjait figyelembe véve a magyarországi anyagfelhasználást és ásványvagyon gazdálkodást.

A természeti erőforrásokkal való gazdálkodás egyik nemzetközileg is használt mutatója az anyagfelhasználás (DMC), amely segítségével kiszámítható, hogy a gazdasági növekedéssel egyidejűleg milyen mértékű a természeti erőforrások igénybevétele. A 2018-as mélypont után az erőforrás-hatékonyság növekedett Magyarországon 2020-ra, azonban még mindig nagyságrendekkel elmarad az EU27-átlagától.

27. ábra: Természeti erőforrás-hatékonyság alakulása a V4 országokban és az EU-ban, 2011-2020 között

Forrás: Eurostat

Az EU tagállamok erőforrás-hatékonysága folyamatosan növekszik, hazánkban viszont 2012 és 2014 között csökkent ez a hatékonysági mutató. 2014-től átmeneti és mérsékelt növekedés rajzolódik ki, ám 2016-tól ismét romlik az erőforrás-hatékonyság Magyarországon, távolodunk az EU átlagtól.

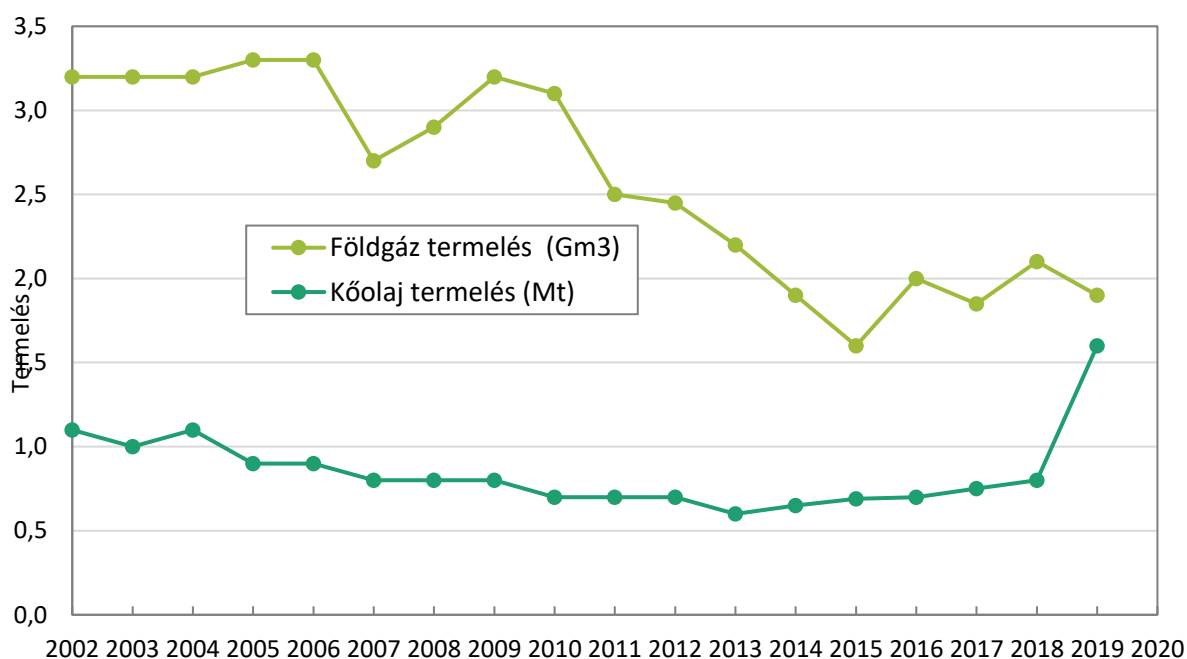
Hazánkban az ércbányászat az utóbbi években jelentősen csökkent, bauxitbányászat csak a bakonyoszlopi bányában történik. Jelenleg hazánkban nincs vasérc, ólom-cinkérc, rézérc, nemesfémérc, mangánérc és uránérc kitermelés. A pécsi uránbánya termelését 1997-ben állították le az egyre bonyolultabbá és költségesebbé váló kitermelés miatt.

Megjegyzendő, hogy Magyarország számottevő nyersanyag tartalékkal rendelkezik egyes fosszilis energiahordozók vonatkozásában (pl. lignit: 5,7 Mt, barnakőszén 3,2 Mt, nem konvencionális földgáz: 3,9 milliárd m³), de ezek kitermelése fenntarthatósági szempontból nem indokolt.

Részen a családtámogatási rendszer bővülésének köszönhetően az építőipar növekedése nem állt meg az előző Előrehaladási Jelentés óta. A nem fémes – elsősorban építőipar felhasználású – ásványi nyersanyagok kitermelése fokozatos növekszik és 2019-ben meghaladta a 40 millió tonnát, amely a 2015-ös érték másfélszerese²⁸.

A Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat 2019-es adatai alapján Magyarországon a földgáz energiahordozó kitermelése az elmúlt évtizedek alatt a világpiaci gázárak alakulása miatt 2015-ig csökkenő, majd ingadozó jelleget mutat. A kőolaj vonatkozásában tartósan stagnáló tendenciát láthatunk. A hazai kőolaj kitermelés vonatkozásában 2019. évben kiugróan magas érték jelentkezik, duplájára nőtt, ez kb. 10%-kal csökkentette a kőolaj-import függőségünket.

28. ábra: Magyarország kőolaj, földgáz kitermelése 2002-2019

Forrás: Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat

A klímaváltozás hatásainak mérséklésében kulcsszerepe lesz a vízgazdálkodásnak. A Nemzeti Vízstratégia helyzetértékelése alapján hazánkban az egy főre jutó megújuló hazai vízfelszín közel 12.000 m³/fő/év, amely az egyik legmagasabb érték Európában. Az ország felszíni vízkészleteinek nagy része külföldről származik, a folyóvízkészletünk háromnegyedét a Duna, Tisza, Dráva és Száva folyók teszik ki. A vízkészletek kihasználtsága vonatkozásában – mely az adott víztestre számított átlagos éves vízkivétel mennyiségének és az átlagos éves teljes rendelkezésre álló és megújuló vízkészlet mennyiségének hányadosa – Európai Unió összehasonlításban Magyarország kifejezetten jól áll. Köszönhető ez a medence jellegből adódó bő felszíni vízhálózatnak és a felszíni nagy

²⁸ <https://mbfsz.gov.hu/index.php/asvanyvagyonynyilvantartas>

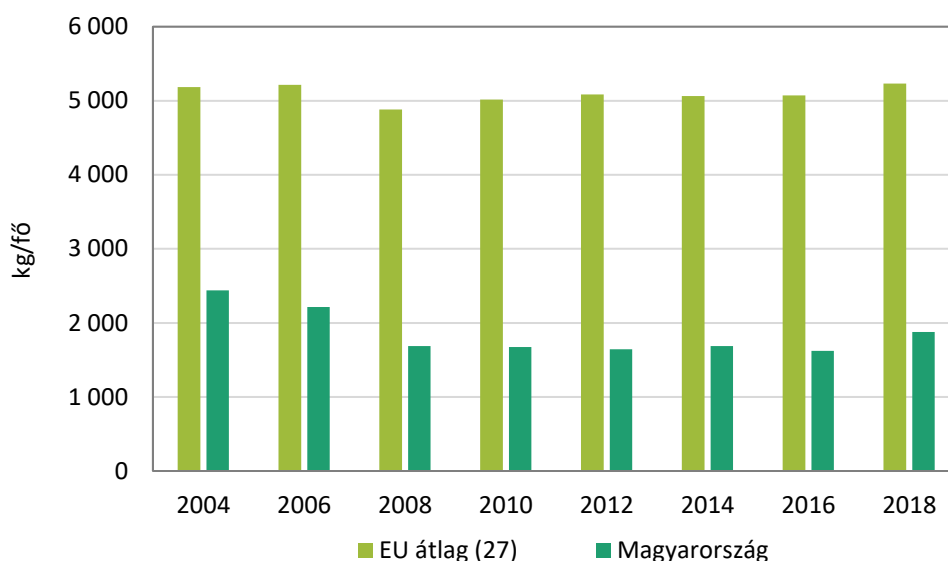
mennyiségű hozzáfolyásnak, valamint a földtani felépítésből adódóan rendkívül gazdag mélységi karsztos és porózus vízáradó rétegeknek.

A vízkészletek igénybevételeinek szempontjából másik jellemző mutató az öntözővíz felhasználás. Magyarországon a mezőgazdasági termelés feltételei jók, ugyanakkor a szélsőségesebbé váló éghajlat, a csapadék területileg és időben történő egyenetlen eloszlása a mezőgazdasági vízhasználatok esetében körültekintő jövőtervezés szükségességét vetíti előre. Kiemelten fontos a vízkészletek öntözési célú túlhasználatának elkerülése, ami vízhiányt, a felszíni víztestek hidrológiai, felszín alatti víztesteknél mennyiségi rossz, illetve gyenge állapotot okozhat. Ezen kockázatok a vízkivételek szabályozásával, illetve más oldalról az igények csökkentésével (területi vízviasszatartás, korszerű, víztakarékos öntözési technológiák) orvosolhatók. Mindemellett a mezőgazdasági vízgazdálkodás alap műszaki elemei, a vízkiemelő és vízáttemelő művek és vízelvezető csatornák állapota leromlott, sok helyütt a magas energiaárak, üzemanyag költségek miatt nem hasznosították ezeket. A mezőgazdaság fejlődését célozzák a Kormány öntözéssel kapcsolatos intézkedései, amelyek megvalósításához, az öntözővíz-igény hosszútávú kielégítésének biztosítása céljából a víztakarékos öntözési technológiák, a precíziós mezőgazdaság, az öntözési- és aszálymonitoring működtetése szükséges. A Kormány 2019-ben jelentős öntözésfejlesztési intézkedéseket tett: meghosszabbították az öntözési időt március 1-től október 31-ig, bevezették a rendkívüli öntözési célú vízhasználatot és az öntözési engedélyhez kapcsolódó eddigi eljárásokat könnyítették. Mivel a jövőben egyre intenzívebb melegezés, valamint csapadék szempontjából szélsőséges időszakok várhatók, az Országgyűlés 2019 decemberében elfogadta az Agrárminisztérium öntözési gazdálkodásáról szóló törvényjavaslatát²⁹.

A vízgazdálkodás mellett az erőforrás-hatékonyság másik kiemelten kezelt területe a hulladékgazdálkodás. A körforgásos gazdaság koncepciója alapján hulladékgazdálkodás fő célja a hulladék keletkezésének megakadályozása, illetve a keletkezett hulladék erőforrássá alakítása.

²⁹ NAIK Agrárgazdasági Kutatóintézet (2020): Statisztikai jelentések - Öntözésjelentés - 2019. év - XXIII. évfolyam 1. szám, 2020, ISSN 1418 213

29. ábra: Egy főre jutó teljes éves hulladék mennyisége 2004 és 2018 között

Forrás: Eurostat

Magyarország egy főre eső teljes hulladék mennyisége elmarad az EU-s átlagtól, ennek oka főleg a gazdasági különbségekből fakad. 2014 és 2016 között 4%-kal csökkent Magyarország egy főre eső teljes hulladék mennyisége, ami – az új jogszabályoknak, új technológiáknak köszönhetően – elsősorban az ipari hulladék mennyiségének csökkenésével magyarázható. 2016-2018 között csaknem 14%-os növekedés figyelhető meg. A növekedés hátterében az építési-bontási hulladék mennyiségének növekedése áll, melynek mennyisége több mint 2 millió tonnával növekedett³⁰. 2018-ban az építőipari termelés – főként az EU-s források igénybevételével megvalósult beruházások miatt – 22,3%-kal nőtt, az épületek építése 16%-kal, míg az egyéb építményeké 31,4%-kal haladta meg az előző évi volument. A székhely szerinti adatok alapján az ország mindegyik régiójára jellemző a termelés növekedése³¹.

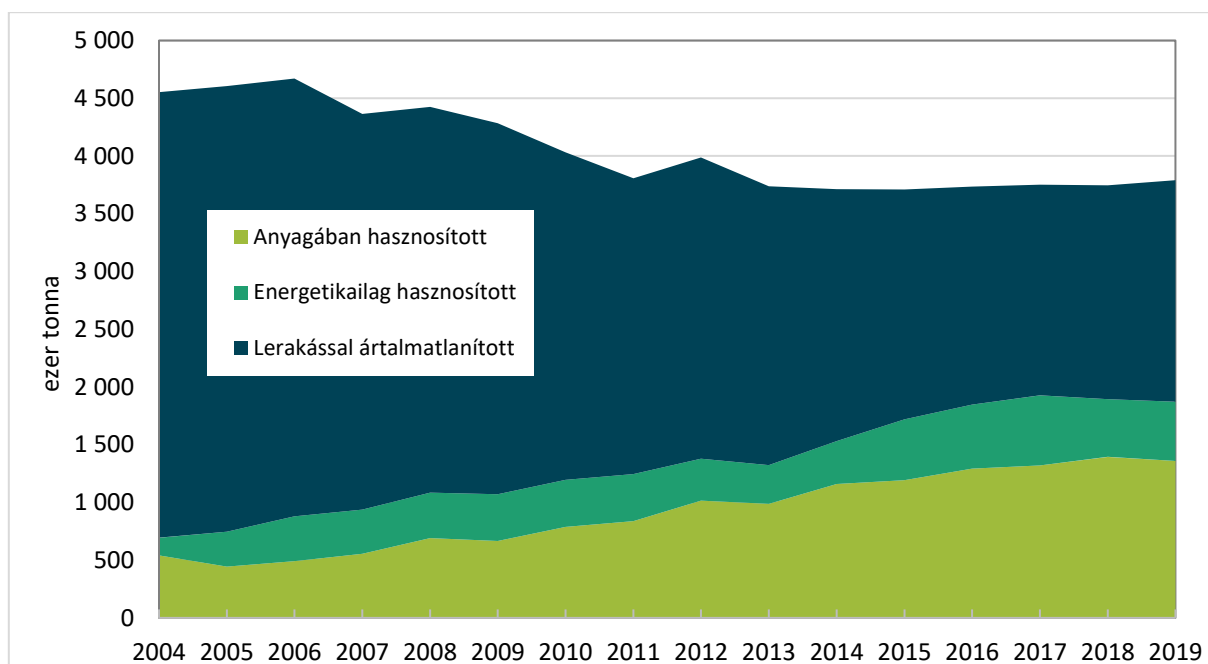
A hulladékgazdálkodás egy másik jelentős indikátora a keletkezett települési hulladék kezelési módjának vizsgálatára irányul. Az EU közösségi környezetpolitika egyik fontos célja a kommunális hulladékok erőforrássá alakítása, ezáltal mérsékelni lehet a nyersanyag felhasználást és minimalizálni a keletkezett hulladékot. Magyarországon a 2000-2016-ig abszolút értékben csökkent a települési hulladék mennyisége, 2016 óta újra növekszik. Számottevően változott a kezelési módja is. 2013 óta a keletkezett kommunális hulladék mennyisége közel azonos, 2019-ben csekély növekedés figyelhető meg, érteke 3 791 ezer tonna volt. 2004-hez képest 2019-re 50%-kal csökkent a lerakással ártalmatlanított hulladékok mennyisége, két és félszeresére nőtt az anyagában történő hasznosítás aránya, míg az energetikailag hasznosított hulladékok mennyisége több, mint háromszorosára növekedett.

³⁰

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ENVWASGENcustom1128877/default/table?lang=en>

³¹ KSH, 2018: Helyzetkép az építőiparról, 2018

30. ábra: Települési hulladék kezelése, 2004-2019 között

Forrás: KSH

A hazai építőipar az elmúlt években magára talált – és hasonlóan a gazdaságban végbemenő pozitív folyamatokhoz – 2016-tól erős konjunktúrában van. Az építési-bontási hulladék képződését alapvetően az építőipari ágazat teljesítménye határozza meg. Megállapítható, hogy az építési-bontási hulladék mennyisége az építőipar fejlődésével jelentősen növekszik, a növekedési ütem a 2010-es évek közepétől évente közel 20%-os. A lerakással történő ártalmatlanítás pedig jelentős területet igényel. A keletkező jelentős éves mennyiségén túl problémát jelent az összetétele is, ugyanis magas azbeszt tartalommal rendelkezik, ami komoly egészségkárosító kockázattal bír. A 2016-2019 időszakban az építőipari termelés értéke 140%-kal növekedett, ám ezen időszakban az építési bontási hulladék "csak" 73%-kal, itt tehát a relatív szétcsatolás megvalósult.

2019-ben Magyarországon keletkezett élelmiszer hulladék mennyisége 908 669 tonna/év volt, aminek lakosságra vetített értéke (95 kg/fő/év) jelentősen meghaladja az EU-s átlagot (75 kg/fő/év). Az EU tagállamokkal való összehasonlításban a harmadik legrosszabb helyen szerepelünk, Magyarországnál csupán Máltán és Görögországban keletkezett több élelmiszer-hulladék. A magyar adatok háttérében álló felmérés³² keretében háztartások szolgáltattak adatokat részletes hulladéknaplók által. Az átlagos élelmiszer-pazarlást évente 65,49 kg/fő-re becsülték, a felmérés szerint a keletkező élelmiszer hulladék kb. fele elkerülhető lenne, nagyrésztük készétel, zöldség, gyümölcs, pékáru és tejtermék.

5.3.4.3. Környezeti elemek minőségének állapota

A környezeti elemek minőségi állapota alatt a víz, a talaj és a levegő minőségi állapotát értjük. A víztestek esetében a vizek kémiai és ökológiai állapotából; a talaj tekintetében a nitrogén és a foszfor mérlegéből; míg a levegő esetében pedig a 10 mikromilliméternél

³² Kasza, G., Dorkó, A., Kunszabó, A., & Szakos, D. (2020). Quantification of Household Food Waste in Hungary: A Replication Study Using the FUSIONS Methodology. Sustainability, 12(8), 3069. <https://doi.org/10.3390/su12083069>

kisebb szálló por koncentráció indikátorának alakulásából következtethetünk a fenntarthatóságra.

Az Európai Parlament és Tanács 2000/60/EK Irányelvében – a Víz Keretirányelv (továbbiakban: VKI) - megfogalmazott célkitűzések elérése összehangolt intézkedéseket kíván nemzeti és európai uniós szinten egyaránt, előírásai szerint a tagállamokban 2015-ig „jó” ökológiai állapotba kell hozni a felszíni és felszín alatti vizeket, és biztosítani is kell a fenntartható jó állapot tartós fennmaradását. A VKI egyik fő végrehajtási eszköze a vízgyűjtő-gazdálkodási tervezés, ennek keretében 2021. december 22-ig kell elkészülnie Magyarország 2022-2027 időszakra vonatkozó, harmadik vízgyűjtő-gazdálkodási tervének (továbbiakban: VGT3). Jelen fejezet megállapításai a VGT3 szakmai-társadalmi egyeztetési változatán alapszanak³³.

Magyarországon – európai összehasonlításban – magas arányban (90%) található olyan víztestek, amelyek nem rendelkeznek legalább „jó” ökológiai állapottal vagy potenciállal, szemben a skandináv régió országaival vagy akár Romániával, Szlovákiával, melyek nagy arányban rendelkeznek „magas” vagy „jó” ökológiai állapotú víztestekkel. Ennek hátterében az áll, hogy a hegyvidéki folyók és tavak általában jobb állapotban vannak, mint az alacsonyabb területeken fekvő víztestek, továbbá a nagy európai folyók alsó szakaszai vízminőség szempontjából rosszabb tulajdonságokkal rendelkeznek. A felszíni vizek állapotának javítására hazánk szinte valamennyi esetben időbeli mentességet kért, és azt vállalta, hogy a jó állapotot legkorábban 2027 után éri el.

A szárazföldi ökoszisztémák alapvető és meghatározó környezeti elemeként a talaj az emberi tevékenység fokozódó igénybevételének van kitéve, ami számos talajfunkció veszélyeztetéséhez, a talajok pusztulásához vezethet. A feltételeken megújuló természeti erőforrások közé tartozó talajkészletek minőségének megőrzése, funkcióképességének fenntartása és ésszerű hasznosítása alapvető fontosságú. A talaj az intenzív mezőgazdasági tevékenység és egyéb emberi tevékenység következtében napjainkban szinte csak elvétve található meg természetes vagy természetközeli állapotban.

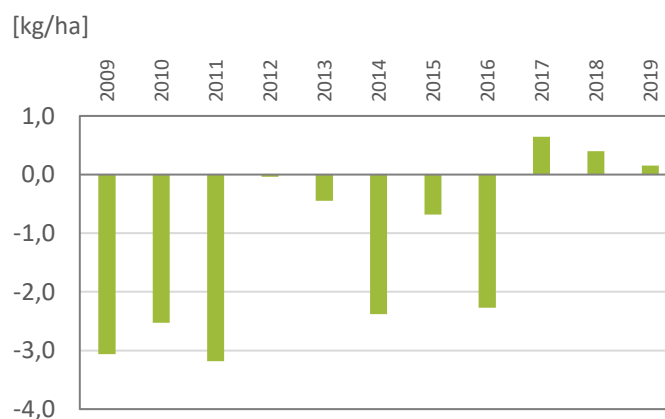
Az intenzív mezőgazdasági tevékenység, illetve a műtrágya felhasználás jelenti a legnagyobb veszélyt, melynek hatására talajsavanyodás, a toxikus elemek felhalmozódása, nitrátosodás, a talajvizek szennyezése stb. egyaránt felléphet. A túlzott műtrágyázás vagy egyenetlen kijuttatás anyagcserezavarokat idézhet elő a termesztett növényeknél és a talaj biológiai aktivitását is képes megváltoztatni. Ez rövidtávon pozitív hatással is lehet a környezetre, azonban hosszú távon mindenképp káros, már csak a megnövekedett CO₂ kibocsátás okán is. Az iparosodás előtti szinthez képest napjainkra megháromszorozódott a bioszférába jutó foszfor mennyisége, ami a műtrágyahasználat növekedéséből adódik.

Magyarország egyik legfontosabb, feltételeken megújuló erőforrása a talaj, szakértői becslések alapján a nemzeti vagyon kb. 22%-át teszi ki. A tápanyagmérleg – ami a trágyázással és egyéb módon bevitt és a termeléssel kivont tápanyagoknak a különbsége – a talaj tápelem-állapotának változásáról ad képet, valamint a növények számára fontosabb ásvány anyagok forgalmáról. A mérleg beviteli oldalának meghatározó összetevője a műtrágyákkal bejuttatott tápanyag, míg a kiviteli oldalt a termés mennyisége határozza meg, ami jelentős mértékben függ az adott év időjárási viszonyaitól is. Amennyiben a mérleg valamely tápanyag esetében tartósan és jelentős mértékben pozitív, akkor magas a tápanyag-kimosódás és az ebből következő vízszennyezés kockázata. A hosszabb időn

³³ Magyarország Vízgyűjtő-gazdálkodási Tervének második felülvizsgálata, Magyarország Vízgyűjtő-gazdálkodási Terve – 2021 II. Vitaanyag <http://vizeink.hu/vizgyujto-gazdalkodasi-terv-2019-2021/vgt3-vitaanyag/>

keresztüli negatív mérleg az alkalmazott mezőgazdasági gyakorlat fenntarthatóságával kapcsolatos problémákat jelzi. A talajadottságokhoz alkalmazkodó talajerőutánpótlás azért is különösen fontos, mert az állóvizekbe került túlzott mennyiségű nitrogén eutrofizációt, algásodást okoz.

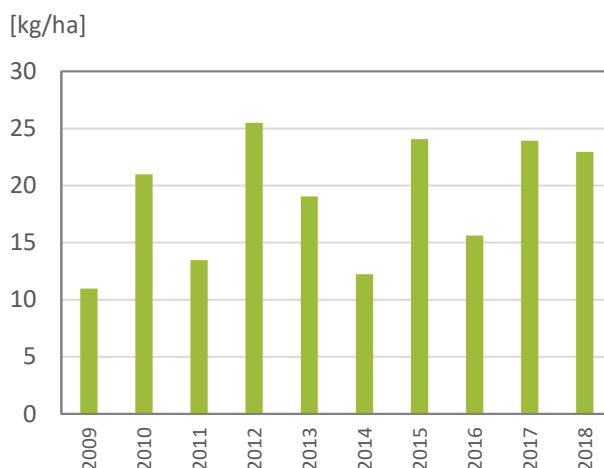
31. ábra: A talajok foszformérlege

Forrás: KSH

Hazánkban az egy hektár mezőgazdasági területre számított nitrogénmérleg minden évben pozitív volt a szemléltetett időtartományban: 2012-re jelentősen megnövekedett, 2014-re csaknem a 2012-es szint felére csökkent, 2015-ben jelentősen megnőtt a mennyisége, majd 2016-ban kb. az előző évi érték felére csökkent, majd 2017-2018-ban ismét a 2015-ös szintre emelkedett a mennyisége. A teljes nitrogénbevitel 65%-a műtrágyával került a talajba. Az egy hektár mezőgazdasági területre számított foszformérleg 2009-2016 között – 2012 kivételével, amikor egyensúlyi (nulla körüli) értéket mutatott – minden évben negatív volt, ami veszélyezteti a mezőgazdasági termelés fenntarthatóságát. 2017-2019 között pedig pozitív értéket mutatott, 2019-re ismét megközelítve a nulla közeli állapotot. A foszfor a nitrogénhez képest kevésbé mobilis, így a talajban maradt felesleg évről évre akkumulálódik, növelve a talaj oldható és összes foszfortartalmát. A foszfor bevitel körülbelül egy nagyságrenddel kisebb mennyiségű, a nitrogénhez viszonyítva. Mindkét tápanyagmérleg egyenlege leginkább az adott területről elvitt termésmennyiség függvényében mutat ingadozást.

32. ábra: Talajok nitrogénmérlege

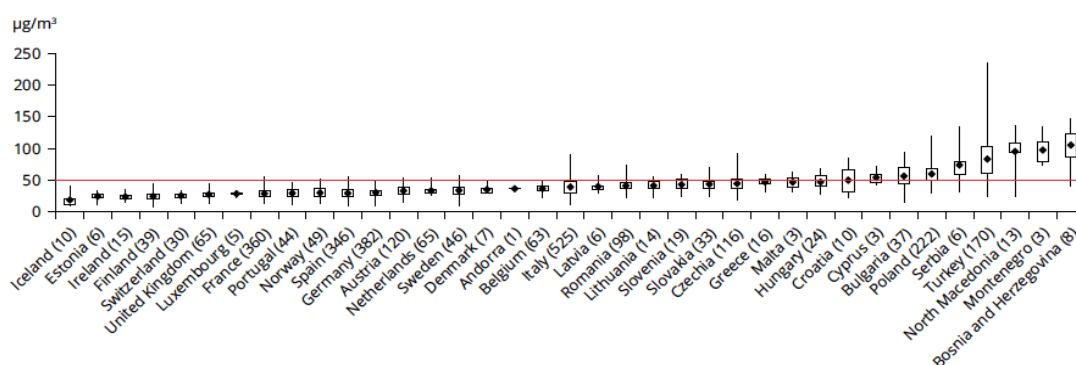
Forrás: KSH

A légszennyezettség az egyik legjelentősebb egészségügyi kockázati tényező, a WHO (Egészségügyi Világszervezet, World Health Organization) szerint a nem fertőző betegségek okozta halálozások rangsorában a dohányzás mögött a második. A levegő rossz minősége a társadalom széles rétegeit érintő probléma, a légszennyezésnek súlyos rövid- és hosszú távú egészségkárosító hatása lehet. Magyarországon az elmúlt évtizedekben a legnagyobb problémát környezet-egészségügyi szempontból a szálló por (10 μm -nél kisebb aerodinamikai átmérővel rendelkező részecskék, hétköznapi nevén szálló por) szennyezettség jelenti, amelynek forrása egyre nagyobb mértékben a lakossági szilárd tüzelés, valamint a közlekedés. Ezért utóbbi években a fokozottabb egészség kockázatra való tekintettel a kisméretű aeroszol részecske (PM₁₀, PM_{2,5}) szennyezettség került a levegőminőségi szabályozás középpontjába.

A légszennyezők közül az egyik legnagyobb problémát a 10 mikrométernél kisebb átmérőjű részecskék, azon belül is különösen a 2,5 mikrométernél kisebb átmérőjű részecskék okozzák Magyarországon. Az ún. finom részecskék közvetlenül érintik a levegőkörnyezet, mint természeti erőforrás létfenntartó funkcióját. Ezen anyagok a légzőszervek legmélyebb részeibe is eljutnak, ezáltal légzési problémákat, illetve a szív- és tüdőbetegségekben szenvedő emberek állapotában rosszabbodást okoznak. Átlagos szálló por légszennyezettségünk európai viszonylatban kedvezőtlen; Magyarország az EU tagállamok legrosszabb negyedéhez tartozik.

33. ábra: PM₁₀ koncentráció magyarországi alakulása

Forrás: OMSZ

34. ábra: Az egy napi PM₁₀ koncentráció átlageredményei a napi határértékhez képest – európai összehasonlítás

Forrás: EEA, 2020

Szintén aggodalomra adhat okot, hogy két szomszédos ország (Horvátország, Szerbia) még hazánknál is rosszabb helyezést ért el, így a határokon túlról érkező (advektív) légszennyezés is jelentős egészségkárosító kockázatnak tekinthető. Magyarország helyzete európai uniós összehasonlításban nem változott az Európai Környezetvédelmi Ügynökség (továbbiakban: EEA) 2018-as riportjában közölt adatokhoz képest.

Az Európai Unió levegőminőségi irányelve szerint 2005-től váltak hatályossá a PM₁₀-re vonatkozó egészségügyi határértékek (éves: 40 µg/m³, napi: 50 µg/m³; egy évben maximum 35-ször léphető túl). Magyarországon rendszeresen regisztrálnak napi határértéket meghaladó koncentrációs értékeket az egyes mérőállomásokon. 2016. évi helyzetértékelés alapján 33 mérőállomáson 466 alkalommal regisztráltak egészségügyi határérték túllépést, 2017-ben ugyanezen adat 30 mérőállomáson 1132-re növekedett, 2019-ben pedig 52 mérőállomáson 1069 volt.

Az Európai Bizottság a határérték be nem tartása következtében, 2008-ban kötelezettségszegési eljárást indított hazánkkal szemben. A fentiekre tekintettel, a helyzet megoldásának céljából készült és került elfogadásra a kisméretű szálló por (PM₁₀) csökkentés ágazatközi intézkedési programjáról szóló 1330/2011. (X. 12.) Korm. határozat. Továbbá 2019-ben és 2020-ban Országos Levegőterhelés-csökkentési Program került kidolgozásra, mely átfogó, az EU irányelveinek megfelelő végrehajtási és monitoring

keretrendszer biztosít. Mivel az Európai Bizottság úgy ítélte meg, hogy Magyarország nem teljesítette a környezeti levegő minőségéről szóló irányelvből eredő több kötelezettségét – kötelezettségszegés megállapítása iránti keresetet terjesztett az Európai Bíróság elé 2018-ban (az ítélet 2021. február 3-án született meg).

A tényleges levegőminőségi helyzetet jól jellemzi a PM₁₀ és PM_{2,5} napi és éves határértékeket túllépő állomások statisztikája, amelyről azonban 2017. év óta sajnos szintén nincs elérhető információ. Kiemelten fontosnak tartjuk az adatsor folytatását és az adatok közzétételét, ugyanis az általa közölt információk – kiváltképp a napi határérték túllépéses napok száma – adnak átfogó képet Magyarország levegőminőségének állapotáról.

5.3.4.4. Éghajlatváltozás és energiafelhasználás

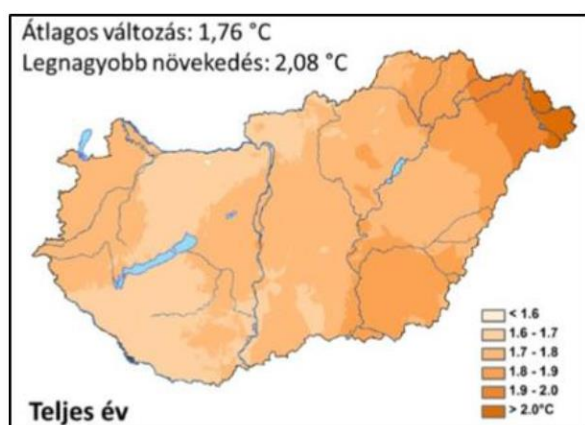
Éghajlatváltozás

Az éghajlatváltozás komplex problémaköre valószínűleg egyike a valaha tanulmányozott legbonyolultabb rendszereknek: hajtóerői gyakorlatilag valamennyi ágazatban jelentkeznek és az emberi tevékenységek következtében a légkörben felhalmozódó üvegházhatású gázok hatására erősödik az éghajlat megváltozásának veszélye. A klíma-energia problémakör - számos társadalmi-gazdasági tevékenységet és szinte valamennyi környezeti elemet érintő jellege dacára - a négy nemzeti erőforrás készletének és állapotának javítása érdekében egységes megközelítést igényel. Az alábbiakban a magyarországi éghajlat alakulását és sérülékenységet, a fosszilis és megújuló primerenergia felhasználást, valamint az üvegházhatású gázok kibocsátásának tendenciáit vizsgáljuk.

Az Országos Meteorológiai Szolgálat (továbbiakban: OMSZ) vizsgálatai alátámasztják, hogy a hazai változások a hőmérséklet tekintetében jól illeszkednek a világméretű tendenciákhoz: a múlt század eleje óta tapasztalt 1,2°C-os országos mértékű emelkedés meghaladja a globális változás 0,9 °C-ra becsült mértékét. A legutóbbi harminc év intenzív melegedést mutat: a melegedés mértéke a keleti, északkeleti országrészben a legnagyobb, több mint 1,8°C. Az évszaki változásokat tekintve a nyarak melegedtek leginkább ebben az időszakban, országos átlagban mintegy 2,2°C-kal, míg a Mecsek környéke több mint 2,4°C-ot, a középső Dunamenti régió és a keleti országrész szintén 2,2°C-ot meghaladó mértékű melegedést mutat nyáron.

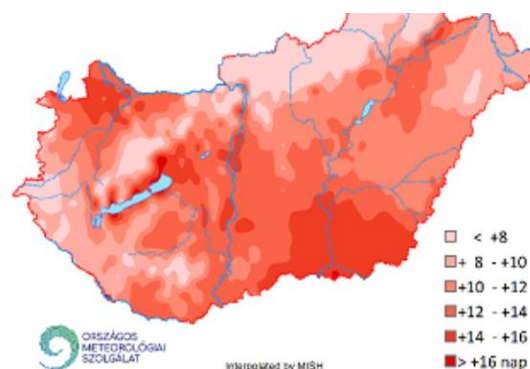
2019-ben az országos középhőmérséklet mintegy 1,9°C-kal haladta meg a sokévi átlagot, ami 1901 óta a legmelegebbnek bizonyult. 2020. év valamivel hűvösebb volt, 1,1°C-kal volt melegebb a sokéves átlagnál, ez a nyolcadik legmelegebb évet jelentette. Figyelemreméltó, hogy a tíz legmelegebb évből nyolc 2000 után következett be.

35. ábra: Az éves átlaghőmérséklet változása

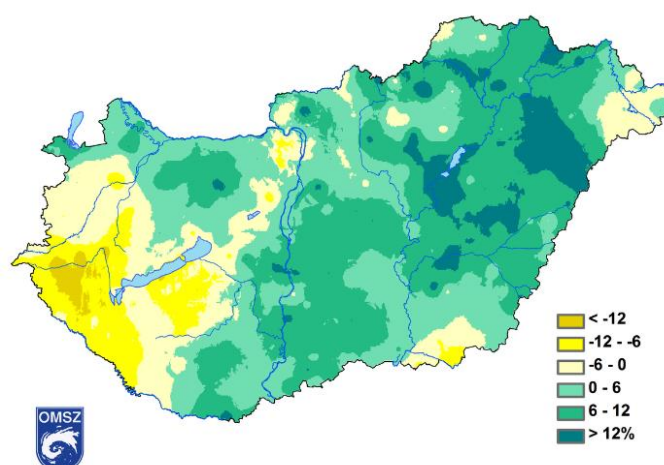
Forrás: OMSZ

36. ábra: Hőhullámos napok száma, ahol a napi középhőmérséklet legalább 25°C

A szélsőséges hőmérsékletekben bekövetkezett változások arra utalnak, hogy a klíma megváltozása a meleg szélsőségek egyértelmű növekedésével és a hideg szélsőségek csökkenésével jár. A 80-as évektől kezdve mintegy 12 nappal több a hőhullámos napok száma (Tközép > 25°C). Az ország észak-nyugati és délföldi területein a legmarkánsabb a növekedés, kiterjedt területeken a két hetet is meghaladja. Ezzel párhuzamosan kevesebb a fagyos nap ($T_{min} < 0^{\circ}\text{C}$), országos átlagban jellemzően 14 nappal.

37. ábra: Az éves csapadékösszeg százalékos változása, 1961-2018 között

Forrás: OMSZ

A legutóbbi három évtizedet jellemző csapadék tendenciák (nem szignifikáns) növekedést mutatnak éves és évszakos skálán is, különösen nyáron. A nyári csapadék azonban egyre intenzívebb, ezáltal kevésbé hasznosul, nagy hányadban az elfolyást növeli csupán. Nagy kilengések tapasztalhatók az utóbbi években, áradásokra és aszályokra egyaránt fel kell készülni, ugyanakkor megnőtt a rendkívül száraz évek fellépésének valószínűsége. A 20 mm-t meghaladó csapadékú napok száma több, mint 2 nappal emelkedett a 20. század eleje óta, ugyanakkor a száraz időszakok maximális hossza jelentősen (közel évi 5 nappal) megnövekedett.

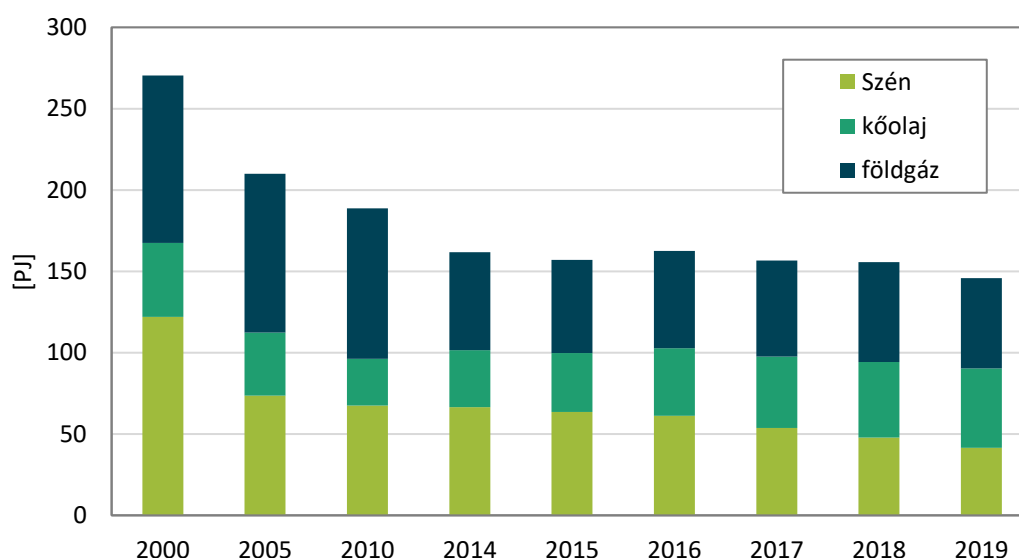
Az országos évi csapadékösszeg 2019-ben és 2020-ban is az átlag körül alakult. Az év során májusban és novemberben érkezett kiugró mennyiségű csapadék, míg extrémén száraz volt

a március. Az évi átlagos csapadékösszeg 2019-ben 631 mm-nek adódott, mely az 1981–2010-es sokévi átlag 105%-a. 2020-ban a lehulló csapadék mennyisége országos átlagban a 615 mm volt, ami csak 2 százalékkal több, mint a-es sokévi (1981–2010) érték, viszont mind térben, mind időben igen szélsőségesen alakult az eloszlása. A június és az október nagyon csapadékos, míg az április és a november aszályos, csapadékszegény volt.

Energiafelhasználás

A 2019. évi belföldi primerenergia felhasználásból a földgáznak csupán 17%-a, a kőolaj 13%-a, a lignit 70%-a származik hazai kitermelésből, így a fosszilis energiahordozók vonatkozásában az aggregált importfüggőségünk közel 80%. (Ezen importfüggőségi mutatónk az elmúlt évtizedben növekvő tendenciát mutatott, azaz a fosszilis energiaigényünk növekvő hányadát elégítjük ki külföldi forrásokból.)

38. ábra: Fosszilis energiahordozók hazai kitermelése (2000–2019)

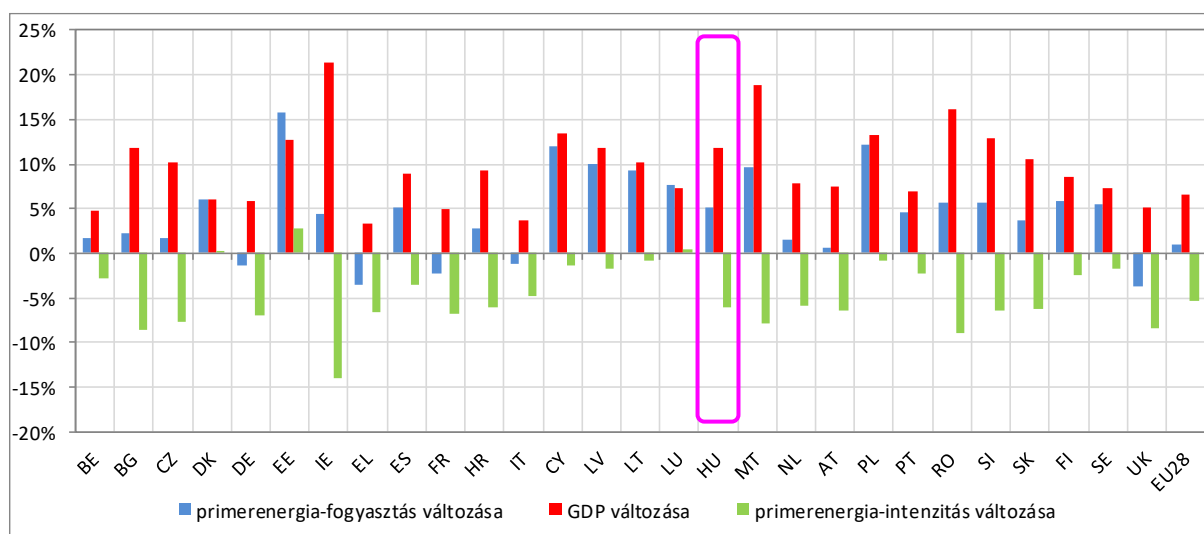
Forrás: MEKH

A hazai kitermelés – akár a bányászati tevékenység igénybevételeit és kibocsátásait, akár a fosszilis energiahordozók elégetését tekintjük – sokrétű környezeti problémára vezet. Ugyanakkor a hazai kitermelés növeli az energiaellátás biztonságát, hozzájárulhat az energiafüggettség oldásához, jelentősen javíthatja a külkereskedelmi mérleget, növeli a foglalkoztatottságot, tartósan helyben maradó és állami adóbevételeket keletkeztet, erősíti a szakmakultúrát, a hazai ipart és a hazai beszállítói láncokon keresztül a KKV szférát is. 2014-ben befejeződött az egyetlen jelentős kapacitású hazai mélyművelésű barnaszénbánya működése, így a hazai szénbányászatot főként a külszíni bányászattal termelt lignit képviseli. A közel 600 db kőolaj és földgáz lelőhely Zala-megyében és a dél-alföldi régióban központosul. A fenntartható területhasználat szempontjából a bányatelkek mérete is fontos, e mutatóban a Dél-Alföldé a vezető szerep, az itteni bányák nagyobb kiterjedésűek, mint a nyugat-magyarországiak. A Hódmezővásárhelyi és Makói járásokban több, mint 40 ezer hektáron terülnek el a bányatelkek, ami közel 60%-a a kistérségek területének, a Kisteleki járás 40%-át pedig teszik ki bányatelkek.

2010 és 2019 között számottevően, mintegy 40%-kal csökkent a belföldi kitermelésű földgáz mennyisége; ez elsősorban a kedvező import földgáz áraknak és földgázt kiváltó biomasza-hasznosítás növekvő tendenciájának tudható be. 2015-2019 közötti időszakban a lignit termelés kb. 35%-os csökkenése, míg a kőolaj esetében hasonló mértékű növekedés tapasztalható; a földgáz kitermelés kismértékben ingadozó jelleget mutat.

Ha a gazdasági teljesítmény és az energiafelhasználás közötti szétcsatolást európai összehasonlításban vizsgáljuk, látható, hogy számos tagállamban javult az energiaintenzitás, azaz az egységnyi nemzeti termék előállításához szükséges energiafelhasználás.

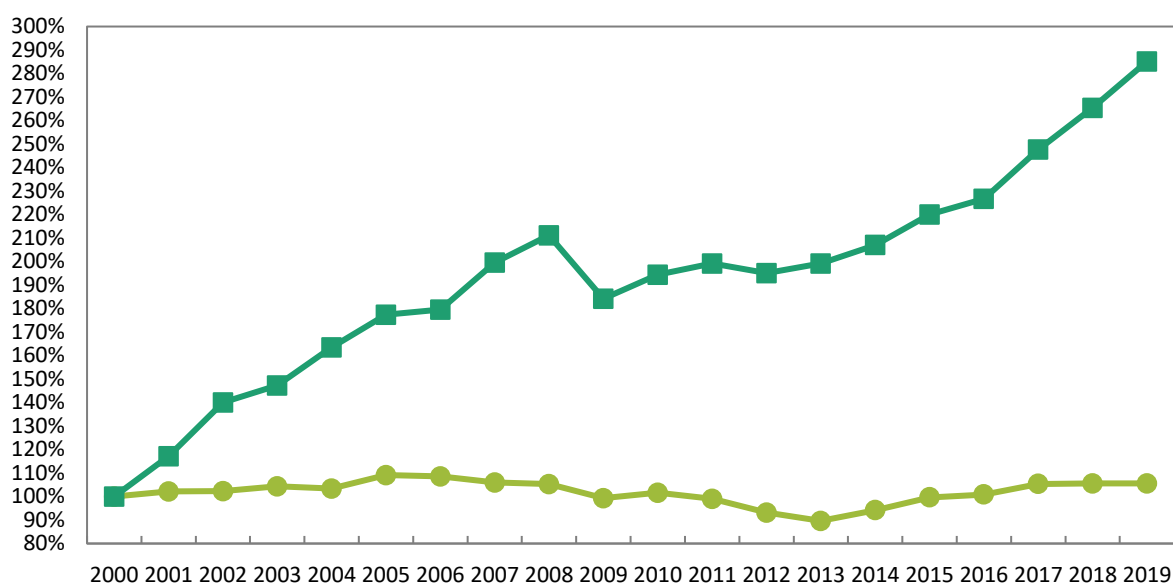
39. ábra: A primerenergia-fogyasztás, a primerenergia-intenzitás és a GDP relatív változása (2005-2018)

Forrás: EC

Magyarországon 2013. évig tartóan javult az energiaigényesség: a 2000-es évek elejétől az egységnyi nemzeti termék előállításához szükséges energiaigény a felére csökkent. Ezen - a fenntarthatóság felé való átmenet szempontjából kedvező - szétcsatolás (40. ábra) elsődleges forrása a gazdasági szerkezetátalakulás, mely az energiaigényes ipari ágazatok leépülését és a szolgáltatások, kisebb energiaigényű, de magasabb hozzáadott értékű termelőtevékenységek térnyerését hozta magával.

40. ábra: Primerenergia felhasználás index és GDP index szétválása

Forrás: Eurostat és MEKH

A 2013-2017 időszakban az energiafelhasználás növekedésnek indult, az energiaszint az eddigi javuló tendenciából stagnálásba fordult. A primerenergia-igény ebben az időszakban évente kb. 3,5%-kal nőtt, ezzel az energiaigény növekedése megközelítette a GDP bővülési ütemét, így a szétcsatlósítás –átmenetileg – megszűnt. 2017-től a primerenergia felhasználás stagnál, így remélhető, hogy a szétcsatlósítás ismét tartósan fennáll majd.

A megújuló energiaforrások magyarországi hasznosításának tendenciája összetett képet mutat. Egyrészt a hasznosítás aránya – a rendelkezésre álló adatok alapján – 2013 óta csökken, 2019. évben nem érte el a végső energiafelhasználás 12,6%-át. (Az utóbbi években bekövetkező visszaesés oka az, hogy a végső energiafelhasználás növekedése meghaladja a megújuló energia hasznosítás bővülését, így hányadosuk csökken.)

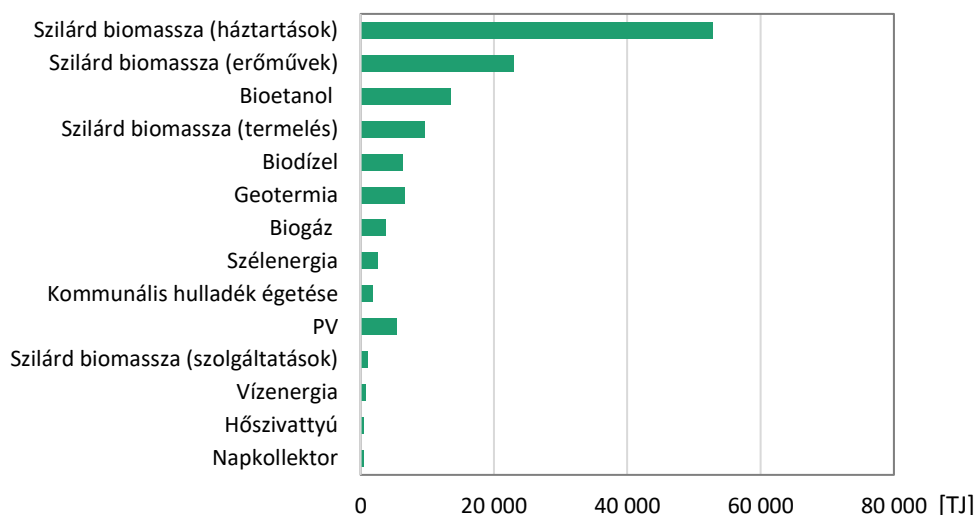
EU összehasonlításban a helyzet kedvezőtlen. Az EU arra törekedett, hogy összességében 20%-os részesedést érjen el a végső energiafelhasználáson belül megújuló energiaforrásokból 2020-ra, e cél eléréséhez a tagállamok nemzeti cselekvési terveket dolgoztak ki. A megújuló energiaforrások bruttó végső energiafelhasználáson belüli arányára a tagországok indikatív célokat állapítottak 2020-ra: Magyarország a vállalásait tekintve az uniós tagállamok utolsó harmadában szerepel a mutató terén. Előzetes szakértői becslések³⁴ szerint Magyarországon a megújuló energia részaránya 2020-ban 13,5% volt, ezzel több, mint 1%-kal maradt el a megújuló nemzeti célértéktől. A 2030-ra kitűzött 20%-os megújuló részarány elérése jelentős erőfeszítéseket igényel; különösen egy továbbra is növekvő végső energiafelhasználási pályán.

A megújuló energia gerincét adó biomassza – amely a teljes megújulóenergia-felhasználás több mint 80%-át jelenti – tényleges felhasználása nagymértékben függ az egyéb energiahordozók árától és azok fogyasztásától. A biomassza dominanciája, különösen a hűtés-fűtés szektorban, továbbra is megmarad a NEKT szerint. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a hazai GDP növekedésével párhuzamosan a földgáz felhasználása – a lakossági biomassza helyettesítő termékeként – folyamatos nő. Továbbá, ahogy a NEKT

³⁴ Magyar Energia és Közmű Hivatal havi energiamérleg adatai alapján saját számítás

írja, az energetikai biomassza kínálati árát – az importlehetőségek mellett – igen nagymértékben a rostfa és papírfa iránti kereslet határozza meg.

41. ábra: Megújuló energiahordozók felhasználásának ágazati részesedése, 2019

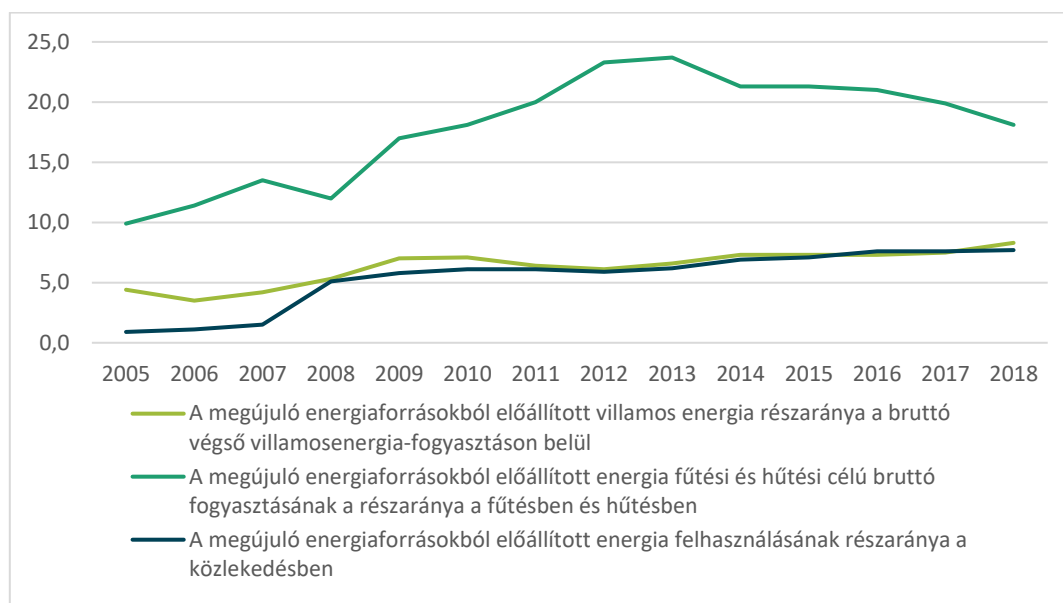

Forrás: Eurostat

A Nemzeti Energetikai és Klímaterv (NEKT) helyzetelemzés jelzi, hogy némi csökkenés figyelhető meg a megújuló energiaforrások felhasználásának részarányában (a bruttó végső energiafogyasztáson belül). A hazai 2020-as 14,65%-os célkitűzés a Magyar Energetikai és Közműszabályozási Hivatal (MEKH) adatai alapján egyre távolabb kerül. A csúcsot 2013-ban értük el (16,2%-kal), s azóta a részarány folyamatosan csökken, 2018-ban már csak 12,5% volt, amely a korábbi, 13%-os vállalást sem éri el. Ha megnézzük az egyes felhasználási „helyeket”, akkor az látható, hogy a csökkenés a fűtési és hűtési célú bruttó fogyasztáshoz kapcsolódik, míg a villamosenergia és a közlekedés folyamatosan növelni tudta részesedését³⁵.

³⁵ HÉTFA Kutatóintézet (2021): A 2021-2027-es kohéziós politika és a klímavédelmi célok Magyarországon

42. ábra: Megújuló energiaforrások felhasználásának részaránya a bruttó végső energia fogyasztáson belül (2005-2018)

Forrás: MEKH

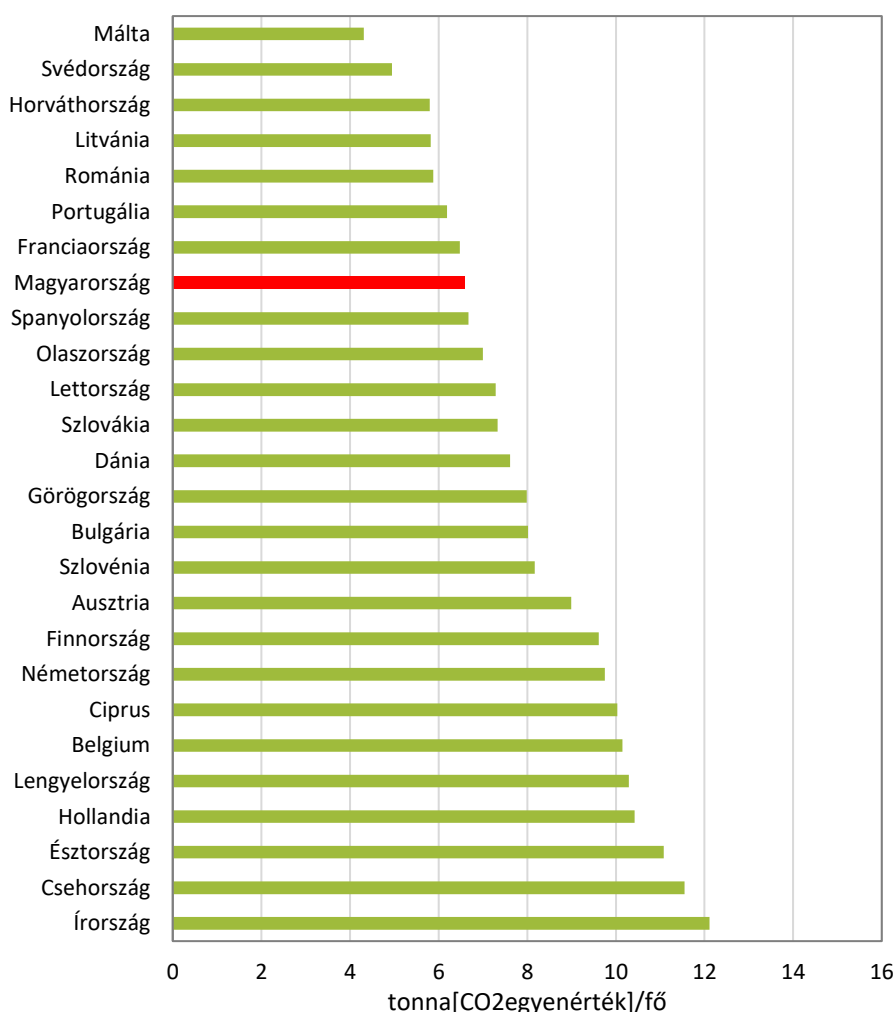
A megújuló villamosenergia-termelésben egyre nagyobb szerepe van a Háztartási Méretű Kiserőműveknek (HMKE), különösen a napelemeknek. A MEKH jelentése szerint a fotovillamos kapacitás 2019 év vége (481,8 MWp) és 2020 júniusa (584,15 MWp) között több, mint 20%-kal növekedett.

Magyarország az EU összes ÜHG kibocsátásának kevesebb, mint 1,6%-át adja. Ha az egy főre jutó kibocsátásokat vizsgáljuk, akkor látható (43. ábra), hogy Magyarország az EU tagállamok legjobb harmadában helyezkedik el, mely elsősorban a nukleáris energia jelentős arányának, az energiaigényes iparágak leépülésének, továbbá részben az energiatakarékosság és a megújuló energiaforrások viszonylagos térnyerésének köszönhető. Ugyanakkor kedvezőtlen tendencia, hogy Magyarország a 2012-2019 közötti időszakban négy hellyel esett vissza az egy főre eső ÜHG kibocsátás EU rangsorában. Ahogy ezt fentebb bemutattuk, ennek elsődleges oka, hogy a nemzetgazdasági szintű energaintenzitás javulásában az EU középmezőnyében vagyunk, a megújulók részaránya pedig az egyik legalacsonyabb a tagállamok közül és nem növekszik.

Valószínűsíthető, hogy a dekarbonizációs tartalékok (azaz további kibocsátás csökkentések) terén gyengébbek a lehetőségeink, mint azon tagállamok esetében, ahol a szén alapú villamos- és hőenergia előállítása még meghatározó az energiagazdaságban, illetve ahol az energaintenzív iparágak még számottevő tartalékokkal rendelkeznek.

Az üvegházhatású gázok kibocsátásának alakulása jól elkülöníthető szakaszokra osztható az 1990 óta eltelt időszakban. Az 1990-es évek legelején a kibocsátás nagy részéért felelős szocialista nehézipar megszűnése, a gazdasági szerkezet átalakulása radikális kibocsátás csökkenést eredményezett. Ezt követően, a kilencvenes évek elejétől kezdve a szén nagyarányú kiváltása földgázzal és a máig folyamatos hatékonyság-javulás már aktívan, a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan tartották fenn a viszonylag kedvező állapotot.

43. ábra: Egy főre eső üvegházhatású gáz kibocsátás az EU tagállamaiban, 2019

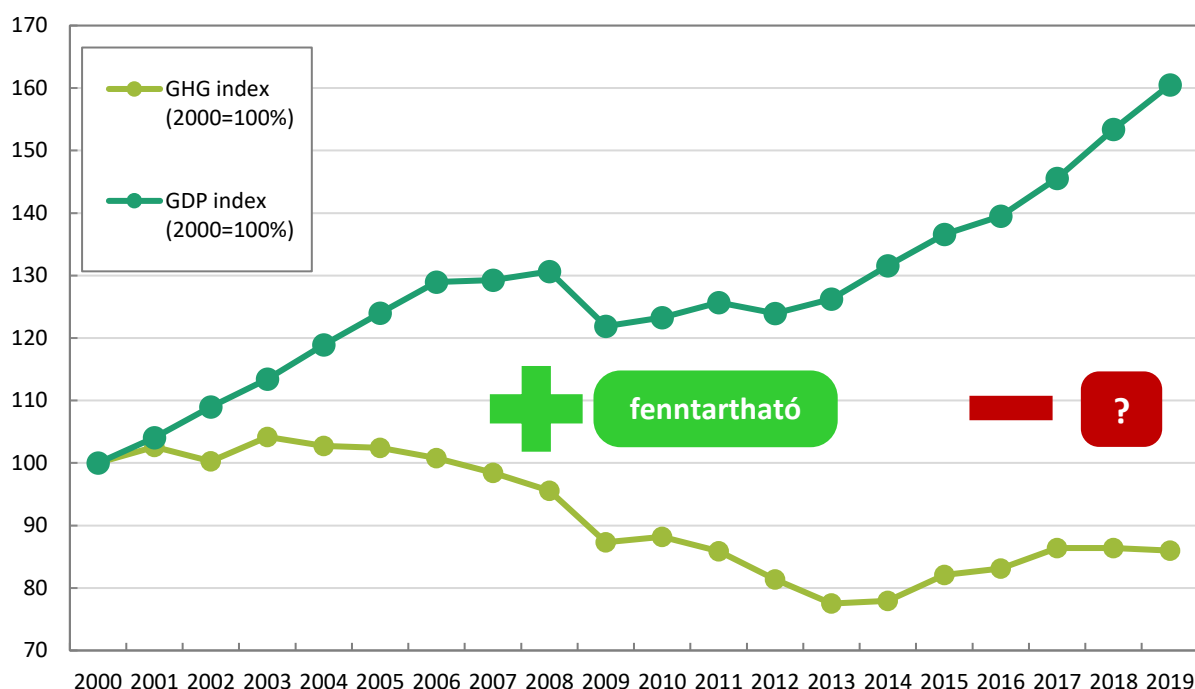

Forrás: EEA

Az üvegházhatású gáz kibocsátás és a nemzeti jövedelem szétválását vizsgálva látható, hogy a 2008-ban kezdődött gazdasági világválság jelentős hatással volt a magyar gazdaság teljesítményére is, és áttételesen alapvetően befolyásolta a hazai üvegházhatású gáz kibocsátás alakulását is. 2008 és 2009 között 8,6%-kal csökkent a kibocsátásunk, noha 2010-et követően kismértékű növekedés volt érzékelhető a magyar gazdaságban, az üvegházhatású gázok kibocsátása 2013-ig újra csökkent. 2014-2017 időszakban azonban – párhuzamosan a primerenergia felhasználás tendenciájával – az üvegházhatású gázok kibocsátása növekedésnek indult. Kedvező tendencia, hogy 2018-tól a hazai üvegházhatású gáz kibocsátás – erős gazdasági fejlődés mellett - stagnál, kérdés, hogy ez átmeneti jellegzetesség, vagy tartósan fennmarad-e.

Összességében, a magyarországi ÜHG kibocsátások időbeni alakulására kettősség jellemző: amellett, hogy napjainkra a magyarországi ÜHG kibocsátás kb. 14%-kal mérséklődött az elmúlt két évtizedben, ám 2014-től a korábbi egyértelmű szétcsatlós megsemmisült. 2017-től a kibocsátások stagnálnak, a magyarországi éghajlatvédelem alapkérdése, hogy növekvő gazdaság mellett a szétcsatlós tartósan helyreáll-e?

44. ábra: ÜHG kibocsátás és GDP változásának alakulása

Forrás: EEA

A biomassa energetikai hasznosításának fő érve Magyarország primer energiaimport függősége, az ellátás biztonságának növelése és az árstabilitás lehet. Az elmúlt másfél évtizedben – mind az erőművi/fűtőművi villamos- és hőenergia termelés, mind az épületek fűtése esetében – a biomassa hasznosítás jelentős részesedést „hasított ki” a fosszilis energiahordozókból. 2019-ben a szilárd biomassa felhasználás összességében kb. 76 PJ/év értéket, tett ki, ez a teljes végső energia felhasználás 10%-a. Különösen figyelemreméltó a szilárd biomassa térnyerése a 2010-es évek elején a lakossági (háztartási) fűtésben, ezesetben a szilárd biomassa részaránya 2015-ben érte a maximumát, 31%-ot.

2016 óta évente átlagosan 6%-kal csökken a háztartási tűzifa felhasználás, ez 2019-re összességében 21 PJ/év „hiányt” eredményezett a magyarországi megújuló energia hasznosításban. Fenntarthatósági szempontból kedvező tendencia, hogy a tűzifa felhasználás a háztartások esetében 2017-2019 évek között kb. 22%-kal csökkent, ez egyrészt a tűzifa árának emelkedése, másrészt a rezsidíj csökkentés közvetett hatásának tudható be.

Mivel a biomassa feltételelesen megújuló primer energiaforrás, ezért energetikai hasznosításának tervezése során mérlegelni kell azokat az energetikai, társadalmi, ökológiai stb. bizonytalanságokat, ellenérveket és várható előnyöket, amelyek a termesztés, a szállítás és a felhasználás során felmerülhetnek. Az élelmiszer célú mezőgazdasági termelés energetikai célú termeléssé alakítása egy lehetséges módja a termelés fenntartásának, a fölösleges mezőgazdasági termékek felhasználásának és a foglalkoztatásnak. Ez azonban a biomassa-felhasználási törekvések egyik legkérdőmarkosabb pontja is egyben, ha figyelembe vesszük a termesztés területi lehetőségeinek szűköségét, az élelmiszerellátás biztonságát.

Maga a biomassa energetikai ültetvényeken történő megtermelése – növényfajtától és agrotechnikától függően – akár igen magas inputokkal is járhat: energia, növényvédőszer,

műtrágya, gépek, amelyek kérdésessé teszik a termelés fenntarthatóságát. (Megjegyezzük, hogy az energiaültetvényeken a műtrágya kiváltására használható a szennyvíziszap, mely a talaj vízutánpótlását is biztosítja.)

A biomassza alapú villamosenergia-termelés fenntarthatósága kapcsán meg kell említeni egy energiagazdálkodási bizonytalansági tényezőt: a mezőgazdasági termékekből, mint primer energiahordozóból előállított villamosenergia csak korlátozottan menetrend-tartó. A termés hozamok változása miatt fellépő energiatermelés ingadozás nem teszi lehetővé a kiszámítható forrásoldali betáplálást és a termelés/fogyasztás előrejelezhető teljesítményegyensúlyát.

5.3.4.5. Biológiai sokféleség állapota

A biológiai sokféleség a tiszta vízzel és levegővel együtt a földi élet alapját biztosítja, ezért megőrzése és javítása nemcsak a fenntartható fejlődés egyik prioritása, hanem az élővilág és az emberiség fennmaradásának feltétele. A biodiverzitás szerteágazó ökoszisztéma-szolgáltatást nyújt: biztosítja az egészséges ételkészítés megtermelésének alapjait, változatos élőhelyek kialakításában és regenerálásában nyújt segítséget, a társadalmi-gazdasági működés egyik alapfeltétele, valamint a klímaváltozás hatásainak mérséklésében is fontos szerepet játszik.

Az elmúlt öt évben (2016-2020), a védett fajok száma nem változott. Ezért van igen nagy jelentősége, hogy az adott faj populációján belül hogyan változik az egyedek száma. Ezt szolgálják a fajmegőrzési tervek, melyek egyaránt érintik az adott területen folytatott hatósági munkát és a faj élőhelyét érintő területkezelési feladatokat is. A fajmegőrzési programok keretében 2020. szeptemberéig 26 állatfaj és 20 növényfaj fajmegőrzési terve készült el. 2019-2020-ban mindösszesen 1 állatfaj fajmegőrzési terve készült el, a növényfajok esetében 2019-hez képest nem változott a fajmegőrzési tervek száma. A jelenleg 1178 védett állatfaj és a 733 védett növényfaj számát figyelembe véve a fajmegőrzési tervek száma igen csekély. A fajmegőrzési tervekben foglaltak ráadásul nem valósulhatnak meg a területekre vonatkozó tervek nélkül. A fajmegőrzési tervek szerepe lényegesen alacsonyabb, mint a védett természeti területek kezelési terve és a Natura 2000 területek fenntartási terve, mert ezek a tervek tartalmazzák nem csak a területre, hanem az ott található fajokra vonatkozó alapadatokat, célkitűzéseket, előírásokat is. Jelenleg – a Nemzeti Biodiverzitás Stratégia készülő tervdokumentációja szerint – a 322 egyedi jogszabállyal létesített országos jelentőségű védett természeti területből mintegy 200 (61.778 ha) rendelkezik jogszabályban kihirdetett természetvédelmi kezelési tervvel, és a Natura 2000 területek 89%-a (525 db területből 470 db) esetében áll rendelkezésre a nem kötelező erejű fenntartási terv.

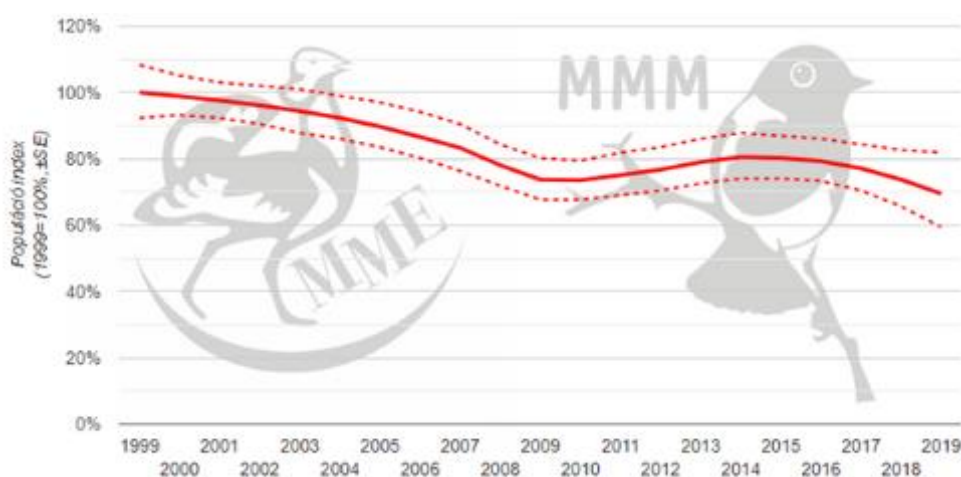
A védett növényfajok közül 87 faj, míg a védett állatfajok közül 185 állatfaj fokozottan védett. 2019-hez képest 2020-ban a fokozottan védett gerinctelen állatfajok száma 1-el csökkent. E fajok védelmében – megfelelő kompenzáció mellett – még az okszerű gazdálkodás is korlátozható, és e fajok egyedeinek elpusztítása automatikusan büntetőjogi tényállásnak minősül. Az Élőhelyvédelmi Irányelv hatálya alá tartozó fajok csaknem 62%-a nem kielégítő vagy rossz természetvédelmi helyzetű, míg a kedvező természetvédelmi helyzetű fajok aránya csupán 36%.

A fajok védelme az élőhelyük védelmén alapszik, a védett, fokozottan védett és közösségi jelentőségű növény- és állatfajok fennmaradása ökológiai értelemben menedékként működő (refugium) intenzív területhasználattól mentes helyektől függ. A MÉTA Program

keretében az élőhelyek veszélyeztetettségének meghatározására 12 indikátor kidolgozására került sort, melyek segítségével meghatározásra kerültek Magyarország legveszélyeztetettebb élőhelyei, melyek a következők: homoki- és lösz erdőssztyepp tölgyesek, zsombékosok, extenzív gyümölcsösök, alföldi zárt tölgyesek, patakparti és lápi magaskórósok, fáslegelők és fáskaszálók, löszfalak, üde és kékperjés láprétek, hegyi rétek, láperdők, félszáraz gyepek, és sziki tölgyesek.

Az élőhelyvédelmi irányelv hatálya alá tartozó élőhelytípusok csaknem 81%-a nem kielégítő, míg a kedvező természetvédelmi helyzetű élőhelyek aránya csupán 19%. A közösségi jelentőségű élőhelytípusok 6,5%-a – 46 élőhely-típusból 3 – esetében (pl. Euro-szibériai erdőssztyepp-tölgyesek) a természetvédelmi helyzet tényleges romlása figyelhető meg (AM, 2019a). Az egyes élőhelyek természetvédelmi helyzetének értékelése alapján a legkedvezőtlenebb helyzetben a mezőgazdasági műveléssel érintett agrárélőhelyek, illetve a környezeti hatásokra legérzékenyebb vizes élőhelyek vannak.

45. ábra: Agrárélőhelyek madár biodiverzitása (1999–2019)

Forrás: Mindennapi Madaraink Monitoringja (MMM) ³⁶

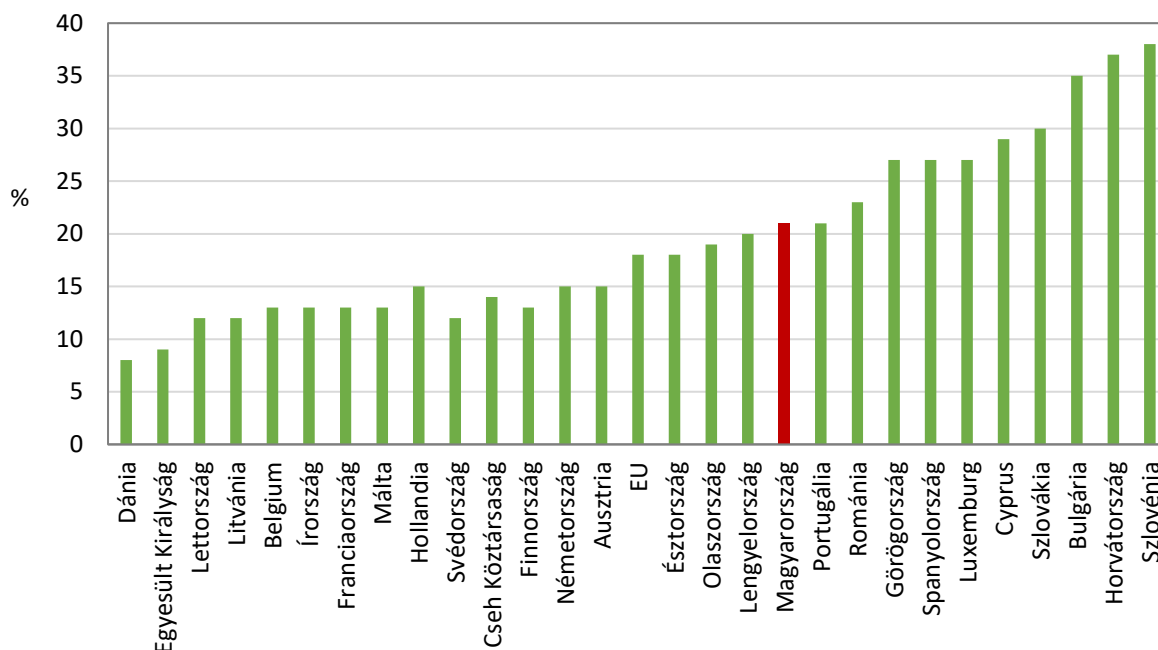
Természeti értékeink gazdagságát mutatja, hogy hazánk területének 22,2% európai uniós vagy hazai természetvédelmi oltalom alatt áll. Az elmúlt két évben nem változott a Natura 2000 területek nagysága, kiterjedése összesen 1,995 millió ha (21,4%). A terület-kijelölés 101 – a különleges madárvédelmi területeken élő – madárfaj, 46 – a különleges természetmegőrzési területeken elhelyezkedő – élőhelytípus, valamint 105 egyéb állatfaj és 36 egyéb növényfaj alapján történt. A hazánkban élő és európai jelentőségű, illetve az országon nagy tömegben átvonuló 101 madárfaj védelmét 56 különleges madárvédelmi terület biztosítja.

A Natura 2000 hálózat részben a védett természeti területek már meglévő hálózatára épül, de eddig még nem védett területek is részét képezik. Figyelembe véve hazánk egyedülálló természeti adottságait és a természeti értékeknek a legtöbb nyugat-európai országénál jobb megőrzöttségét, a hazai területkijelölés nagysága valamivel az EU átlag fölötti. Ugyanakkor ha figyelembe vesszük a tagállamokban azokat a területeket, amelyek csak hazai védelemben részesülnek (nem részei a Natura 2000 hálózatnak), akkor a védett területek rangsorában Magyarország több helyet lép hátra (az alsó-közép mezőnyben helyezkedik el). Magyarországon alig van olyan terület, amely csak nemzeti jogszabályokon alapuló

³⁶ <https://www.mme.hu/mindennapi-madaraink-monitoringja-mmm>

védelem alatt áll, és nem része a Natura 2000 hálózatnak. Az EU-ban vannak olyan tagállamok, ahol a kizárólag nemzeti védelem alatt álló területek mértéke is számottevő.

46. ábra: Natura 2000 területek aránya, 2019

Forrás: Eurostat

Az Európai Unió tagállamait tekintve a Natura 2000 területek aránya az elmúlt években nem változott, kivéve Bulgáriát, ahol 1%-os növekedés figyelhető meg.

A hazai vadállományt vizsgálva azt találjuk, hogy 2019-2020-ban egyes vadak, mint például dámszarvas, gímszarvas a fácán és a nyúl állománya fokozatos emelkedést, míg az őz egyedszáma csökkenést mutat. A fácán és a mezei nyúlállomány csökkenésének megállítása érdekében 2018-tól határozott lépések történtek (mezőgazdasági termelőkkel való együttműködés, az élőhelyek megőrzése és növelése). Az 57. ábrán látható, hogy a 2019-2020-ban az intézkedések eredményeképpen a fácán állomány lassú növekedése, míg az őzállomány csökkenése figyelhető meg. A fácán és a mezei nyúl állomány 2009-től egyre nagyobb ütemben csökkent, ezt a tendenciát 2019-ben sikerült megállítani. Az állomány csökkenésének fő oka a természetes élőhelyek, a szegélyek és mezsgyék felszámolása volt, mely fészkelő, búvóhelyként szolgál. Az intenzív mezőgazdasági termelés térhódításával, mivel az élőhelyeiken kevesebb növényfaj található – ami a monokultúrás, nagytáblás mezőgazdaság velejárója – nyáron a nyulak esetében nagyarányú elhullásához vezetett, mivel a termesztett növények betakarítása egyszerre történt, ezáltal hirtelen eltűnt minden tápláléknövény a területről. A vaddisznó állomány növekedésére az erősítés és a nagytáblás növénytermesztés kedvező hatással volt, megnövekedett a búvóhely és a táplálékszerzési terület nagysága, ehhez társult az alacsony hasznosítási arány. Ennek következtében megnövekedett az általuk okozott vadkárok mennyisége: tönkre teszik elsősorban a kukorica és a napraforgó kultúrákat, jelentős anyagi veszteséget okozva a gazdálkodóknak. Az afrikai sertéspestis (ASP) lassan, de folyamatosan terjed, többek között ezzel magyarázható (a lelövések és diagnosztikai lelövések száma is emelkedett), hogy 2018-hoz viszonyítva 2020-ra a hazai vaddisznó állomány 15-20%-al csökkent. Összességében

megállapítható, hogy a hazai nagyvadállomány jelentős mértékben túltartott, a nagyvadállomány nagymértékű csökkentésére lenne szükség a biodiverzitás és a természetes élőhelyek megőrzése, az erdő- és mezőgazdasági károk mérséklése érdekében.

A MÉTA Program felmérése alapján az országnak mintegy 17%-át borítja olyan növényzet, amely a természetes növényzeti örökség részét képezi, azaz a természetes növényzet maradványának tartható. A növényzeti örökség 2%-a természetes állapotúnak tekinthető, 27%-a természetközelinek, 50%-a közepesen leromlottnak, míg 21%-a nagyon leromlottnak. Azaz az ország területének csupán 0,6%-át fedi természetesnek tekinthető növényzet, további 5,6%-án természetközeli a növényzet, 8,1%-án leromlott és további 3,0%-án nagyon leromlott. A természeti tőke csökkenésének leggyakoribb oka a természetes élőhelyek pusztulása, ezért a biodiverzitás csökkentésének mérséklése érdekében a természetes élőhelyek megóvása a legsürgetőbb feladat. Amennyiben ez megvalósul, a természetes szukcesszió és spontán betelepülés javíthatja a mostani állapotot.

Lényeges fejlemény, hogy az Agrárminisztérium gondozásában 2019-ben elkészült Magyarország Ökoszisztéma alaptérképe (AM, 2019b) a Nemzeti ökoszisztéma szolgáltatás-térképezés és értékelés (NÖSZTÉP) projekt keretében. Az ökoszisztéma alaptérkép hat főkategóriából épül fel: mesterséges felszínek, agrárterületek, gyepterületek és egyéb lágyszárú növényzet, erdők és egyéb fásszárú növényzet, vizes élőhelyek, felszíni vizek. A KSH 2020-ban kezdte meg az ökoszisztéma-számlák módszertani fejlesztését.

457. ábra: Magyarország ökoszisztéma-alaptérképe, 2019

Forrás: Agrárminisztérium

Összességében megállapítható, hogy Magyarországon a természetes növényzeti örökség igen veszélyeztetett. Egyrészt a művelésiág-váltások (szántás, bányászat, tavasítás, kertbevonás), a gyepek és erdők használatának módja (túlhasználat, ipari jellegű erdőgazdálkodás, vadültartás, a hagyományos gazdálkodás megszűnése, felhagyása), az alföldeken a talajvízháztartás befolyásolása veszélyezteti a növényzetet. Ugyanakkor az elmúlt két-három évtized alatt a legfontosabb veszélyeztető tényezők közé lépett elő a nem őshonos, azaz tájidegen fajok spontán terjedése (pl. akác, aranyvesszőfajok, selyemkóró, gyalogakác). Ezek tömeges szaporodásukkal elnyomják az őshonos fajokat, a növényzet

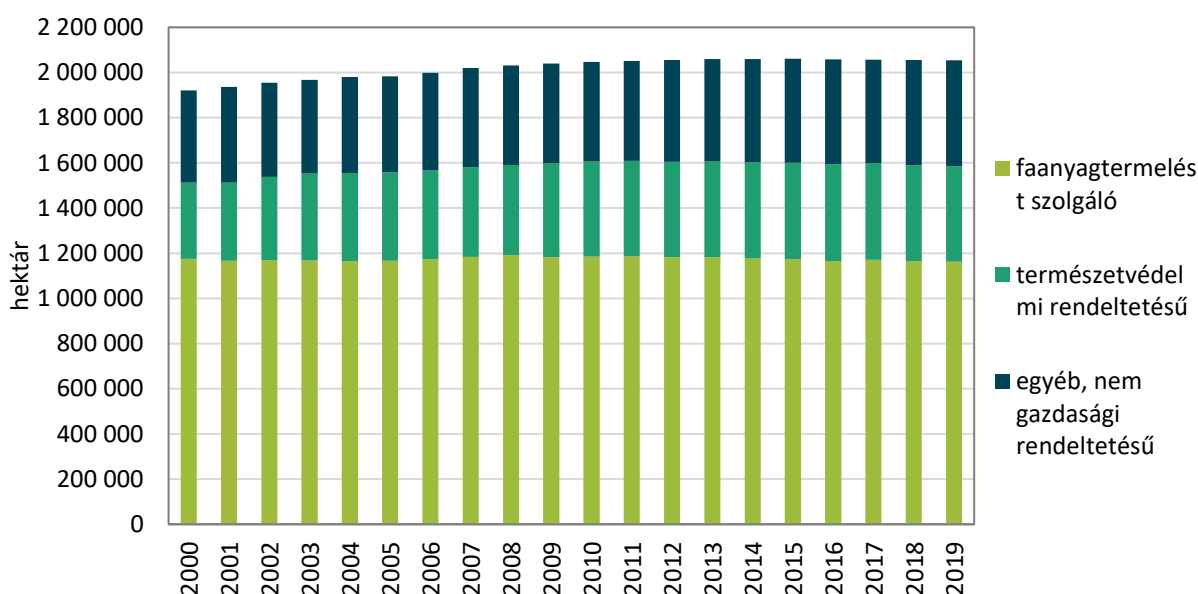
biomasszája így egyre nagyobb mértékben ezen ázsiai és észak-amerikai fajokból áll, miközben az őshonos fajok diverzitása csökken.

Magyarország erdőállományával kapcsolatban elmondható, hogy Magyarország területének 22 százalékát foglalja el erdőgazdálkodási terület. Az előző Előrehaladási Jelentés óta közel 3.000 hektárral csökkent az erdőgazdálkodási célú területek nagysága; 9.777 hektárral a faanyag-termelést szolgáló területek nagysága; és 4.213 hektárral a természetvédelmi rendeltetésű erdőterületek nagysága.

A 2019-es adatok alapján az erdőterületek kilenczetedét lomblevelű, egytizedét tűlevelű fajok alkotják. Az elmúlt tíz évben a legnagyobb csökkenés a fenyőfélnél (1,5%), tapasztalható. Nőtt az akác állománya 0,3%-al, valamint a cser is 0,3%-os növekedést mutat. Tölgyesek, bükkösök és a gyertyán állománya alig változott (0%-0,1%).

Erdeink természetességi állapota heterogénnek mondható, jelenlegi erdőterületeink kétharmadán részben vagy teljesen átalakult állományok találhatók. Az erdőgazdálkodás módja nagyban befolyásolja a lombkoronaszint fajgazdagságát, az erdők természetességi állapotát: a mozaikos, töredezett erdőtakaró alacsonyabb biodiverzitással rendelkezik.

468. ábra: Erdőterület az elsődleges rendeltetés szerint Magyarországon (2000–2019)

Forrás: KSH

Összességében elmondható, hogy 2017 és 2019 között a magyarországi erdők egészségi állapota kis mértékben ugyan, de javulni látszik. 2017-ben a levélvesztés tekintetében tünetmentes erdők aránya 29,9% volt, míg 2019-ben 31,6%-ra emelkedett ez az arány. A mintavételi eredmények alapján 2017-hez viszonyítva egyaránt csökkent a közepesen és erősen károsodott, valamint az elhalt kategóriába sorolt levélzet aránya. Egyedül a levélvesztés alapján gyengén károsodott erdők aránya nőtt 2017-hez viszonyítva 29,1%-ról 33,3 %-ra. Az adatok tükrében kijelenthető, hogy az elmúlt 2 évben 1,7%-kal nőtt a tünetmentes és 4,2%-al a gyengén károsodott faállomány. Csökkent a közepesen károsodott faállomány 4,6%-al, az erősen károsodott 0,9%-al és az elhalt faállomány is 0,4%-al kisebb értéket mutat 2017-hez viszonyítva. Megállapítható, hogy egyedül a gyengén károsodott faállomány egészségi állapota romlott, mely előre jelzi, hogy a következő években számottevően növekedni fog a közepesen és az erősen károsodott faállomány

mennyisége. Fafajaink közül leginkább a tölgy és bükk egészségi állapota romlott, mely az egyre hosszabb ideig tartó aszályos időszakoknak tulajdonítható. Az erdei élőhelyek biológiai sokfélesége az agár élőhelyekhez hasonlóan nagymértékű csökkenést mutat. Az erdei élőhelyek indikátor madárfajainak állománya 2016-ig folyamatos emelkedést mutat, majd 2017-ben egy csökkenési folyamat indult be, mely 2019-ig tovább romlott.

5.3.5 KORMÁNYZATI INTÉZKEDÉSEK

A természeti erőforrások területén jelen Előrehaladási Jelentés időszakában a legjelentősebb kormányzati intézkedések és elfogadott stratégiák a következők voltak.

- Elkészült a Szennyvíziszap Kezelési és Hasznosítási Stratégia (2018-2023)³⁷. A hasznosítási módok prioritási sorrendje a következő: mezőgazdasági hasznosítás, rekultivációs hasznosítás, égetési célú hasznosítás. A Stratégia a jövő hasznosítási arányait és irányait szabja meg, egyben a 2021. utáni európai uniós beruházások tervezésének alapját képezte. A szennyvizek és szennyvíziszapok mezőgazdasági felhasználásának és kezelésének szabályairól szóló 50/2001. (IV.3.) Korm. rendeletnek megfelelően a mezőgazdasági hasznosítás engedélyhez, talajvédelmi tervhez kötött tevékenység.
- Magyarország környezetpolitikai céljainak és intézkedéseinek átfogó keretét 1997 óta a Nemzeti Környezetvédelmi Programok (NKP) jelentik. Az NKP kidolgozásáról, céljáról, tartalmáról és megvalósításáról a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény rendelkezik. A 27/2015. (VI.17.) OGY határozattal elfogadott, 2015-2020 időszakra vonatkozó 4. NKP végrehajtásáról szóló beszámoló és a – 2020 októberében megjelent az Európai Unió új, 2030-ig tartó időszakra szóló 8. Környezetvédelmi Cselekvési Programmal összehangolt – 2021-2026 időszakra vonatkozó 5. NKP elkészült, a tervezet véglegesítése után a Kormány benyújtja az Országgyűlés számára.
- Magyarország természetvédelmi stratégiai tervdokumentuma. Szakpolitikai stratégia, amely az NKP önálló, ámde integráns részeként meghatározza az állam természetvédelmi feladatai kapcsán követendő kiemelt célokat, kijelöli a cselekvési irányokat, nemcsak a természetvédelmi igazgatási szervek, hanem minden állami szerv számára. Elkészült a 2021-2026 időszakra vonatkozó Nemzeti Természetvédelmi Alapterv, amely bemutatja a megelőző tervidőszak végrehajtási időszaka alatt a természetvédelmi ágazat legfontosabb részterületein bekövetkezett változásokat, az aktuális helyzetképet, és ezek alapján kijelöli a 2021-2026 között követendő és megvalósítandó szakmai célokat. Az elkészült tervezetet véglegesítés után a Nemzeti Környezetvédelmi Programmal együtt, annak mellékleteként a Kormány benyújtja az Országgyűlés számára.
- A stratégia a biológiai sokféleség csökkenésének és a természeti erőforrások és az ökoszisztéma-szolgáltatások további hanyatlásának megállítását, valamint állapotuk lehetőség szerinti javulását kívánja elérni Magyarországon. A biológiai sokféleség megőrzés 2015-2020 közötti időszakra szóló nemzeti stratégiájának az időtávja lejárt és ezért elkezdődött az értékelése, valamint a 2030-ig tartó időszakra szóló új nemzeti stratégia tervezése.
- A 2018-2030 közötti időszakra vonatkozó és a 2050-ig tartó időszakra is kitekintést nyújtó második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia (a továbbiakban: NÉS-2)

³⁷ Az 1403/2017. (VI.28.) Korm. határozat fogadta el

magában foglalja az éghajlatváltozás várható magyarországi hatásainak, természeti és társadalmi-gazdasági következményeinek, illetve az ökoszisztémák és az ágazatok éghajlati sérülékenységeinek értékelését. Ezen felül tartalmazza az üvegházhatású gázok kibocsátásának 2050-ig tartó csökkentésére vonatkozó célokat, prioritásokat és cselekvési irányokat meghatározó Hazai Dekarbonizációs Útitervet, valamint a Nemzeti Alkalmazkodási Stratégiát, amelynek fő célja az éghajlatváltozással és a klímabiztonsággal összefüggő kockázatok kezelése és a károk mérséklése. Mindezekon túlmenően kiemelt figyelmet szentel az éghajlatváltozás megelőzését, valamint az éghajlatváltozásra való felkészülést és alkalmazkodást szolgáló szemléletformálási tevékenységeknek is.

- Az első Éghajlatváltozási Cselekvési Tervet (a továbbiakban: I. ÉCsT) a Kormány 2020. január 8-án fogadta el további négy klíma- és energiapolitikai stratégiai dokumentum mellett. A NÉS-2ben szereplő stratégiai középtávú célok végrehajtását négy darab, egymást követő, egyenként három évre szóló ÉCsT biztosítja. Az ÉCsT elsődleges funkciója a NÉS-2-be foglalt célok tényleges intézkedésekké alakítása.
- Az Európai Parlament és a Tanács a peszticidek fenntartható használatának elérését célzó 2009/128/EK irányelve kötelezte a tagállamokat Nemzeti Cselekvési Tervek kidolgozására a növényvédő szerek emberi egészségre és környezetre jelentett kockázatainak és hatásainak csökkentése érdekében. Az irányelv előírja a dokumentum öt évenkénti kötelező felülvizsgálatát is, melyre 2019-ben került sor: a felülvizsgált Nemzeti Növényvédelmi Cselekvési Terv (2019-2023) fő célja a továbbiakban is az, hogy előmozdítsa az integrált növényvédelem, valamint a biztonságosabb alternatív növényvédelmi technológiák kidolgozását és bevezetését Magyarországon. Ezen felül a méhek és más beporzó rovarok is kifejezett figyelmet kaptak benne.

A különböző stratégiai dokumentumok elfogadása mellett számos kiváló kezdeményezés is született a természeti erőforrásaink védelme érdekében.

- Az élelmiszerpazarlás megelőzésében egyik legfontosabb eszköz a lakossági szemléletformálás. A Maradék nélkül elnevezésű élelmiszerpazarlás-megelőzéssel foglalkozó program 2016-os indulása óta 96 millió elérést számlál, ami azt jelenti, hogy egy átlagos magyar fogyasztóhoz csaknem 10 alkalommal juttatott el élelmiszerpazarlás-megelőzéssel kapcsolatos üzeneteket. 2019-ben karácsonyi maradékmentő receptfüzetet adott ki, 2020-ban lakossági élelmiszer-adománygyűjtő programot szervezett a Magyar Élelmiszerbank Egyesülettel együttműködésben, és Tartalékolási útmutatót készített, hogy segítséget nyújtson a tudatos készletezéshez. Jó gyakorlatokat is összegyűjtött az élelmiszerláncban keletkező élelmiszerhulladék mennyiségének csökkentésére, amelyeket 4 útmutatóban osztott meg az élelmiszer-feldolgozók, a kereskedelem, a vendéglátás, valamint a civil szektor számára.
- A kormány a Klíma- és Természetvédelmi Akcióterv keretében „Tisztítsuk meg az Országot” projekttel célul tűzte ki az illegális hulladéklerakók felszámolását, valamint a további elhelyezések megakadályozását. Az állami erdőgazdaságok a vagyonkezelt területükön felmért, illetve a HulladékRadar applikáción bejelentett illegális hulladéklerakók felszámolásával 2020. évben több mint 2600 m³ hulladéktól tisztították meg az állami erdőterületeket.

- A Zöld Óvoda Hálózat kialakításával az iskola-előkészítő nevelés és oktatás szintjén tervezetten és szervezeten elkezdődik a környezeti nevelés. Az óvodai nevelésben a környezettudatos szemlélet hosszú ideje az érdeklődés középpontjában van. Kialakultak azok az óvodapedagógusi alkotóműhelyek, ahol példamutató eredmények születtek a pedagógiai módszertan vonatkozásában, valamint kialakult az óvodai környezeti nevelés tárgyi eszközrendszere. Az Ökoiskola Magyarországi Hálózat egy nemzetközi hálózat részeként 2000 márciusa óta működik, az OECD – CERI (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezete – Oktatási Innovációs és Kutatási Központ) ENSI (Iskolai Környezeti Nevelési Kezdeményezések) projekt keretében.
- Az Operatív Programok keretében energiahatékonyság, fűtésekszerűsítés, energetikai korszerűsítés és megújuló energiatermelés érdekében összesen 947,5 Mrd Ft összegű támogatást volt elérhető, amely tartalmazta a visszatérítendő támogatásokat is (0%-os kedvezményes hitel). A fejlesztések hozzájárulnak a fosszilis energiatermelés csökkentéséhez vagy kiváltásához.
- Emellett kiemelendő még a BM koordinálásában megvalósuló LIFE projekt is (LIFE MICCAC³⁸); melynek célja kisléptékű vízmegtartást célzó projektek megvalósítása főként természetközeli megoldások (nature-based solutions, NbS) révén, illetve az önkormányzatok integráló és koordináló szerepének megerősítése az éghajlatváltozáshoz történő alkalmazkodásban.

5.3.6. ÖSSZEGZŐ KÖVETKEZTETÉSEK

Kedvező tendenciák	Kockázati tényezők
Magyarországon az egy főre eső teljes hulladék mértéke elmarad az uniós átlagtól, amely a gazdasági szerkezetbeli különbségeknek köszönhető. A szelektíven gyűjtött és újrahasznosított hulladék aránya növekszik. Hazánkra továbbra is jellemző, hogy a mérséklődő növekedési tendencia ellenére a mesterséges felszínnek esetében az EU átlag feletti felszínborítottság jellemzi. A körforgásos gazdaság egyik fontos célja a települési hulladékok erőforrássá alakítása, ezáltal mérsékelni lehet a nyersanyag felhasználást és minimalizálni a keletkezett hulladékot. Magyarország EU összehasonlításban is kiemelkedő vízkészletű, köszönhetően a	Hazai összehasonlításban a mesterséges felszínborítottságban a legnagyobb emelkedés a Közép-magyarországi Régióban tapasztalható 2015-ben 10,1%-os aránnyal, melyet jelentős mértékben lemaradva követ a többi tervezési statisztikai régió. 2016-tól a legtöbb nem-fémes ásványi nyersanyag bányászata növekszik, mely pl. a homok és a kavics esetében számottevően meghaladja a GDP bővülését, így negatív szétcsatolás figyelhető meg. Az öntözési célú vízkivétel vonatkozásában kiemelt problémát jelentenek a nyilvántartásban nem szereplő, engedély nélküli ásott és fúrt kutak, valamint a mezőgazdasági célú

³⁸ <https://vizmegtartomegoldasok.bm.hu>

felszíni nagy mennyiségű hozzáfolyásnak, a medence jellegből adódó felszíni bő vízhálózatnak és a rendkívül gazdag mélységi karsztos és porózus vízadó rétegeknek.

Magyarország egyik legfontosabb, feltételelesen megújuló erőforrása a talaj, szakértői becslések alapján a nemzeti vagyon 22%-át teszi ki.

Magyarországon a nitrogénmérleg tartósan pozitív értékű.

A VGT2-ben közölt állapothoz viszonyítva a felszíni víztestek állapota összességében javuló tendenciát mutat: a legalább „jó” ökológiai minősítésű felszíni víztestek aránya 4%-kal nőtt (bár még mindig alacsony!), a „mérsékelt” 22%-kal nőtt, a „gyenge” 11%-kal csökkent, „rossz” ökológiai állapotú víztestek aránya pedig 2%-kal csökkent.

Magyarország az EU összes ÜHG kibocsátásának kevesebb, mint 1,6%-át adja. Ha az egy főre jutó kibocsátásokat vizsgáljuk, akkor Magyarország a tagállamok legjobb negyedében van, bár a 2012-2019 közötti időszakban négy hellyel esett vissza az egy főre eső ÜHG kibocsátás EU rangsorában.

Az elmúlt években gyakorlatilag változatlan a Natura 2000 területek nagysága, a hazai területkijelölés nagysága valamivel az EU átlag fölötti.

Jelentős mértékben nőtt a fenntartási tervvel rendelkező Natura 2000 területek száma és kiterjedése: 2017-2020 között 80-nal nőtt az elfogadott fenntartási tervek száma.

Az afrikai sertéspestis terjedésének megakadályozása érdekében tájegységenként vaddisznó állomány csökkentési tervek kidolgozására került sor.

öntözések fenntarthatósági szempontokat nélkülöző könnyítésének javaslatai.

A koronavírus járvány megváltoztatta a lakossági higiéniai szokásokat, mely növekvő kommunális vízfelhasználást eredményezett.

A koronavírus járvány hatása a hulladékgazdálkodásra elsősorban a nagy mennyiségben keletkező egészségügyi hulladékok vonatkozásában mutatkozik.

Az élelmiszerpazarlás jelentős méreteket ölt hazánkban.

Hazánk alvízi helyzetéből adódóan vizeink minőségét nagymértékben befolyásolják az országhatáron túli hatások.

A jövőben a felszíni vizek állapotának vizsgálata során több új, korábban nem vizsgált – vagy kevésbé veszélyesnek gondolt – szennyezéssel kell szembenézni (pl. gyógyszermaradványok, mikroműanyagok).

Az egyes éghajlati körzetek területe és eloszlása jelentősen megváltozott a 20. század eleje óta. Legszembetűnőbb a meleg-száraz körzetek térhódítása: a 90-es évekig csak nagyon kis területek tartoztak ebbe a legszélsőségesebb kategóriába, azóta azonban az ország területének kb. 50%-ára terjed ki.

Magyarország az EU tagállamai sorában kiemelkedő éghajlati sérülékenységgel rendelkezik

A magyarországi ÜHG kibocsátás időbeni alakulására kettősség jellemző. A magyarországi ÜHG kibocsátás több, mint 14%-kal mérséklődött az elmúlt két évtizedben, ám 2014-től a korábbi egyértelmű szétcsatolás megszűnt. 2017-től a kibocsátások stagnálnak, a magyarországi éghajlatvédelem alapkérdése, hogy növekvő gazdaság mellett a szétcsatolás tartósan helyreáll-e?

	Magyarországon az ETS szektoron kívüli tevékenységek (elsősorban a közúti közlekedés és az egyedi földgázfűtésű épületek forrásai) dinamikusan növekvő kibocsátási tendenciát mutatnak, így a dekarbonizációs célértékek teljesítéséhez trendfordulóra van szükség és ehhez a meglévő intézkedések nem elegendőek. Az agrárélőhelyek madár biodiverzitását tekintve 2017-ben 16 madárfajból 9 faj, míg 2019-ben 15 madárfaj számának csökkenését tapasztalták a költési időszakban. 2017-2019 között csökkent mind a méhészetek, mind a méhcsaládok száma.
--	---

5.4. GAZDASÁGI ERŐFORRÁSOK³⁹

5.4.1. ÁLTALÁNOS HELYZETKÉP

A magyar gazdaság az elmúlt évtizedben folyamatosan növekedett, amely elsősorban a GDP növekedésében és a foglalkoztatottság bővülésében mérhető. A COVID-19 járvány 2020 első három negyedében mind a két mutató terén jelentős visszaesést eredményezett, amely betudható a kijárási korlátozásoknak és a globális kereskedelem visszaszorulásának. A járványkezelést és a gazdaság fellendítését célzó intézkedések a központi költségvetést is leterhelték, amely azt eredményezte, hogy a GDP arányos államadósság 2020 végére jelentősen megnőtt.

Az előző Előrehaladási Jelentésekben azt a megállapítást tettük, hogy a gazdasági növekedés együtt járt a beruházások dinamikus bővülésével. A COVID-19 járvány azonban – a fogyasztáshoz hasonlóan – a felhalmozás dinamikus növekedését is megtörte. A pandémia előtt a beruházások magyarországi rátája a második legmagasabb volt az uniós tagállamok között. A vállalati beruházások növekedését egyrészt az alacsony kamatok segítették, másrészt a munkaerőhiány tette szükségessé.

A Magyar Nemzeti Bank 2020. októberi Költségvetési jelentése szerint a járvány ellen hozott intézkedések drasztikus következményekkel jártak a legtöbb exportpiaci partnerünk teljesítményére nézve, így a korábban vártnál lassabb külpiazi helyreállítás várható. A koronavírus járvány mind az export, mind pedig az import dinamikus növekedése megtört.

2016-tól kezdve a K+F kiadások mértéke GDP-arányosan és reálértékben is növekedtek és ezzel párhuzamosan a kutatói munkakörben foglalkoztatottak száma is jelentősen bővült (2012 óta 20 százalékkal).

A Keretstratégia egyik kulcsindikátora a 20-64 éves korcsoport foglalkoztatási rátája, amely folyamatosan emelkedett az elmúlt évtizedben és 2020-ra meghaladta az uniós átlagot. A 2020 év végén mért 77,5 százalékos érték meghaladja az EU2020-as stratégiában foglalt célértéket. Az elmúlt évtized foglalkoztatási bővülésének az egyik legfőbb motorja a közfoglalkoztatás volt, amely olyan rétegeket is be tudott vonni a munkaerőpiacra, akiket azelőtt nem. A közfoglalkoztatás jelentősége azonban az előző előrehaladási jelentés óta szignifikánsan csökkent: míg 2018. decemberében 113 ezer főt alkalmaztak közfoglalkoztatás keretén belül, addig 2021. januárjában csak 87,9 ezer főt.

5.4.2. KULCSINDIKÁTOROK ALAKULÁSA

Mutató neve	Legfrissebb érték	2017-2018-as monitoring jelentéskor ismert legfrissebb érték	Az NFFS kulcsindikátoraiban bekövetkezett változások értékelése
Foglalkoztatottsági ráta a 20-64 évesek körében (KSH)	75,7% (2020)	74,4 % (2018)	A COVID-19 járvány hatására 2020. második negyedében visszaesett a foglalkoztatottság, azonban a negyedik negyedév végére elérte –

³⁹ A gazdasági erőforrások helyzetét tárgyaló fejezet összeállításakor a H-SOFT, 2021-es tanulmányára támaszkodtunk.

			sőt meghaladta – járvány előtti szintet.
Bruttó állóeszköz-felhalmozási ráta a GDP százalékában	26,8% (2021)	25,5 (2018)	A bruttó állóeszköz felhalmozási ráta kis mértékben növekedett az előző Jelentés elkészülte óta.
K+F kiadások a GDP százalékában	1,6% (2020)	1,35 (2017)	Az MNB Inflációs Jelentése alapján a K+F kiadások mind arányaiban, mind pedig reálértékben növekedtek az elmúlt időszakban.
GDP arányos államadósság	80,9 % (2021. március)	70,2 % (2018)	A COVID-19 járvány gazdasági-társadalmi hatásainak következtében az államadósság jelentős mértékben növekedett az előző Előrehaladási Jelentéshez képest.
Időskori eltartottsági ráta	31,2% (2021)	28,5% (2018)	A társadalom fokozatos elöregedésével az időskori eltartottsági ráta fokozatosan nőtt az előző Jelentés óta.

5.4.3. KERETSTRATÉGIA ÁLTAL MEGJELÖLT CÉLOK ÉS KIHÍVÁSOK

A gazdasági erőforrások esetében az erőforrások megőrzésén felül további cél az erőforrások bővítése. Az NFFS ennek szellemében a következő célkitűzéseket fogalmazta meg:

Lokalizáció, helyi gazdasági kapcsolatok és a nemzetközi együttműködések

- 1. A lokalizáció és a nemzetközi együttműködés egyensúlya: Vállalkozásoknak kedvező környezet kialakítása – párhuzamosan a külföldi befektetőknek adott különös kedvezmények leépítése
- 2. A helyi gazdasági kapcsolatok (pl. város és vidéke) erősítése

3. A bizalom infrastruktúrájának megerősítése a gazdaságban)

4. Vállalkozói tőke fejlesztése, vállalkozásokra nehezedő terhek csökkentése

5. Az innovációs ráfordítások növelése

6. A foglalkoztatottság növelése

7. Prudens költségvetési gazdálkodás

8. A korosztályos egyensúly fokozatos visszaállítása

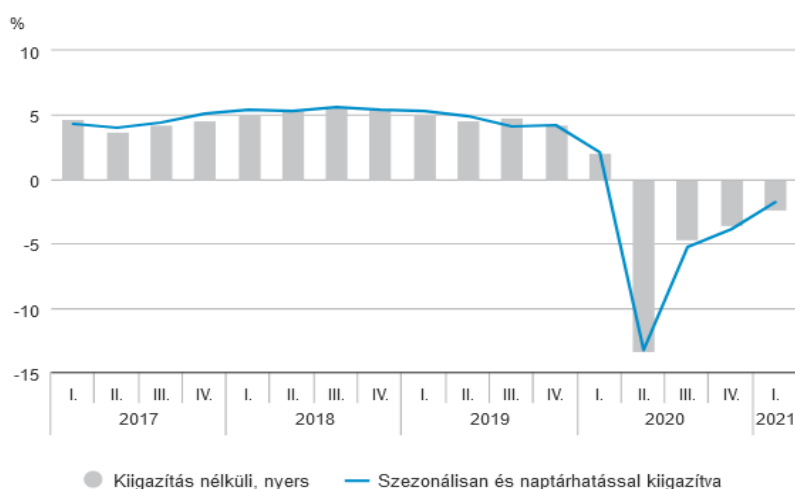
5.4.4. CÉLOKAT ÉRINTŐ TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FOLYAMATOK ALAKULÁSA

5.4.4.1. Gazdasági növekedés

A 2013 és 2019 közti időszakban a magyar gazdaság teljesítménye évente átlagosan 3,7 százalékkal nőtt, ami 1,8 százalékponttal meghaladta az eurozóna átlagos növekedési ütemét. Ezt a dinamikus növekedési folyamatot törte meg a koronavírus-járvány.

Jelenleg a legérdekesebb kérdés, hogy miként hatott a járvány a magyar gazdaság teljesítményére.

479. ábra: A GDP növekedési ütemének alakulása

Forrás: KSH

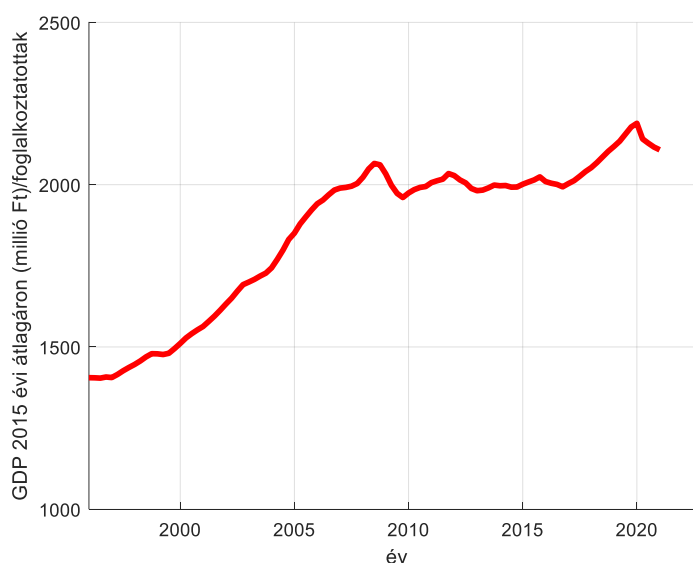
Az adatokból jól látható, hogy a COVID-19 járvány 2020 második negyedévére fejtette ki leginkább hatását a magyar gazdaságra, vagyis az első hullámban tapasztalt szinte teljes lezárás súlyos gazdasági következményekkel járt. Jelentős negatív kockázattal, azaz a küszöbön álló fellendülést követő újabb visszaeséssel abban az esetben kell számolni, ha a járvány súlyossága és elhúzódása miatt a korlátozó intézkedések fenntartása, esetleg szigorítása válna szükségessé hazánkban, vagy fontosabb külkereskedelmi piacainkon. Ezt a negatív kockázatot mérsékli a lakosság átoltottsági szintje. A Magyar Nemzeti Bank 2021. júniusi inflációs jelentése a következő évekre a magyar gazdaság eurozónához történő felzárkózásának folytatódását prognosztizálja, noha a felzárkózás üteme várhatóan lassulni fog.

A foglalkoztatás változása meglehetősen szorosan követi a GDP ingadozásait. Ez a megállapítás elsősorban a versenyszférára érvényes, ezért érdemes szemügyre venni, miként változott a koronavírus-járvány hatására a foglalkoztatás, és milyen további változás várható. Tanulva az első COVID-19 hullám tapasztalataiból a versenyszféra cégei sokkal adaptívabbak lettek a második hullám idején, így a foglalkoztatás kisebb mértékben esett vissza.

Szemügyre véve a COVID-19 járványt megelőző időszakot, a Magyar Nemzeti Bank 2020. novemberi termelékenységi jelentése megállapítja, hogy míg 2013 és 2016 között a gazdaság növekedése elsősorban a foglalkoztatás dinamikus bővülésének volt köszönhető, addig 2017 és 2019 között a növekedés első számú motorja a munka termelékenységének javulása volt. Ez az extenzív növekedésről intenzív növekedésre történő váltás elsősorban a

közepes és kisvállalatokra igaz. Mindez azért különösen figyelemre méltó, mert a 2002 utáni gazdaságpolitikai hibák által generált strukturális problémák: a beruházási aktivitás visszaesése, a túlzott eladósodás, az emelkedő munkanélküliség, és a 2008/2009-es globális pénzügyi válság a 2000-es évtized végén a munkatermelékenység nagymértékű visszaeséséhez vezettek. A munkatermelékenység hazai alakulásával kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy 2010-től a kínálat és kereslet egyidejű élénkítését célzó munkaerőpiaci reformok hatására jelentős mértékben nőtt a gazdaságilag aktívak és foglalkoztatottak száma. Mivel azonban az új belépők termelékenysége az átlagostól rendszerint elmarad, a foglalkoztatás bővülése rövidtávon lassította a termelékenység javulását. Ennek következtében 2016-ig a gazdasági növekedést egy olyan extenzív szakasz jellemezte, amikor a tőkeállomány növekedési üteme nem haladta meg a foglalkoztatás növekedési ütemét. Ezért a foglalkoztatás dinamikus bővülése a termelékenység stagnálásával járt együtt. 2017-től a munkanélküliség csökkenésének hatására a gazdasági növekedés egyre inkább tőkeintenzívvé vált, azaz a tőkeállomány a termelésben felhasznált munka mennyiségénél gyorsabban növekedett, így a munkatermelékenység is emelkedésnek indult.

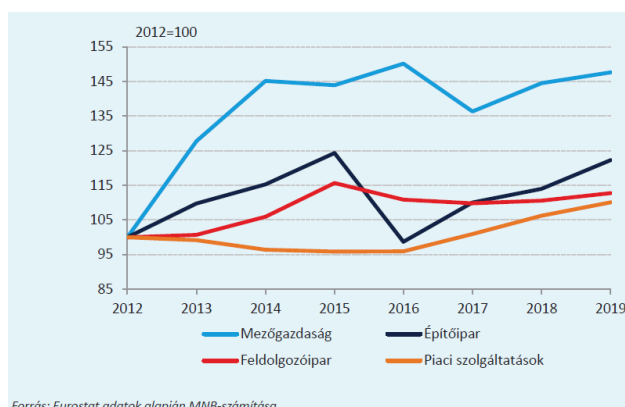
50. ábra: Munkatermelékenység alakulása

Forrás: KSH

A koronavírus-járványt megelőző időszakban az egyes ágazatok munka-termelékenysége eltérő módon változott. Az építőiparban mutatózó jelentős ingadozás azzal magyarázható, hogy uniós források 2016.évi visszaesését az építőipari vállalatok csupán átmenetinek tekintették, ezért jelentősebb létszámcsökkenést nem hajtottak végre. Mivel pedig a vállalati várakozások utóbb beigazolódtak, 2019. végére az ágazat munkatermelékenysége csaknem megegyezett a 2015-ös csúcstérkével.

481. ábra: A munkatermelékenység alakulása a nemzetgazdasági ágazatokban

Forrás: KSH

A gazdaság teljesítményének értékelése során a GDP és a munka termelékenységének alakulása mellett szükséges a gazdaság értéktermelő képességét is vizsgálni. Ez azt mutatja meg, hogy egységnyi kibocsátásra mekkora hozzáadott érték esik. A magyar gazdaság értéktermelő képessége 2011-től kezdett emelkedni, 2018-ra felülmúlta a régiós gazdaságokét, s elkezdett felzárkózni az uniós átlaghoz. Ezt a felzárkózást nehezíti, hogy a Közép-Európába települt működőtőke elsősorban a gyártást szervezte ki, miközben az olyan, magasabb hozzáadott értékű tevékenységeket, mint a kutatás-fejlesztés, vagy a marketing, meghagyta az anyaországban.

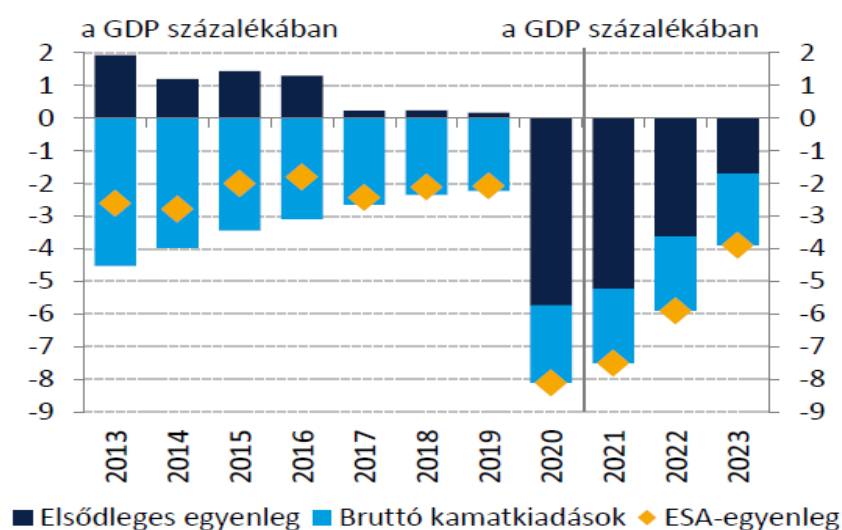
5.4.4.2. Költségvetési politika

A szigorú költségvetési politika a fenntartható fejlődés egyik legalapvetőbb feltétele. 2019-ig Magyarország az EU tagállamok körében az egyik leggyorsabb GDP-növekedést mutatta. A COVID-19 járvány azonban világszerte súlyosan visszavetette a gazdasági növekedést és növelte a GDP arányos költségvetési hiányokat.

Az államadósság alakulásának vizsgálata során figyelmünket – a hazai és nemzetközi elveknek megfelelően – az GDP-arányos államadósság alakulására összpontosítjuk.

A költségvetési deficit alakulását az alábbi ábra szemlélteti. A három indikátor közül a fenntartható fejlődés szempontjából legfontosabb az eredményszemléletű hiány, azaz az ESA-egyenleg alakulása. Jól látható az ábrán, hogy a koronavírus járvány milyen brutális mértékben növelte meg a költségvetési deficitet. A növekedést azonban egyrészt a koronavírus-járvány elleni védekezés költségei tették szükségessé, másrészt a gazdaság újraindítása érdekében hozott intézkedésekkel együtt járó kiadások. Hogy ezek mennyire indokoltak, jól mutatja, hogy 2020 és 2022 között fennmaradhat az Európai Unió fiskális szabályokat részlegesen felfüggesztő, általános mentesítő záradéka, így 2023 végéig nem kötelező a Stabilitási törvényben rögzített 3 százalékos célnak megfelelni.

492. ábra: A költségvetési deficit alakulása

Forrás: MNB

A 2019 júliusában elfogadott 2020. évi költségvetési törvény az ESA-hiányt, azaz a költségvetési deficitet a GDP 1 százalékában határozta meg a GDP 1 százalékának megfelelő tartalékok mellett. Ennek a minden korábbinál alacsonyabb hiánycélnak és a magas tartalékoknak köszönhetően a költségvetésben jelentős mozgástér állt rendelkezésre a koronavírus-járvány egészségügyi és gazdasági hatásainak kezelésére. A közvetlen költségvetési hatással járó intézkedések a GDP 7,3 százalékát tehetik ki. Másrészt a GDP visszaesése jelentősen mérsékelte az adóbevételeket a tervezetthez képest, amelyek így összesen 1160-1300 milliárd forinttal (a GDP 2,5-2,8 százalékával) elmaradhatnak a törvényi előírányzattól.

A koronavírus-járvány megjelenését megelőző időszak vizsgálata során nem hagyható figyelmen kívül, hogy az adó- és járulékbévételek GDP-arányos szintje a korábbi évekhez hasonlóan 2019-ben is csökkent. Az adócentralizáció a korábbi évekhez képest mérsékeltebb ütemben, mintegy 0,5 százalékponttal a bruttó hazai termék 37 százalékára esett vissza, ami már csak azért is pozitív fejleménynek tekinthető, mert ezáltal a korrupciónak is kevesebb tere marad.

A 2020-ban bevezetett adóváltozások elsősorban a koronavírus-járvány gazdasági hatásainak enyhítését szolgálták. A jellemzően ideiglenes és célzott szabályváltozások és adócsökkentések elsősorban a vállalatok, valamint a munkavállalók adó- és járulékterheit mérsékelték. A vállalkozások adóterhének csökkentését, illetve likviditási helyzetük stabilizálását szolgálta a társasági adó és a helyi iparüzési adó bevallási határidejének eltolása, a kisadózók tételes adója és egyéb kisebb adónemek célzott elengedése, továbbá az áfa-visszaútaltatás határidejének rövidítése. A munkát terhelő adók és járulékok mérséklését szolgálta a járvány által sújtott ágazatok célzott részleges négyhavi járulékmentessége. A járvány elleni védekezés fedezeteként szektor-specifikus különadók kerültek bevezetésre egyrészt a pénzügyi, másrészt a kiskereskedelmi ágazatban. Az 2020. évet érintették továbbá olyan korábbi, a járvány megjelenése előtt elfogadott vagy bejelentett intézkedések, mint a kereskedelmi szálláshely-szolgáltatók áfacsökkentése, a dohány jövedéki adójának az EU-s harmonizációnak megfelelő újabb lépcsőben történő emelése, illetve az e-útdíjak összegének növelése. 2020-tól a legalább négy gyermekes anyák teljes személyijövedelemadó-mentességet élveznek.

A Magyar Nemzeti Bank teljeskörű pénzügyi számla adatai alapján 2020. első félévének végén a GDP-arányos bruttó államadósság 70,3 százalék volt, ami számottevő, 4,9 százalékpontos növekedést jelent a 2019. év végi 65,4 százalékos értékhez képest. Az előző év azonos időszakához képest az adósságráta 3,2 százalékponttal emelkedett. Az év első félévében a nettó adósságkibocsátás mellett az átértékelődés és a gazdasági növekedés lassulása is emelte az adósságráta értékét. A központi államadósság devizaaránya a 2019. év végi 17,3 százalékról 2020. első félévének végére 19 százalékra emelkedett a devizában történt államkötvény-kibocsátások következtében. A teljes államadósságon belül a külföldiek aránya a tavaly év végi 33,9 százalékról az első félévben 33,7 százalékra csökkent.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a koronavírus-járvány viszonylag kedvező helyzetben találta a magyar államháztartást: egy olyan helyzetben, amikor annak eladósodottsága nem volt különösebben magas. Ez a viszonylag kedvező szituáció biztosított mozgásteret a fiskális politika számára a pandémia negatív hatásainak leküzdése során. Például ez teszi lehetővé, hogy a 31. ábrán látható magas deficitok finanszírozása előreláthatólag zökkenőmentes lesz.

Az előzetes adatok szerint 2021. első március 31-én a GDP-arányos államadósság 80,9% volt, ami az előző év azonos időszakához képest rendkívül nagy mértékű, mintegy 16 százalékpontos emelkedést jelent. (A Magyar Nemzeti Bank 2020. októberi költségvetési jelentése még 10 százalékpontot el nem érő növekedést prognosztizált.) Ez a váratlan növekedés egyrészt a koronavírus-járvány elleni védekezés magas költségeiből, másrészt a GDP 1. ábrán látható visszaeséséből adódik. A GDP-arányos államadósság alakulását a 33. ábra mutatja be. Az ábrán látható előrejelzés a 2020. végi árfolyamok változatlanságának feltételezése mellett készült.

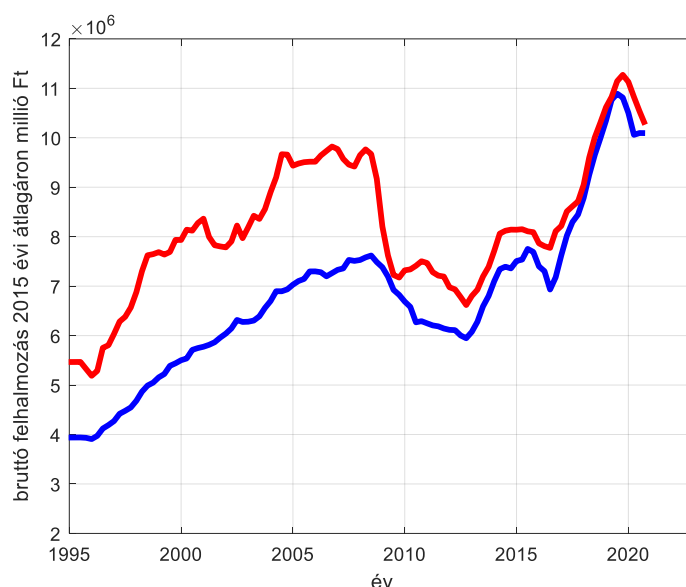
Mint látható, a koronavírus-járvány az államadósság/GDP-arány jelentős növekedését eredményezte, ami az előrejelzés szerint csak lassan fog csökkenni. Nem várható ugyanakkor számottevő emelkedés az államadósság devizaarányában, bár ennek csökkenő trendje 2019-ben megállt. A kismértékű növekedés oka a 2020. évi devizakötvény-kibocsátás.

5.4.4.3. Beruházások

A koronavírus-járvány – a fogyasztáshoz hasonlóan – a felhalmozás dinamikus növekedését is megtörte. Ugyanakkor három további észrevétel is tehető:

- A visszaesés legalább akkora, mint 2016-ban, az uniós források átmeneti csökkenésekor volt.
- Az elmúlt évtizedben az állóeszközfelhalmozás fokozatosan felzárkózott a bruttó felhalmozáshoz. Ez azt jelenti, hogy a készletberuházások részaránya visszaszorult, tehát a termelőszektor alacsonyabb készletekkel dolgozik. Ez a fejlemény még akkor is a fenntartható fejlődés irányába történő elmozdulásként értékelendő, ha figyelembe vesszük, hogy az alacsony kamatkörnyezetben a készletezési költségek is alacsonyak.
- Ugyanakkor a fejlemények arra utalnak, hogy a minimális nyersanyag- és félkésztermékek mellett folytatott termelés fenntarthatósága kérdésessé vált.

503. ábra: Bruttó felhalmozás összesen (piros) és bruttó állóeszközfelhalmozás (kék)

Forrás: KSH

Feltűnő továbbá az ábrán a felhalmozás 2018-2019-ben megfigyelhető rendkívül dinamikus növekedése. Ez azért valósulhatott meg, mert a magyar gazdaság a GDP jelentős hányadát fordította beruházásokra. Ebben az időszakban a beruházások magyarországi rátája a második legmagasabb volt az uniós tagállamok között. A magas beruházási ráta egyidejűleg jellemző volt a vállalatokra, a kormányzatra és a háztartásokra. A vállalati beruházások növekedését egyrészt az alacsony kamatok segítették, másrészt a munkaerőhiány tette szükségessé gépekkel, berendezésekkel helyettesítve az emberi munkát. Ezt segítette a Növekedési Hitelprogram, továbbá számos dél-koreai és kínai vállalat magyarországi megjelenése. A háztartási szektor beruházási tevékenységét egyrészt a reáljövedelmek emelkedése, másrészt a CSOK, és ehhez kapcsolódó kormányzati intézkedések serkentették. Mindezek eredményeként, bár a koronavírus-járvány következtében a beruházások volumene csökkent, a magyar beruházási ráta továbbra is az uniós országok élmezőnyében van.

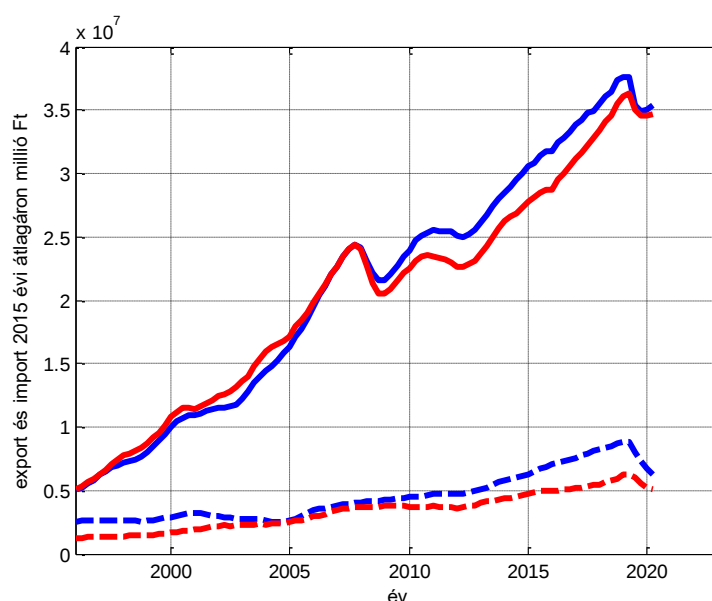
A koronavírus-járvány megjelenését követő időszakkal kapcsolatban, mindenekelőtt a Magyar Nemzeti Bank 2020 októberi Költségvetési jelentésére kell hivatkozni. Eszerint a gazdaságvédelmi intézkedések hatására a kormányzati beruházások, a járványhelyzet ellenére, magas szinten alakultak, ilyen módon tehát egy anticiklikus fiskális politika valósult meg.

5.4.4.4. Külkereskedelem

A Magyar Nemzeti Bank 2020. októberi Költségvetési jelentése szerint a járvány ellen hozott intézkedések drasztikus következményekkel jártak a legtöbb exportpiaci partnerünk teljesítményére nézve, így a korábban vártnál lassabb külpiazi helyreállítás várható. A koronavírus járvány miatt mind az export, mind pedig az import dinamikus növekedése megtört. Az alábbi ábra azonban a 2021. I. negyedévét is figyelembe vevő, adatok alapján készült, de a szezonális ingadozások kiszűrése érdekében a negyedéves adatokat évesítettük. Mint látható, az export és import csökkenése megállt, sőt legújabbban csekély mértékű növekedés is megfigyelhető.

Az exportteljesítmény 2020 második felében megindult dinamikus növekedése a külpiacon járvány utáni helyreállításának köszönhető. Tekintve, hogy a korábbi évek beruházásai nyomán Magyarországon jelentős exportkapacitások épültek ki, a helyreállítás következtében megélénkülő keresletre a hazai termelés várhatóan a továbbiakban is növekedéssel tud reagálni, így a növekvő export továbbra is a gazdasági növekedés meghatározó jelentőségű forrása marad. Ugyanakkor az export növekedése a fogyasztás és beruházás emelkedésével egyidejűleg növelte az import energia, nyersanyagok, félkész termékek, beruházási javak és fogyasztási cikkek keresletét is, ennél fogva az import csökkenő tendenciája is megtört.

54. ábra: Az export (kék) és az import (piros) alakulása, ezen belül szaggatottal a szolgáltatások

Forrás: KSH

Az is látható, hogy a szolgáltatások külkereskedelme terén a fordulat egyelőre nem következett be. Ennek oka a nemzetközi turizmus elhúzódó visszaesése. Figyelembe véve azonban az átoltottság európai országokban megfigyelhető dinamikus növekedését, az idegenforgalom kilátásai javulnak, így 2021. második felében a szolgáltatásexport növekedése is megindulhat. Mindezek alapján a Magyar Nemzeti Bank 2021. júniusi Inflációs jelentése az export több, mint 10 százalékos növekedésére számít.

Első pillantásra meglepőnek tűnhet, hogy a nettó export, azaz az export és import különbségének 2016 óta csökkenő trendjét a koronavírus-járvány megtörte, s a külkereskedelmi egyenleg javulása megkezdődött. A trendforduló további érdekessége, hogy a koronavírus járvánnyal szembeni védekezés is jelentős importszükségletet támasztott. Másrészt a csökkenő fogyasztás és az ipari termelés megélénkülésével együtt növekvő áruexport tovább javította a külkereskedelmi egyenleget. A trendforduló okai között meg kell továbbá említeni a forint alacsony árfolyamából adódó cserearány-hatást. Ez annak köszönhető, hogy a forint árfolyama képes a külkereskedelmi egyenlegre reagálni, megakadályozva ilyen módon annak végzetes romlását. Nem áll rendelkezésre azzal kapcsolatos felmérés, hogy ez a cserearány-hatás milyen mértékben járult hozzá a 28. ábrán látható trendfordulóhoz, de amennyiben ez a hatás jelentős, az erősen megkérdőjelezi az euro Magyarországon történő bevezetésének szükségességét.

5.4.4.5. K+F+I

A Magyar Nemzeti Bank 2020. novemberi Termelékenységi jelentése szerint a 2004 óta eltelt időszakban, de főként 2016-tól a K+F kiadások mértéke GDP-arányosan és reálértéken is növekedett, és ezzel párhuzamosan a kutatói munkakörben foglalkoztatottak aránya 2008 óta legalább 40, 2012 óta legalább 20 százalékkal emelkedett. Az erőforrás-felhasználás növekedése azonban az állami támogatások érdemi emelkedése nélkül ment végbe. Ezzel kapcsolatban két tényezőt érdemes megemlíteni. Egyfelől az uniós finanszírozási ciklusok közötti váltás időszakos forráshiányt okozott, másfelől a társasági adó érdemi csökkentése csökkentette az igénybe vehető támogatások szintjét is. A vállalatoknak juttatott állami támogatások átmeneti elapadása 2016-ban érezte hatását. Ugyanakkor nem okozta a 2016-os visszarendeződés a trend mérséklődését, sőt épp ellenkezőleg, a kutatás-fejlesztési és innovációs inputok gyorsulva emelkedtek.

A tudásintenzív munkakörben foglalkoztatottak aránya a magyar gazdaság extenzív növekedésének időszakában csökkent, de 2017 óta emelkedik. A 2017 előtti csökkenés mögött döntően az összetétel-hatás áll. A kormány 2010-ben kezdődött munkapiaci reformja ugyanis jelentős részben a munkaerőpiacról korábban leszakadók foglalkoztatását támogatta, és e csoporton belül alacsony a tudásintenzív munkakörben (a Foglalkoztatási Jegyzék Országos Rendszere [FEOR] szerinti első kettő főcsoport) foglalkoztatható munkavállalók aránya. A tudásintenzív foglalkoztatottak száma ebben az időszakban is növekedett, de az összes foglalkoztatott létszáma még inkább, így az előbbiek aránya csökkent.

Áttérve a K+F tevékenység eredményességét jelző indikátorokra megállapítható, hogy a hazai kutatók tudományos idézettségét mérő számok 2015 óta érdemi javulást mutatnak, a szabadalmak számában azonban fokozatos csökkenés mutatkozik.

Az innovációs teljesítmény mérőszámai közül az egyik legfontosabb, az innováló vállalatok aránya csökkenő trendet mutat. Míg 2012-ben Magyarországon a vállalatok harmada innovált, addig a legfrissebb felmérés szerint (2016–2018) ez az arány 28,7 százalékra csökkent, ami megfelel ugyan a régiós átlagnak, de elmarad az uniós átlagtól, ahol a vállalatok fele számít innovatívnak. 2015-2017 között a gyors növekedésű, ún. gazella vállalatok számának alakulása összességében pozitív képet fest. Ez a mutató képes ugyanis a legjobban megragadni az innovatív cégek számát üzleti adatokon keresztül, ugyanakkor az eredményeket a piaci konjunktúra is jelentős mértékben befolyásolja. A gazellák száma a globális pénzügyi válság alatt érte el mélypontját hazánkban, ezt követően azonban jelentős emelkedésnek indult. A 2016-os kiemelkedő év után 2017-től ismételtlen trendszerű növekedés jellemezte a gazella vállalatok számosságát, amely jelenleg azt mutatja, hogy 2017-ben közel 2-2,5-szer annyi gazella vállalat működött, mint 2010-ben. A közel 600 darab magyar gazella vállalat számosságban meghaladja Csehországot (500 darab). Érdekesség, hogy a gazella vállalatok száma nem okvetlenül függ össze az egyes gazdaságok méretével, ezt jól mutatja, hogy a 2,8 millió lakosú Litvániában az árbevétel adatok alapján 2014 óta minden évben 500-nál több gazella vállalat azonosítható, tehát közel annyi, mint a négyszer nagyobb Csehországban.

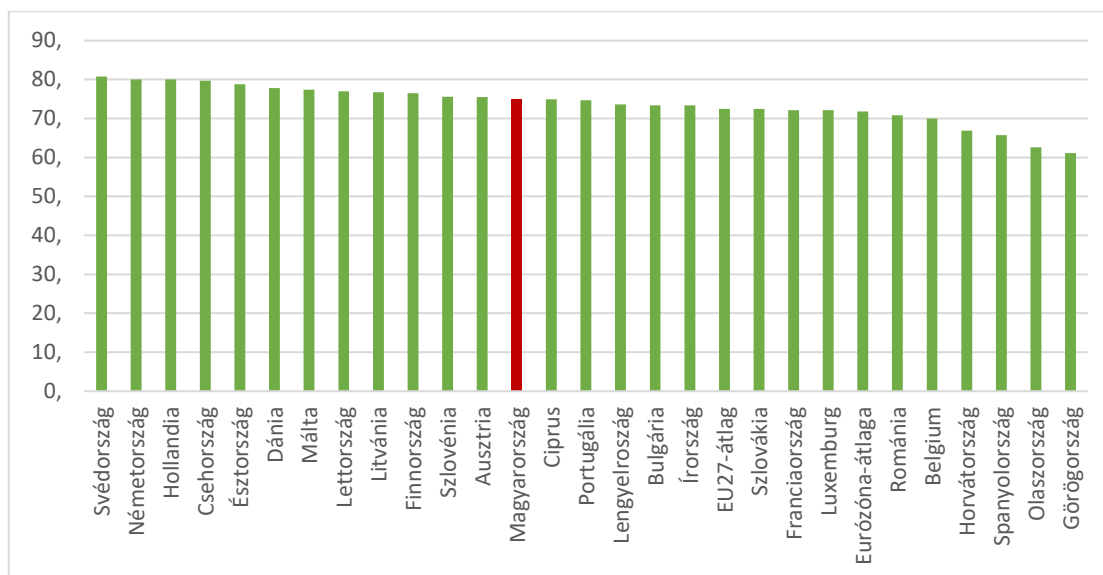
Összegzés gyanánt az idézett jelentés megállapítja, hogy Magyarországon a kutatás-fejlesztési tevékenység során felhasznált emberi és anyagi erőforrások mennyiségének növekedése az elért eredményekben nem tükröződik, hazánkban az innovációs hatékonyság csökken.

5.4.4.6. Munkaerőpiac

A 20-64 éves népesség foglalkoztatottsági rátája fokozatosan emelkedett Magyarországon: 2010-hez képest több mint 15 százalékkal 77,5 százalékra. Ez az érték meghaladja már az EU2020 stratégiában vállalt 75 százalékos célértéket.

Az elmúlt évtized foglalkoztatási bővülésében több tényező is szerepet játszott többek között a közfoglalkoztatás is, amely az inaktívak egy olyan rétegét is integrálta a munkaerőpiacra, akik évek óta legfeljebb alkalmi munkából és szociális ellátásból tartották el magukat. A közfoglalkoztatás jelentősége azonban az előző előrehaladási jelentés óta szignifikánsan csökkent: míg 2018. decemberében 113 ezer főt alkalmaztak közfoglalkoztatás keretén belül, addig 2021. januárjában csak 87,9 ezer főt. A közfoglalkoztatásból főként a magasabban képzettek, a jobb közlekedési kapcsolatokkal rendelkező vagy munkahelyekkel jobban ellátott településen élők tudtak kilépni, amelyből az következik, hogy a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben sokak számára még mindig a közfoglalkoztatás az egyetlen munkaerőpiaci alternatíva.

51. ábra: 20-64 éves korcsoport foglalkoztatás mutatója, 2020

Forrás: Eurostat

A fenti adatsorból látható, hogy Magyarországon a COVID-19 sújtotta évben is meghaladta a 20-64 éves korcsoport foglalkoztatási rátája az EU-27 átlagát.

A COVID-19 járvány a munkavégzés szerkezetére is rányomta a bélyegét: ahogy majd azt az alábbi táblázatból látjuk, a járvány hullámaival azonosan mozgott a távmunkát végzők aránya.

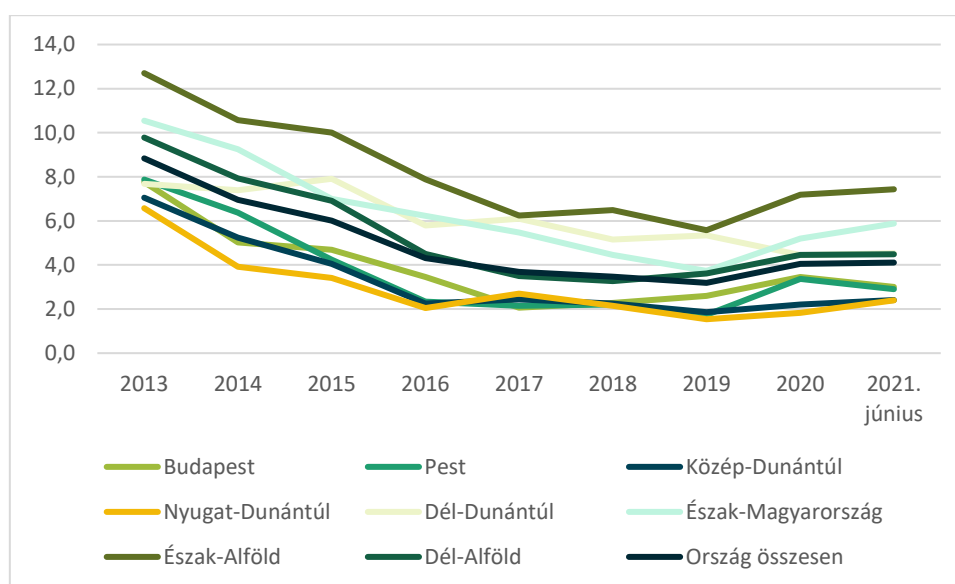
4. táblázat: A távmunkában dolgozók számának változása, 2019-2021

Év	Időszak	Az elmúlt 4 hétben távmunkát végzett rendszeresen, fő	Az elmúlt 4 hétben távmunkát végzett alkalmanként, fő	Az elmúlt 4 hétben távmunkát nem végzett, fő	Együtt, fő
2019.	január–március	28.642	64.802	4.403.608	4.497.051
	február–április	30.649	54.548	4 406 444	4.491.641
	március–május	37 885	51 656	4 410 815	4 500 356
	április–június	36 795	47 925	4 426 139	4 510 859
	május–július	42 313	48 843	4 426 750	4 517 906
	június–augusztus	38 574	50 089	4 428 828	4 517 492
	július–szeptember	40 335	45 601	4 435 054	4 520 990
	augusztus–október	38 577	49 603	4 432 273	4 520 453
	szeptember–november	39 758	48 159	4 429 125	4 517 042
	október–december	38 185	59 168	4 422 228	4 519 581
	november–2020. január	40 572	67 751	4 389 362	4 497 685
	december–2020. február	42 846	67 724	4 379 031	4 489 600
2020.	január–március	83 596	107 098	4 275 062	4 465 756
	február–április	188 258	202 270	4 045 401	4 435 929
	március–május	273 992	334 451	3 794 619	4 403 062
	április–június	292 155	403 646	3 712 423	4 408 224
	május–július	199 176	365 413	3 874 345	4 438 933
	június–augusztus	120 288	274 125	4 082 859	4 477 272
	július–szeptember	83 786	197 047	4 204 705	4 485 538
	augusztus–október	90 443	191 070	4 200 931	4 482 445
	szeptember–november	117 299	203 932	4 155 218	4 476 449
	október–december	144 154	228 788	4 109 377	4 482 318
	november–2021. január	172 178	258 690	4 035 486	4 466 355
	december–2021. február	186 585	282 744	3 966 400	4 435 729
2021.	január–március	229 154	339 370	3 859 016	4 427 541
	február–április	259 646	334 804	3 838 492	4 432 943
	március–május	254 385	324 110	3 877 001	4 455 496
	április–június	195 060	279 686	4 005 487	4 480 233
	május–július	135 880	255 878	4 112 432	4 504 190

Forrás: KSH

A munkáltatók – amennyiben ez lehetséges volt – úgy próbálták a termelést fenntartani, hogy a munkavállalókat otthoni munkavégzésre állították át. A fenti adatokból jól látszik, hogy egyrészt az adatok változása követi Magyarországon a COVID-19 járvány hullámain, másrészt pedig a hullámok közötti nyári időszakban is sokszorosa az otthon munkát végzők száma a COVID-19 járvány előtti adatokéhoz képest.

52. ábra: A munkanélküliség régiós alakulása

Forrás: KSH

A munkanélküliség valamelyest emelkedett a COVID-19 járvány hatására, 2021. júniusában 4,1 százalék volt, amely még így is lényeges javulás a 2013-as – 8,8 százalékos – adathoz képest. Arról azonban csak becsléseink lehetnek, hogy a Koronavírussal összefüggésben hányan veszítették el az állásukat, hiszen az adatok között nem találjuk azokat, akik már nem jogosultak az álláskeresési járadékra, de még mindig nem találtak munkát.

A regionális adatokból jól látszik, hogy a hátrányosabb helyzetű megyéket sújtotta jobban a járvány – legalábbis foglalkoztatási szempontból. Észak-Magyarországon nőtt legnagyobb ütemben a munkanélküliség a járvány hatására.

Amennyiben a munkanélküliséget vizsgáljuk az EU országaiban, akkor azt látjuk, hogy 2020-ban az EU27-átlaga 7,1 százalék volt, amely három százalékkal magasabb a magyar adatnál. Régiós viszonylatban csak Ausztriában (5,4%) volt magasabb a munkanélküliség, mint Magyarországon, a másik két V4 országban a magyarnál is kedvezőbb helyzettel találkozhatunk.

Fenntarthatósági szempontból nagyon fontos megvizsgálni a fiatalok (15-24 éves korcsoport) foglalkoztatási mutatóit, hiszen a fiatalkori munkanélküliség jelentősen csökkenti a stabil foglalkoztatottság valószínűségét. Magyarországon 2020-ban a fiatalok munkanélküliségi rátája 12,8 százalék volt, amely 2,6 százalékos emelkedés a 2018-as adatokhoz képest. A korcsoport foglalkoztatási rátája 2020-ban 27,2 százalék volt, amely majdnem két százalékos csökkenés a 2018-as adatokhoz képest. Az adatok azt mutatják, hogy a fiatalok munkaerőpiaci helyzete romlott az előző Előrehaladási Jelentés elkészülte óta.

A teljes munkaidőben állók bruttó átlagkeresete 2016-ban 263 ezer forint volt, amely érték 2020-ra meghaladta a 400 ezer forintot (403.616 Ft). A kormányzati intézkedések – mint a minimálbér-emelés és a közszféra több területét érintő bérfejlesztés – mellett a munkaerőhiány következtében fellépő munkaerőért folyó verseny is jelentős bérfejlesztő erővel bírt.

A keresetek területén komoly területi különbségek tapasztalhatók: csak Budapesten és Győr-Moson-Sopron megyében magasabb a bruttó átlagkereset az országos átlagnál (Budapest esetében 2020-ban meghaladta a havi 500 ezer forintot), míg a legalacsonyabb az Észak-Magyarországon – ezen belül is Szabolcs-Szatmár-Beregmegyében – az átlagkereset (kevesebb mint 280 ezer forint).

5.4.5. KORMÁNYZATI INTÉZKEDÉSEK

Az elmúlt két évben az alábbi kiemelt intézkedéseket hozta a kormány a gazdasági erőforrások területén.

- A társasági adóalany vállalkozásokat a 2019-2020-as időszakban több, beruházás-ösztönző hatású intézkedés segítette. A fejlesztési tartalék 500 M Ft-os értékhatára 2019. január 1-jétől 10 Mrd Ft-ra nőtt, továbbá az adózás előtti nyereség 50%-ában meghatározott értékhatára eltörlésre került 2020-ban, melyet a vállalkozások választás szerint a 2019. adóévkre is alkalmazhattak. Ez azt jelenti, hogy a 2019-2020. adóévekben a vállalkozások adóévenként a pozitív adózás előtti eredményük teljes összegéig, maximum 10 Mrd Ft-ig tehettek félre későbbi beruházásaikra, adóalap-kedvezmény formájában.
- A kis- és középvállalkozások 2019. július 24-től beruházásaik után kedvezőbb feltételek mellett vehetik igénybe a fejlesztési adókedvezményt. A korábbi 500 M Ft-os értékhatár helyett kisvállalkozás 300 M Ft, középvállalkozás 400 M Ft jelenértékű beruházása után igényelhet fejlesztési adókedvezményt.
- A kisvállalati adó mértéke 2020. január 1-jétől 12%-ra csökkent a korábbi 13%-ról. A 2019. adóévtől a kisvállalati adó belépési és megszűnési értékhatárai emelkedtek, így a vállalkozások szélesebb köre alkalmazhatja a kedvezőbb adózást és egyszerűbb adminisztrációt biztosító adónemet.
- A strukturális munkaerőhiány kezeléséhez, a munkaerőpiaci kereslet és kínálat területi egyensúlyának megteremtéséhez jelentősen hozzájárul a munkavállalók lakhatási feltételeinek biztosítása, mobilitási hajlandóságuk erősítése. Ezt a célt szolgálja a „Munkásszállások kialakítása” elnevezésű, központi munkaerőpiaci program, melynek keretében önkormányzatok, önkormányzati társulások és gazdasági társaságok nyújthatnak be támogatási igényt legalább 80 fő elszállásolására alkalmas munkásszállások építéséhez vagy felújításához.
- A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap 2020. évi programstratégia bár szerkezetében is eltér az előző programstratégiáktól, legfontosabb jellemzője, hogy reagál a gazdaságot és társadalmat érintő új kihívásokra, elsősorban az innovációval és a koronavírus-járvánnyal összefüggő KFI szükségletekre. Ennek érdekében a „hagyományos” pályázati felhívások mellett új pályázati felhívások jelentek meg:
 - KKV START INNOVÁCIÓ (2020-1.1.1-KKV START)
 - Gyorsítósáv (2020-1.1.5-GYORSÍTÓSÁV)
 - Startup Factory (2020-1.1.4-STARTUP)
 - Befektetés a jövőbe (2020-1.1.6-JÖVŐ)
 - COVID Alap (2020-2.1.1-ED).
- A koronavírus járvány miatti veszélyhelyzet 2020. március 11-i kihirdetése óta a Kormány különféle intézkedésekkel több milliárd forintot mozgósított a gazdaság élénkítésére. Ennek részeként a kutatási, fejlesztési és innovációs munkakörben dolgozók bérének 40%-át átvállalta az állam. A program első körében összesen 1123 kérelem részesült pozitív támogatói döntésben, amelyhez kapcsolódó támogatott

létszám 20 661 fő. A határozatban megítélt támogatás 16,42 Mrd Ft. A program 2021. január 4-én ismételten megnyitásra került, amelyre május 5-ig 1282 db kérelem érkezett. A kapcsolódó támogatott létszám 17 125 fő, a támogatási igény pedig több, mint 13 Mrd Ft.

5.4.6. ÖSSZEGZŐ KÖVETKEZTETÉSEK

Kedvező tendenciák	Kockázati tényezők
A GDP arányos államadósság a járványt megelőzően tovább mérséklődött, azonban a járvány kezelését célzó intézkedések hatására megnőtt 2020 végére. A 2013 és 2019 közti időszakban a magyar gazdaság teljesítménye évente átlagosan 3,8 százalékkal nőtt, ami több mint 2 százalékponttal meghaladta az eurozóna átlagos növekedési ütemét. Ezt a dinamikus növekedési folyamatot törte meg a koronavírus-járvány. A munkatermelékenység az előző EHJ elfogadása óta nőtt. A foglalkoztatás terén dinamikus növekedés volt tapasztalható a járvány előtt; azonban 2020 végére a foglalkoztatási szint már újra meghaladta a járvány előtti állapotét. Az átlagbér és a minimálbér is az inflációt meghaladó mértékben nőtt, amely mérsékelheti az elvándorlást. Az adócentralizáció a korábbi évekhez képest mérsékeltebb ütemben, mintegy 0,5 százalékponttal a bruttó hazai termék 37 százaléka esett vissza, ami már csak azért is pozitív fejleménynek tekinthető, mert ezáltal a korrupciónak is kevesebb tere marad. A járvány első két hullámát követően a gazdaság növekedési pályára való visszapattanása viszonylag gyors volt.	A járvány hatására mind az államadósság, mind pedig a költségvetési hiány jelentősen megnőtt. A gazdasági növekedés területi eloszlása jelentős eltéréseket mutat. Noha növekedett a munkatermelékenység az előző jelentés óta, még mindig alacsonyabb az uniós átlagénál, amely megkérdőjelezi a gazdaság növekedési ütemének fenntarthatóságát. Az időskori eltartottsági ráta tovább növekedett, így egyre nagyobb teher hárul a munkavállaló korú népességre. Az átlagkereset tekintetében szintén nagyok az országon belüli eltérések és relatív jól követik a gazdasági növekedés területi elosztását. A munkaerő-kivándorlás még mindig jelentős méreteket öltött a járvány előtt, azonban a COVID-19 járvány miatt bevezetett utazási korlátozások mérsékeltek az elvándorlás mértékét. A K+F+I ráfordítások kapcsán nem történt jelentős változás.

5.5. A COVID-19 JÁRVÁNY HATÁSA A FENNTARTHATÓSÁGRA

A 2019-2020-as időszakra vonatkozó Előrehaladási Jelentés elkészülte kapcsán nem lehet figyelmen hagyni a COVID-19 járványt és annak hatásait a társadalomra, gazdaságra, demográfiára, természeti erőforrásokra.

Noha már a részletes elemzések kapcsán már többször is szót ejtettünk a járvány okozta hatásokról, ebben a fejezetben összefoglaljuk a legfontosabb megállapításokat. Fontos azonban figyelembe venni, hogy több téma esetében nincsenek 2019-esnél frissebb adatok, ezért az elemzés néhol hiányosnak tűnhet.

Az COVID-19 járvány hatásait vizsgáló fejezet követi a részletes elemzés struktúráját és a megegyező altémák és indikátorok mentén bemutatni a legfontosabb hatásokat. A társadalmi erőforrásokkal jelen fejezetben nem foglalkozunk kiemelten, hiszen a Stratégia olyan indikátorok kapcsol a társadalmi erőforrásokhoz, amelyre a COVID-19 járványnak jelentős hatása nincs. Éppen ezért az emberi erőforrásokkal, a természeti erőforrásokkal és a gazdasági erőforrásokkal foglalkozunk bővebben.

5.5.1. EMBERI ERŐFORRÁSOK

Az emberi erőforrások területén a COVID-19 járvány elsősorban a demográfiai mutatókra gyakorolt negatív hatásokat, de érintette az oktatás területét is.

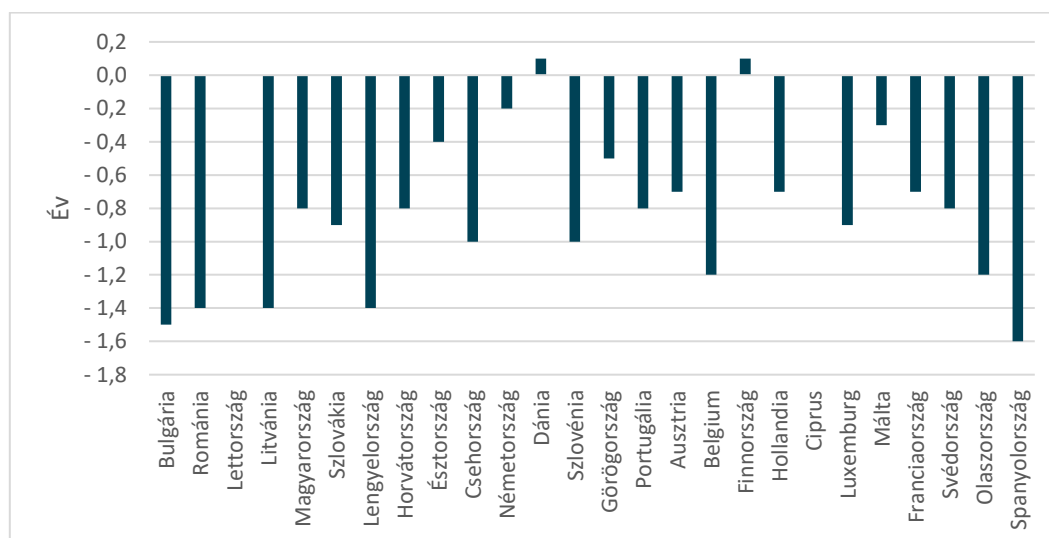
A születési számot vizsgálva azt láthatjuk, hogy 2020-ban egyértelműen emelkedett a születések száma az előző évekhez képest, azonban a járvány hatásai itt is érzékelhetők, hiszen 2020 utolsó hónapjaiban alacsonyabb adatokkal találkozhatunk. A születésszámokban történt visszaesés csak feltételezhetően rontott a gyermekvállalási statisztikákon, azonban fontos megjegyezni, hogy a vírushelyzetet körülölelő bizonytalanság és az egészségügy működésének megváltozása vélhetően eltolta a 2020 végére tervezett gyermekek megszületését.

A házasságkötések számára meglepő módon nem volt hatással a Koronavírus járvány, hiszen 2020-ban – sok éves rekordot megdöntve – 67 ezernél is több házasságot kötöttek. A növekedésben szerepet játszik a tény, hogy a családtámogatások szinte mindegyike megköveteli a házasságot a párok között. A házasságok számának növekedése azt is eredményezte, hogy fokozatosan növekszik a házasságban született gyermekek aránya.

A várható élettartamot vizsgálva a 2020-as adatokból láthatjuk, hogy a COVID-19 járvány hatására a születéskor várható élettartam 0,8 évvel csökkent 2010-ről 2020-ra és a 2021-es évre további 1-1,5 éves csökkenés prognosztizálható. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet (KSH NKI) 2021. márciusi Népesedési Hírlevelében⁴⁰ nagy terjedelemben foglalkozott a COVID-19 járvány okozta többlethalálozással. A vizsgálati módszertan lényege, hogy a 2020-as évi halálozási adatokat hasonlítják össze az előző évek mortalitási adataival. Fontos azonban, hogy a KSH NKI adatai kiszűrnék minden pozitív és negatív hatást, amely hathat a mortalitási adatokra, csak és kizárólag a Koronavírus tényleges hatását vizsgálták. A közvetett hatások spektruma kiterjed az egészségügyi rendszer túlterheltségére, a válsággal kapcsolatos pszichológiai ártalmakra, a halaszthatónak vélt műtétek korlátozására, a maszkhasználat miatt enyhébb lefolyású influenzajárványra, vagy a lezárások miatti alacsonyabb közlekedési balesetek számára.

⁴⁰ <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/korfa/article/view/2812/2700>

53. ábra: Várható élettartam-veszteség 2020-ban 2019-hez képest a COVID-19 járvány hatására az Európai Unió országában

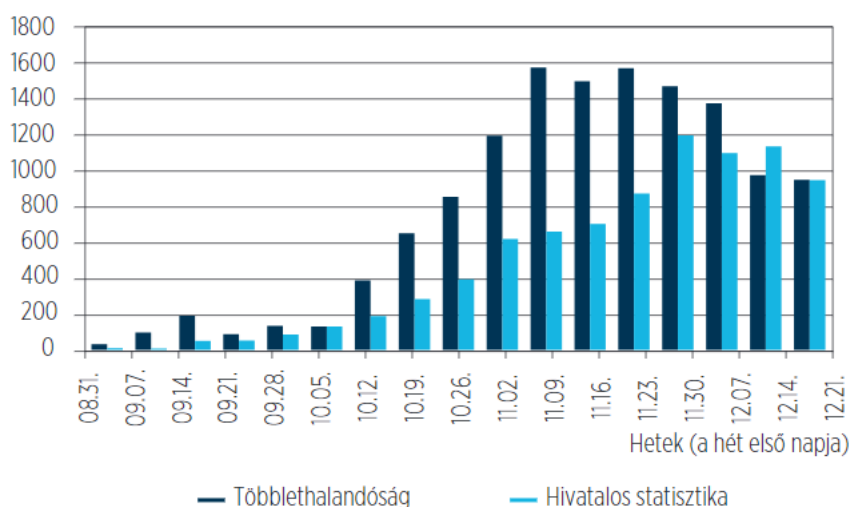
Forrás: Eurostat

A COVID-19 hatására megnövekedett halálozás közel másfél évvel rövidítette meg a várható élettartamot Bulgáriában, Spanyolországban, Romániában és Litvániában, Lengyelországban, Olaszországban és Belgiumban a 2020-as évben. Egy évet közelítő veszteséget szenvedett el Magyarország, Szlovákia, Horvátország, Csehország, Portugália, Ausztria és Svédország. A járványt különösen jól kezelő Dánia, Finnország és Ciprus (valamint az uniós országok listáján nem szerepeltetett Norvégia) ugyanakkor, a járvány ellenére, kisebb növekedést is elkönnyelhetett a várható élettartam tekintetében, és Németország veszteségei is igen mérsékeltek voltak.

A vizsgált 2020-as évben a KSH NKI 2021. márciusában 13,7 ezer főre becsülte a többlethalálozást Magyarországon. A teljes vizsgált időszakban – vagyis a 12. és az 52. hét között – a havi többlethalandóságok átlaga 14 százalék volt, amely megegyezik az EU-átlagával. A mutató értéke hat országban volt 20 százalék fölötti (Spanyolország, Lengyelország, Szlovénia, Belgium, Csehország és Bulgária), valamint 4 tagállamban volt 6 százalék alatti (Dánia, Finnország, Lettország, Észtország). A Kormány adatközlése szerint 2021. szeptemberére több, mint 30 ezer magyar állampolgár vesztette életét a járvány következtében. A többlethalandóságra vonatkozó becslés szerint az elhunytak 86 százaléka volt 65 év feletti és csupán 4 százalékuk volt 49 évnél fiatalabb.

A jövő nemzedékek szószólója hívta fel a figyelmet, hogy kapcsolat mutatható ki a légszennyezettség és a COVID okozta halálozás között. A hazai és nemzetközi tudományos munkák sora mutatta már ki a COVID-19 és a levegő minősége közötti szoros kapcsolatot. E tanulmányok következtetése, hogy a légszennyezettségnek hosszabban kitett személyeknél a halálos kimenetelű esetek aránya nagyobb, mint azoknál, akik tiszta levegőjű környezetben élhetnek.

54. ábra: A többlethalandóság alakulása 2020 utolsó négy hónapjában

Forrás: KSH

A vándorlással kapcsolatban a Magyarországra érkező külföldi állampolgárságú bevándorlók száma az utóbbi években (egészen 2020-ig) jelentősen megnőtt. 2017-ben számuk túllépte a 36 ezer főt (amire 1990 óta nem volt példa), 2018-ban megközelítette az 50 ezer főt, míg 2019-ben 55 297 fő külföldi állampolgár érkezett az országba, a bevándorlók „korrigált” száma pedig 2019-ben a 64 ezret is meghaladta. A növekvő trendnek a koronavírusjárvány vetett véget, 2020-ban az országba érkező bevándorlók száma jelentősen visszaesett, ekkor 43 785 fő bevándorló külföldi állampolgárt regisztráltak, a bevándorlók „korrigált” száma 51 ezer fő volt. Ezzel párhuzamosan a COVID-19 járvány okán bevezetett lezárások és utazási korlátozások az elvándorlás mértékét is visszafogták a 2020-as évben.

A 2019 végén kirobbant koronavírus járvány olyan változásokat hozott a mindennapi életben és az oktatásban, amire a fejlett országokban békeidőben, vagyis immár hét évtizede nem volt példa. Néhány hónap alatt a járvány olyan mértékben elterjedt, hogy 2020 márciusában már drasztikus óvintézkedésekre, többek között az iskolák bezárására, a távoktatásra való áttérésre volt szükség. A Covid-19 járvány az oktatás eredményességére és a fenntartható fejlődésre is komoly hatást gyakorolt (Csapó, 2020a, 2020b).

Az Európai Bizottság a 2020-ra megfogalmazott fenntarthatósági tevékenységeket is a járványhelyzettel összefüggésben határozta meg. A fejlődés lelassulása miatt alapvető célként jelenik meg a gazdaság újraindítása, azonban, mint a bizottság jelentése is hangsúlyozza, ezt az újraindítást is a fenntarthatóság követelményeinek figyelembe vételével kell megtenni (Európai Bizottság, 2020).

Az oktatási rendszerek átállásával, az iskolabezárásokkal szinte egyidőben elindult a probléma tudományos igényű tanulmányozása, is, és az elmúlt másfél évben százezres mennyiségben jelentek meg az elemzésekről, kutatási eredményekről beszámoló cikkek. Itt a publikációknak csak három fő témaköréről számolunk be, az iskolabezárások közvetlen hatásaival, a hosszú távú hatások becslésével és a negatív hatások enyhítésével kapcsolatos munkákról.

Az iskolákat Európa legtöbb országában egyidőben zárták be, és megkezdődött az online oktatásra való áttérés. Ez a helyzet minden oktatási rendszert váratlanul ért, azonban nagy

különbségek voltak abban a tekintetben, hogy milyen az egyes oktatási rendszerek pedagógiai kultúrája, milyen a pedagógusok általános oktatásmódszertani felkészültsége, milyen erőforrásokat lehetett mozgósítani, milyen az infokommunikációs eszközökkel való ellátottság, és milyen digitális tananyagok állnak rendelkezésre. E tényezők meghatározták milyen gyors, rugalmas volt az átállás, és mennyire volt eredményes az online oktatás, vagy a másik oldalról megközelítve, mekkora hátrány érte a diákokat az iskolán kívül töltött idő alatt.

Az iskolabezárások az egyes országokban különböző ideig tartottak. Egy OECD számára készített elemzés (Hanushek & Woessmann, 2020) szerint az OECD országokban 15 és 58 nap között változott. Az európai országok közül Litvánia és Belgium azok közé az országok közé tartozott, ahol a legrövidebb volt az iskolabezárás, míg Olaszországban és Észtországban a leghosszabb volt. Az időtartamot befolyásolta egyrészt a fertőzés terjedési üteme, másrészt az online oktatásra való felkészültség mértéke. Így például abban a két országban, ahol a bezárás a leghosszabb ideig tartott, Észtországban és Koreában a fejlett informatikai infrastruktúra is közrejátszott a hosszabb iskolán kívüli oktatás elrendelésében. A hatékony digitális tanulás miatt nem volt olyan sürgető tényező, ami az iskolába való gyors visszatérésre ösztönzött volna.

A digitális átállás minden területén meg tapasztalható különbségek nem csak országok között, hanem az országokon belül is érvényesültek. Az egyes társadalmi rétegek más-más mértékben fértek hozzá a korszerű eszközökhöz és a kommunikáció egyéb feltételeihez, például a szélessávú internethez (Nahalka, 2021). Az empirikus vizsgálatokra épülő elemzések ugyanakkor azt is megmutatták, hogy a hátrányos helyzet önmagában nem akadályozza meg a hatékony támogatást, megfelelően kidolgozott, célzott programokkal és kellő erőfeszítéssel a hátrányos helyzetet kompenzálni lehet, a különbségeket ki lehet egyenlíteni (Szilveszter, Kassai, Takács & Futó, 2021). Az otthoni tanulás sikerességét nem magyarázzák meg minden esetben a hátrányos helyzet ismert jellemzői, hanem azt befolyásolják a családon belüli viszonyok is (Engler, Markos & Dusa, 2021).

Az oktatás eredményességét befolyásolta a szülők digitális felkészültsége, és mint korábban láttuk, Magyarország ebből a szempontból sincs jó helyzetben. A problémával kapcsolatos legtöbb elemzés abból indul ki, hogy a világjárvány megnöveli mind az országok, mind az országokon belül az egyes társadalmi rétegek közötti különbséget (Engzell, Frey & Verhagen, 2020). Nemzetközi összehasonlítások szerint Magyarország az iskolák informatikai eszközökkel való ellátottsága terén a középmezőnybe tartozik. Magyarországi helyzetelemzések szerint az IKT eszközök az iskolákban nem állnak kellő mennyiségben rendelkezésre, és ha vannak is, többnyire elavultak (Polónyi, 2021).

Az iskolabezárások elvágták a diákokat a megszokott hétköznapi társas érintkezés lehetőségétől, az online munkának pedig sok olyan pszichológiai hatása is volt, ami a diákokat, továbbá szüleiket és tanáraikat egyaránt megviselte. Nem csupán a kapcsolattartás technikai nehézségei vetették vissza a diákokat tanulmányaikban, hanem a hirtelen beállt változások keltette szorongás és egyéb érzelmi hatások is (Duckworth et al., 2021). Az új helyzet által kiváltott pszichés problémák vizsgálatára számos mérőeszközt, kérdőívet dolgoztak ki. Ilyen például a koronavírus, illetve a járványhelyzet által kiváltott szorongás vizsgálatára szolgáló kérdőív (Coronavirus Anxiety Scale, Lee, 2020).

Számos tanulmány vizsgálta a megnövekedett online kommunikációból fakadó pszichés terhelés hatásait. A hosszú időtartamra kiterjedő online munkából származó sajátos kimerültség megnevezésére az egyik leggyakrabban használt online platform neve alapján a Zoom-fáradtság (*Zoom fatigue*) kifejezés terjedt el. A kimerültség felmérésére készült

kérdőív (*Zoom Exhaustion & Fatigue Scale*) online is elérhető. Az elemzések feltárták, melyek azok a tényezők, amelyek a tartós online jelenlét révén különös kimerültséget okoznak. Ezek a szem fokozott igénybevételétől a saját képmással való folyamatos szembesülésen át a mozgáshiányig terjednek (Fauville, Luo, Queiroz, Bailenson & Hancock, 2021a, 2021b). Az eredmények alapján várható, hogy a digitális oktatás a pedagógusokat is fokozott mértékben igénybe veszi, és növeli a tanári kiegész veszélyét (Pressley, 2021).

A járványnak, és elsősorban az iskolán kívül töltött időszaknak minden bizonnyal lesz hosszabb távú hatása, de az egyelőre még kiszámíthatatlan, hogy milyen mértékű és milyen hosszan tartó, ezért a kutatók különböző becslésekkel kísérleteznek. Valószínűnek látszik ugyanis az, hogy az oktatásból való kiesésnek olyan következményei lesznek, amelyek a gazdasági eredményeken is meg fognak látszani, ezért közgazdászok is bekapcsolódtak a következmények elemzésébe (Hanushek & Woessmann, 2020).

Az iskolán kívül töltött idő hatása legjobban a nyári szünidőre hasonlít, és régóta ismert jelenség, hogy ez az időszak különbözőképpen hat a különböző társadalmi rétegek gyermekeire. A nyári tanulmányi visszaesés (summer learning loss, vagy summer setback) az egyik legtöbbet tanulmányozott jelenség, elsősorban a kulturális alapkészségek fejlődésére, a szövegértésre és a matematikatudásra gyakorolt hatását elemezték sokat (Cooper, Nye, Charlton, Lindsay & Greathouse, 1996). Számos vizsgálat egybehangzó eredménye szerint a visszaesés jelentős lehet. A mértéke elérheti ugyanannyi időszak tanulásának eredményét, mint amennyi maga az iskola nélkül töltött időszak, és átlagosan nagyobb lehet matematikából, mint szövegértésből. Ugyancsak sok vizsgálat mutatta meg azt is, hogy a visszaesés jelentősebb az alacsonyabb társadalmi státusú diákok esetében. Amíg ugyanis a jobb helyzetű diákok a szünidő alatt is sok olyan tevékenységben vesznek részt, ami fejlesztő hatású, a hátrányos helyzetű diákoknak erre kevesebb az esélye.

A korábbi iskolán kívül töltött időszak adatai alapján lehetőség van különböző modellszámításokkal becsléseket adni arra, mennyi lehet a Covid-19 miatti iskolabezárások hosszútávú hatása. A modellbe bevont adatok és a kiindulási feltevések függvényében a tanulmányi veszteségre különböző értékek adódnak. Az egyik legpesszimistább becslés szerint, ha nem kerül sor a tanulmányi lemaradások szisztematikus kezelésére, akkor a hosszútávú veszteség felérhet akár egy teljes tanévnnyi tanulással (Kaffenberger, 2021). A meglehetősen erős negatív hatás annak tulajdonítható, hogy a kiesett tudás, a készségek fejlődésében tapasztalható lemaradás hosszabb időszakra megnehezíti a sikeres tanulást. Becslésük szerint megfelelő kezeléssel, fejlesztő beavatkozással a veszteség felére csökkenthető.

A társadalmi különbségek elemzésével foglalkozó kutatók a koronavírus járvánnyal kapcsolatban is korán felhívták a figyelmet arra, hogy az iskolabezárások tovább növelik a társadalom különböző rétegéből kikerülő fiatalok közötti tanulási eredményekben megjelenő különbségeket (Sait & Ayse, 2020). Néhány fontosabb hatás, például a jövedelmi viszonyok, az informatikai eszközökhöz vagy a magánoktatáshoz való hozzáférés felhasználásával becslést lehet adni a különbségek növekedésének mértékére.

Amerikai kutatók az ottani adatok alapján arra a következtetésre jutottak, hogy ahol a járványhelyzet előtt egy szórásnyi volt a különbség, ott az iskolabezárások nyomán a különbség másfél szórásnyi mértékűre fog növekedni (Bailey, Duncan, Murnane & Au Yeung, 2021). Ugyancsak amerikai kutatók mutatták meg azt is, hogy az eszközellátottság terén korábban megfigyelt digitális szakadék a járványhelyzet alatt a teljesítmények megnövekedett különbségeihez vezet. (Lai & Widmar, 2021). Dán kutatók az olvasás terén találták azt, hogy az iskolabezárások növelték a társadalmi helyzet szerinti teljesítmény-

különbségeket (Reimer, Smith, Andersen & Sortkær, 2021). Egy szintén nagy adatbázisra épülő elemzés alapján Atteberry és McEachin (2021) is jelentős visszaesésről számolt be. Az találták, hogy egyes diákok a szünidő alatt szinte az egész tanév tanulásának eredményeit elveszítik.

A Covid-19 miatti iskolabezárások hatásának becslésére holland kutatók végezték az egyik legnagyobb statisztikai mintára épülő elemzést. (Engzell, Frey & Verhagen, 2021). Összesen mintegy 350000 8-11 év közötti tanuló 2017 és 2020 között felvett tudásszintmérő tesztjének az adatait elemezték. Az iskolák 8 hétig voltak zárva, ezalatt a diákok online tanításban vettek részt. Annak az évnek az adatait, amelyet érintett az iskolabezárás, összehasonlították a korábbi normál oktatási évek eredményeivel. Arra az eredményre jutottak, hogy a veszteség, a korábbi évekhez viszonyított tudás-hiány mintegy egyötöd évnnyi tanulásnak felel meg. Ez nagyjából ugyanannyi, mint ameddig a diákok nem jártak iskolába. Azt találták továbbá, hogy az online tanítás akár 50-60%-ban is növelheti a különböző háttérű diákok közötti teljesítménykülönbségeket.

Belga kutatók Belgium flamand részén végzett felmérések eredményei alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a 2020-as iskolabezárás miatt a tanulók matematikai készségei 0,17, míg a nyelvi készségek tekintetében 0,19 szórásnyi veszteséget mutatnak a korábbi évek diákjaihoz képest. Megfigyelték a társadalmi státusz szerinti különbségek növekedését is (Maldonado & De Witte, 2020). Ugyancsak jelentős visszaesésről és a különbségek növekedéséről számoltak be angol (Andrew, et al., 2020) és amerikai (Agostinelli, Doepke, Sorrenti & Zilibotti, F. (2020; Bacher-Hicks, Goodman & Mulhern, 2021). kutatók is.

Összefoglalva, egy elhúzódó járványügyi védekezés és gazdasági válság hatására kialakulhat egy ún. „lockdown generation”, vagyis „karantán-generáció”, akiknek meghatározó közös élménye a járvány miatti korlátozások időszaka, mely több alapvető változást hozott a mindennapjaikba. A még tanuló fiatalokat a korábban alig vagy sosem próbált oktatási rendszerre való hirtelen átállás állította kihívások elé, különösen a bezártsággal és a kortárs kapcsolatok hiányával kiegészítve. A szakképzésben, felnőttképzésben a gyakorlati oktatás is sok területen leállt, így a diákok egy része kénytelen volt kevésbé felkészülten vizsgázni vagy elhalasztani tanulmányait. A digitális oktatás fokozott nehézségekkel szembesítette (egyúttal a lemorzsolódás esélyét növelte) azokat a diákokat, akik nehezen vagy egyáltalán nem tudtak alkalmazkodni a megváltozott oktatási körülményekhez – akik az elektronikus eszközökhöz való korlátozott hozzáférés miatt eltűntek a tanáraik szeme elől; akiknek hiányzott az iskolai közösség biztonsága és a pedagógusok motiváló ereje⁴¹.

5.5.3. TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK

A területhasználattal kapcsolatban egyelőre nem mutathatók ki a COVID-19 járvány hatásai. Ennek oka egyrészt, hogy a területhasználat statisztikai adatai csak jelentős (több éves) késéssel jelennek meg, másrészt a gazdasági hatások valószínűleg nem gyűrűztek be számottevően a területhasználatba. A gazdasági újraindítás intézkedéseinek területhasználati hatásai egyelőre nem ítéltethők meg.

A pandémia hatására átmenetileg visszaesett az ipari aktivitás, ezen időszakra valószínűleg csökkentve az ipari felhasználási célra történő (az ökoszisztémára káros hatással levő)

⁴¹ HÉTFA (2021): A járvány sokkal jobban veszélyezteti a fiatalok munkaerőpiaci esélyeit, mint az egészségét

víz kivétel mértékét, azonban számszerű információk erről a Jelentés készítésének időpontjában nem állnak rendelkezésre.

A koronavírus járvány megváltoztatta a higiéniai szokásokat, valamint az otthoni munkavégzés és az online oktatás is megnövekedett, így vélhetően nőtt a lakossági vízfelhasználás. A vírus elleni védekezés központi elemeként a lakossági kommunikációban a napi többszöri, alapos és hatékony, meleg vizes kézmosásra való figyelemfelhívás volt, továbbá megnövekedett a klórtartalmú fertőtlenítőszeres használata és megváltoztak a mosási szokások (magasabb hőfok használata), ami pedig a szennyvízkezelés terén ró terhet az ellátórendszerre.

2019. március közepétől a koronavírus miatti korlátozásoknak köszönhetően a hajóforgalom minimálisra csökkent a Dunán és mellékveizein, a személyszállító és teherhajók is gyakorlatilag eltűntek, ami kedvezően hatott a vízminőségre a Duna teljes szakaszán, ám ez a hatás valószínűleg átmeneti és gazdasági újraindítással visszaáll a korábbi hajóforgalom.

További hatás, hogy a COVID-19 vírus megjelenik a szennyvizekben is, ez a jelenség ugyanakkor számottevő egészségügyi kockázatot nem hordoz (nincs szakirodalmi információ arról, hogy az élővizekbe jutó vírus megbetegedést okozna).

A koronavírus járvány hatása a hulladékgazdálkodásra elsősorban a nagy mennyiségben keletkező egészségügyi hulladékok vonatkozásában mutatkozik. Nagy mennyiségben keletkezik hulladék a betegek kórházi kezelése során, az oltási program végrehajtása során, az az egyszer használatos egyéni védőeszközök (pl. maszk, gumikesztyű, védőruha) használatával. A járványhelyzetből adódóan a keletkező fertőző hulladék mennyiségének növekedése várható, ami a hulladéktároló kapacitás biztosításának szükségességét is magával vonja. Nincs arra utaló bizonyíték, hogy az egészségügyi hulladék közvetíti a fertőzést, ennek ellenére minden betegellátásban keletkező hulladék fertőző hulladéknak tekintendő. A fertőzésveszélyes egészségügyi hulladékok gyűjtése és kezelése során a vonatkozó hatályos egészségügyi hulladékokra vonatkozó jogszabályi és műszaki követelmények betartása szükséges, ami alkalmas a koronavírus fertőzés terjedésének megelőzésére. A fertőzésveszélyes egészségügyi hulladékok ártalmatlanítását a kezelését végző cégek a környezetvédelmi hatóság által engedélyezett, a hulladékgazdálkodási engedélyükben feltüntetett ártalmatlanítási technológiákkal végezhetik. A lakosság körében megnövekedett az egyszer használatos egyéni védőeszközök (pl. maszk, gumikesztyű) használatából, illetve a felületfertőtlenítés során használt takarítóeszközök csomagolásából keletkező hulladék.

A pandémia időszakában a kijárási korlátozások okán sokan hosszú otthonlétre kényszerültek, így a lakosság körében különösen az első hullám idején központi kérdéssé vált az otthoni ételkészlet-tartalékolás, melynek mennyisége „elegendő” egy esetleges hosszabb bezártság idejére is. A legtöbb háztartásban körülbelül kétheti élelmiszertartalékot halmoztak fel (Kasza et al, 2020), ami pánikvásárlás esetén könnyen vezet élelmiszer pazarláshoz és nagy mennyiségű élelmiszer-hulladék keletkezéséhez. Azonban az élelmiszer-tartalékolás kérdésköre amennyiben tudatos és előre megtervezett bevásárlással és felhasználással társul, támogathatja a fenntarthatóság felé való átmenetet. Az élelmiszer-fogyasztási tudatosság növekedése szempontjából a járványhelyzet okozta kihívások pozitív lehetőségként is értékelhetők. Tudatos tartalékolással és menütervezéssel, az élelmiszer-készletezés az élelmiszer-pazarlás csökkentésének része lehet (Kasza et al, 2020). A pandémia idején a táplálkozáshoz kapcsolódóan nőtt a csomagolási hulladékok mennyisége, ugyanis higiéniai okokból a vásárlók jellemzően

előnyben részesítették az előre csomagolt élelmiszereket, ez jellemző azokra is, akik korábban vásárlásaik során minél alacsonyabb hulladékmennyiség keletkezésére törekedtek. Emellett a járványhelyzetben jellemzővé vált a készételek rendelése, ami szintén csomagolási hulladék keletkezésével járt (Hegedűs et al, 2020). Erre reflektálva a Nébih Élelmiszer-tartalékolási útmutatót⁴² dolgozott ki, amely hasznos tanácsokkal látja el az olvasót az otthoni élelmiszertartalék összetételére, tárolására, felhasználására vonatkozóan, valamint az élelmiszer-hulladék keletkezésének elkerülésére (Kasza et al, 2020).

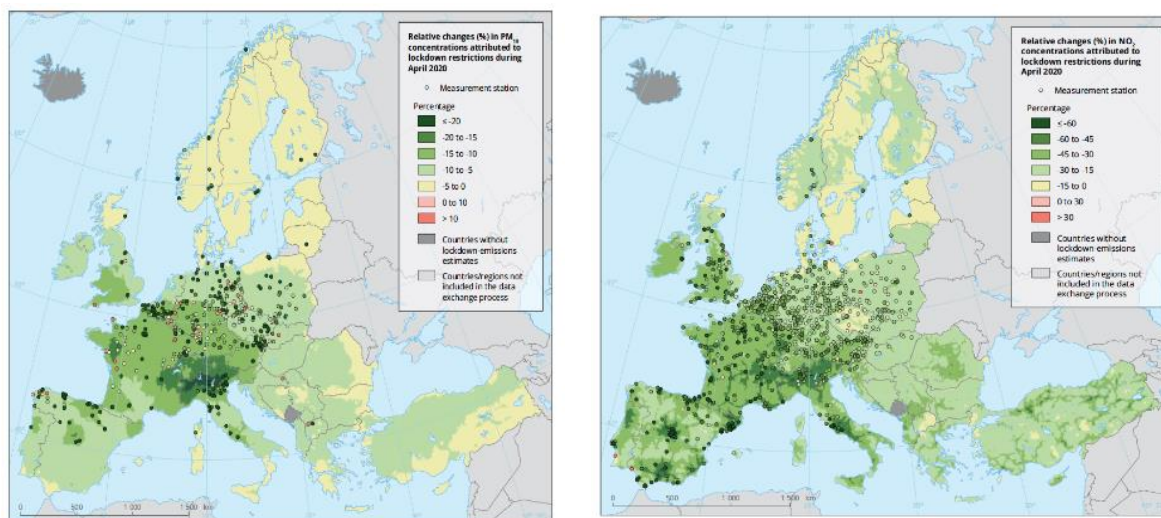
A koronavírus-járvány terjedésének megfékezésére hozott intézkedések hatására jelentősen csökkent az ipari tevékenység, valamint a közúti közlekedés és a légi közlekedés intenzitása. A pandémia alatti korlátozások nem várt lehetőséget nyújtottak annak vizsgálatára, hogy egy kontinens- és világméretű kibocsátás csökkentés miként hat a levegőminőségre, azon belül a PM₁₀ és NO₂ háttérkoncentrációjára.

A lezárások alatti legnagyobb mértékű PM₁₀ háttérkoncentráció csökkenést közlekedési csomópontok közelében lévő mérőállomásokon becsülték Spanyolországban és Olaszországban, átlagosan csaknem 35-40%-os csökkenést azonosítva, amelyet Franciaország és Norvégia követett (kb. 25%). A legkisebb relatív csökkenést a vidéki háttérállomásokon becsülték, amelyek távolabb találhatók az elsősorban közlekedési eredetű (és egyéb források) kibocsátásoktól. (A háttérkoncentráció csökkenése nem állt összefüggésben a meteorológiai viszonyokkal.) 2020 áprilisában Magyarországon ugyanakkor mindössze 5-10%-kal csökkent a PM₁₀ háttérkoncentrációja, ami arra utal, hogy hazánkban az európai átlaghoz képest a háztartási fűtésnek nagyobb relatív szerepe van a kibocsátásokban, mint a közlekedésnek. Európai viszonylatban általánosságban megállapítható, hogy nagymértékű PM₁₀ háttérkoncentráció csökkenés azon területeken történt, ahol jelentős ipari tevékenység folyik, intenzív közúti közlekedés mellett, kismértékű csökkenés azon országokban, ahol a PM₁₀ kibocsátás elsődleges forrása a lakossági szilárd tüzelés.

A pandémia alatti korlátozások idején az EU egyes területein a NO₂ felszíni háttérkoncentrációja akár több, mint 60%-kal csökkent. A háttérkoncentráció térbeli eloszlását vizsgálva megállapítható, hogy jelentős csökkenés a 2020 áprilisában hozott korlátozásokkal leginkább érintett országokban (Spanyolország, Olaszország, Franciaország) azonosítható. A legnagyobb mértékű csökkenés a nagy népsűrűségű városi területeken figyelhető meg, ahol koncentrált a közlekedési eredetű NO₂ kibocsátás. Magyarországon 15-30%-kal csökkent a NO₂ háttérkoncentrációja, aminek oka, hogy a közlekedés intenzitásának visszaesése nem volt jelentős mértékű. Ennek hátterében az állhat, hogy 2020 áprilisában a lezárások kezdetekor a nyugat-európai országokban dolgozó kelet-európai vendégmunkások Magyarországon való keresztül utazása jelentős mértékű volt, és ellensúlyozta a korlátozások hatására csökkent közlekedés intenzitását.

⁴²<http://maradeknelkul.hu/wp-content/uploads/2020/09/elelmiszer-tartalekolasiutmutatov%C3%A9gleges-pdf.pdf>

55. ábra: A pandémia alatti korlátozásoknak tulajdonított szálló por és nitrogén-dioxid háttérkoncentráció relatív változása (2020. április)

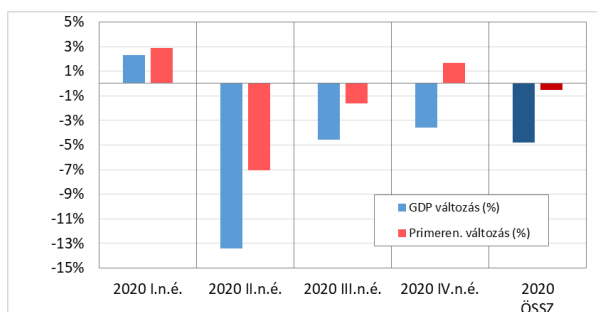

Forrás: EEA

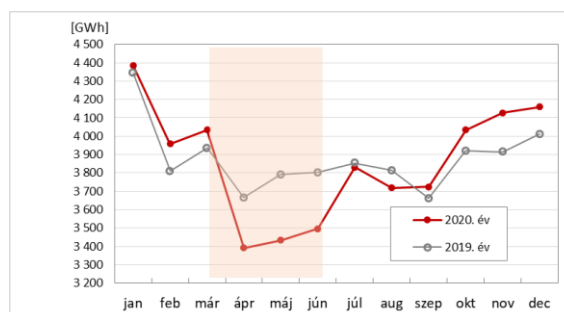
A COVID-19 járvány számottevő hatást gyakorolt az energiafelhasználásra és a CO₂ kibocsátásra. A GDP és az energiafelhasználás 2020. évi alakulását vizsgálva megállapítható, hogy míg az éves gazdasági visszaesés 4,8% volt, addig az energiafelhasználás gyakorlatilag nem változott. Az év egészében negatív szétcsatolás volt jellemző, azaz a GDP visszaesése jócskán meghaladta az energiafelhasználását, különösen szembetűnő, hogy negyedik negyedévben csökkenő GDP-hez növekvő energiaigények társultak. Összességében Magyarországon az energiaintenzitás 2020-ban kb. 4%-kal romlott, hasonlóan a 2013-2017 közötti időszak visszaeséséhez.

Ha az egyes energiahordozók szerint vizsgáljuk a kijárási korlátozások energetikai hatásait, megállapítható, hogy a villamosenergia fogyasztás terén a visszaesés az április-június időszakra korlátozódott, ekkor kb. 8%-kal esett vissza a villamosenergia felhasználás. Szeptembertől gyors és erős visszapattanó hatást tapasztalhatunk, az utolsó negyedévben 3,5%-kal haladta meg az áramigény a 2019. évi értékeket. Az éves összeget tekintve mindössze 0,5%-kal fogyott kevesebb áram, mint 2019-ben.

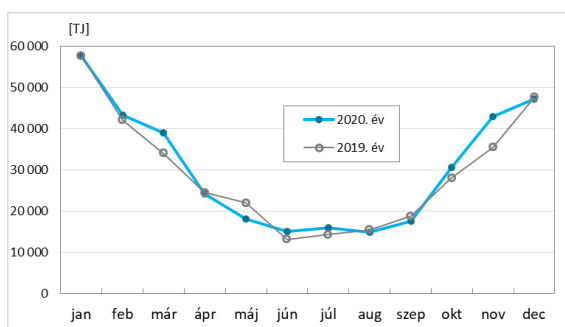
56. ábra: GDP és bruttó energiafelhasználás változása 2019-hez képest [%]

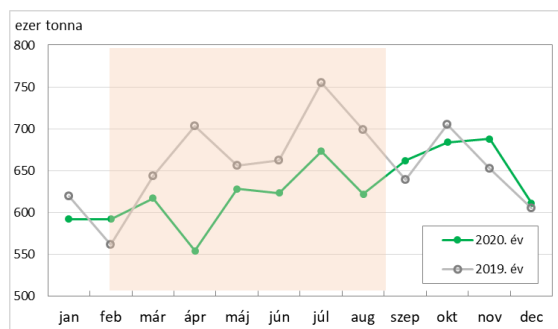
57. ábra: Villamosenergia igények alakulása [GWh]

58. ábra: Földgáz felhasználás alakulása [TJ]

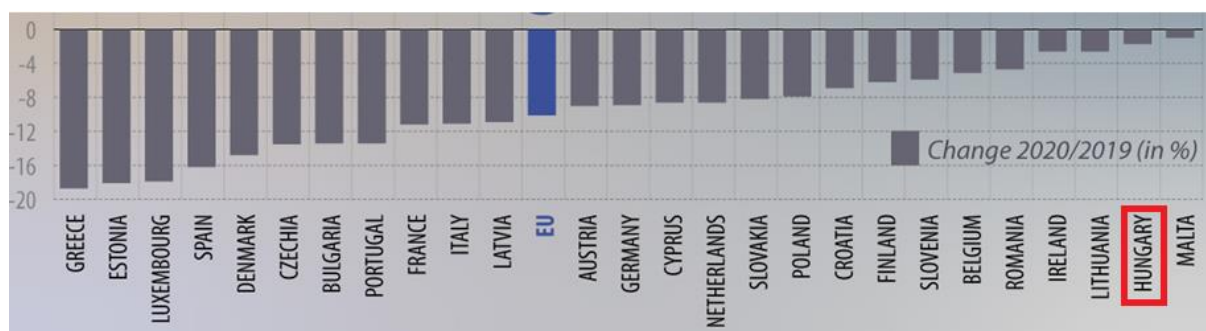

59. ábra: Kőolaj felhasználás alakulása [ezer tonna]

Megfigyelhető, hogy a földgáz felhasználásban nincs érdemi változás, sőt évi összeget tekintve 4%-os növekedés volt, melynek valószínű oka a „home office” miatti fűtési igények növekedése, miközben az ipari földgáz igények nem estek vissza. A közlekedési célú kőolaj felhasználásban hosszú és jelentős visszaesést tapasztalhattunk: áprilisban 21%-os, éves átlagban 4,5%-os csökkenés. Még a július-augusztus időszakban is szignifikánsan alacsonyabb motor-üzemanyag felhasználás jelentkezett, ekkor kb. 11%-os volt visszaesés az elmaradt turizmus miatt. Összességében, „amit megnyertünk a kőolajon, elvesztettük a földgázon és a villamosenergián”

Az Eurostat a havi energiahordozó statisztikák alapján becslést készített a 2020. évi energetikai eredetű CO₂ kibocsátások tagállami alakulásáról. Az Európai Unióban átlagosan 10%-kal csökkent a CO₂ kibocsátás: ilyen mértékű, egyik évről a másikra bekövetkező változás a kibocsátásokban 1990 óta nem következett be. A legnagyobb csökkenés Görögország, Észtország és Luxemburg esetében következett be. Összhangban a fent bemutatott energiafelhasználási tendenciákkal, Magyarország az utolsó előtti, mindössze 1,7%-os csökkenéssel, azaz hazánkban érdemben nem csökkent a CO₂ kibocsátás a kijárási korlátozások miatt. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy Magyarországnak gyakorlatilag nincs a pandémia-okozta kibocsátási nyeresége, így a kibocsátás-csökkentési vállalások teljesítésébe "nem segít be" a COVID-19 járvány.

60. ábra: Előzetes becslés a CO₂ kibocsátás 2020. évi változására (előző évhez képest)

Forrás: Eurostat

A COVID-19 járvány helyzet hatásai a biológiai sokféleség és az erdők vonatkozásában egyelőre nem számszerűsíthetőek: sem szakirodalmi elemzések, sem statisztikai adatok egyelőre nem állnak rendelkezésre. Azonban két lényeges következményre, mely

összefüggésbe hozható a járványügyi helyzettel és intézkedésekkel szeretnénk felhívni a figyelmet:

- A járványügyi korlátozó intézkedések következtében megnövekedett a természetbe látogatók száma. Az erdei utak, tanösvények zsúfolt turista utakká váltak, melynek következményeként számottevően növekedtek a taposásos károk, az élőhelyek bolygatása és állatfajok zavarása. Növekedett a természeti környezetben hagyott hulladékok mennyisége, a turisztikai desztinációk közelében fokozódott a zajterhelés és a légszennyezés.
- A járványhelyzet javulását követően a gazdaság helyreállítása fontos prioritássá vált a kormányok számára, melynek következtében a természeti erőforrások intenzív használata vetíthető előre.

5.5.3. GAZDASÁGI ERŐFORRÁSOK

5.5.3.1. A gazdaság állapota

A 2013 és 2019 közti időszakban a magyar gazdaság teljesítménye évente átlagosan 3,8 százalékkal nőtt, ami több mint 2 százalékponttal meghaladta az eurozóna átlagos növekedési ütemét. Ezt a dinamikus növekedési folyamatot törte meg a koronavírus-járvány.

A Magyar Nemzeti Bank 2020 novemberi Pénzügyi stabilitási jelentése szerint 2020-ban a hitellel rendelkező vállalatok közel ötöde jelentős, 30 százalékot is meghaladó árbevétel csökkenést várt. Ugyanakkor a Magyar Nemzeti Bank augusztusi kérdőíves felmérése alapján a járvány reálgazdasági hatásai nem minden vállalatot érintettek negatívan, a vállalatok közel ötöde nyilatkozott úgy, hogy árbevétele 2020-ban növekedni fog az előző évihez képest. Többségüknek azonban a bevétel várható csökkenését jelezte előre. A válaszadók 42 százaléka számított 10 százalékot meghaladó árbevétel csökkenésre. A kisebb méretű vállalatokat az átlagosnál súlyosabban érintette a válság. Az ágazatok közül a művészet, szórakoztatás, szabadidős tevékenység és a turizmus és vendéglátás volt a leginkább érintett, ezekben az iparágakban a vállalkozások több mint fele legalább 30 százalékos árbevétel csökkenésre számított 2020-ban.

A negyedéves GDP adatok azt mutatják, hogy a magyar gazdaság teljesítményét a COVID-19 járvány 2020 első felében vetette vissza a legerőteljesebben. A gazdaság teljesítménye azonban 2020. harmadik negyedévéétől folyamatosan javul, azonban vannak olyan kockázati tényezők, amelyek jelentősen befolyásolhatják az MNB által prognosztizált gazdasági „visszapattanást”:

- további visszaeséssel kell számolni, ha a járvány súlyossága és elhúzódása miatt további korlátozó intézkedésekre kell számítani hazánkban, vagy a jelentősebb külföldi partnereinknél. Ezt a kockázatot valamelyest mérsékeli az átvett magasság magas aránya.

A munkatermelékenységgel kapcsolatban megállapítható, hogy míg 2016 előtt a gazdasági növekedés motorja a foglalkoztatottság jelentős bővülése volt, addig 2017-2019 között a munkatermelékenység növekedése. Ez az extenzív növekedésről intenzív növekedésre történő váltás elsősorban a közepes és kisvállalatokra igaz. Mindez azért különösen figyelemre méltó, mert a 2002 utáni gazdaságpolitikai hibák által generált strukturális problémák: a beruházási aktivitás visszaesése, a túlzott eladósodás, az emelkedő munkanélküliség, és a 2008/2009-es globális pénzügyi válság a 2000-es évtized végén a munkatermelékenység nagymértékű visszaeséséhez vezettek. Ahogy arról már volt szó a

részletes elemzésben, a COVID-19 járvány a munkatermelékenység visszaesését eredményezte.

A lakossági fogyasztással kapcsolatban elmondható, egyrészt a járvány miatt, másrészt pedig a digitalizáció terjedésének következtében a fogyasztási szokások megváltoztak. A NÉBIH által 2020-ban készített reprezentatív kérdőíves felmérés szerint hazánkban is megfigyelhető, hogy csökkent a boltlátogatási gyakoriság, és nőtt az online vásárlások száma. A hazai internetes kereskedelem közel 40 százalékos bővüléssel a harmadik leggyorsabb növekedés Európában. Ennek ellenére a magyar e-kiskereskedelem aránya még mindig elmarad az uniós átlagtól és a visegrádi országok átlagától is.

A NÉBIH említett felmérése szerint a járványhelyzet további következményeként a magyar háztartások kereslete – a nemzetközi trendet követve – a vendéglátóipari szolgáltatásoktól az otthoni ételkészítéshez szükséges alapanyagok felé fordult. Az már kevésbé magyarázható a koronavírus-járvánnyal, hogy a hazai háztartások mindinkább előnyben részesítik a Magyarországon előállított élelmiszereket. Ez a fejlemény a fenntartható fejlődés szempontjából rendkívül kedvező, hisz mind a külkereskedelmi mérleget, mind pedig a hazai termelők jövedelmezőségét javítja. A változás hátterében egyrészt az illegális élelmiszerimport visszaszorítása, másrészt a termelői piacok támogatása állhat.

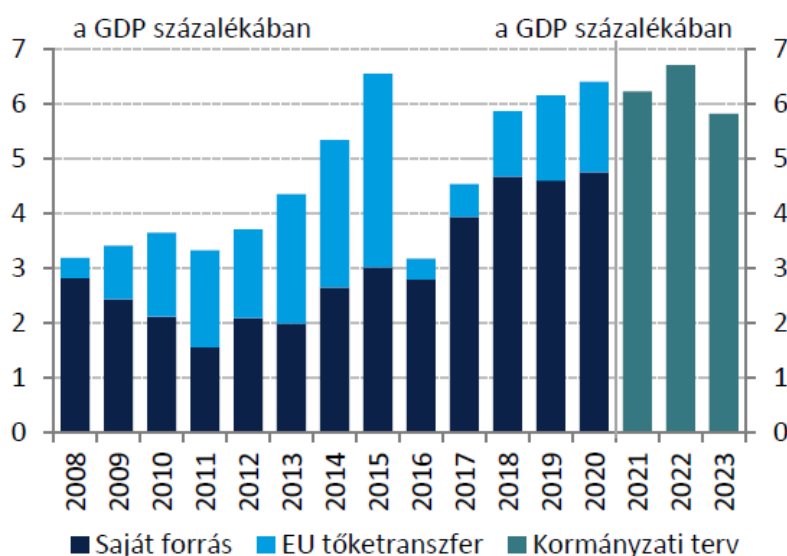
Tovább vizsgálva a fogyasztói attitűdök terén végbement változásokat, meg kell említeni, hogy a helyi közlekedési igények kielégítése során az aktív közlekedés (kerékpár, roller) mindinkább előtérbe kerül, a közlekedési vállalatok által nyújtott szolgáltatások (autóbusz, villamos, stb.) rovására. A folyamat már a koronavírus-járvány előtt megkezdődött, a pandémia miatt bevezetett korlátozások pedig tovább erősítették, elsősorban az e-kereskedelem révén megrendelt ételkészítményeket házhoz szállító futárszolgálatok (Pl. Wolt) tevékenységének kiterjedése révén. Ez a változás azonban a fenntartható fejlődés szempontjából az alábbiak miatt kifejezetten káros:

- A helyi közlekedési vállalatok bevétele csökken, így nem csak fejlesztésre, de fenntartásra is kevesebb forrás jut. Jó példa erre a Miskolcon végrehajtott brutális járatritkítás. Ez különösen azért súlyos probléma, mert sokan vannak, akik életkoruk, egészségi állapotuk, vagy egyszerűen a kedvezőtlen időjárás miatt nem választhatják az aktív közlekedést.
- Szinte minden városban hiányzik az aktív közlekedéshez szükséges infrastruktúra. A leggyakoribb megoldás az, hogy kerékpárút kialakítása helyett egy felfestéssel a járdát hosszában kettéválasztják (Pl. Szegeden), és egyik fele a gyalogosoké, a másik fele a kerékpárosoké. De ahol a kerékpárokat a sétálóutcáról kitiltják (Pl. Pécsen), a hatóságok ott sem képesek a tilalom betartását kikényszeríteni. A gyalogosok között száguldozó kerékpárok és rollerek pedig nem csak balesetveszélyesek, de a városi séta örömetől megfosztott gyalogosok életminőségét is rontják.

A koronavírus-járvány fogyasztásra gyakorolt hatása, mindazonáltal megállapítható, hogy 2014 óta a fogyasztás növekvő trendet követett. Várható, hogy a 2020 évi visszaesés sem jelent valódi trendfordulót: a Magyar Nemzeti Bank 2021. júniusi inflációs jelentése a 2021-2023 közti időszakra mind a háztartások fogyasztásának, mind pedig a közösségi fogyasztás további növekedését jelzi előre. Felmerül tehát a kérdés, hogy a fogyasztásnak ez a növekvő trendje hosszú távon fenntartható-e. A növekvő fogyasztás nem sodorja-e a magyar gazdaságot egy a 2002 és 2007 között kialakulthoz hasonló helyzetbe, amikor a GDP túlságosan magas hányada került elfogyasztásra, s ennél fogva az ebben az időszokban végbement növekedés hosszabb távon fenntarthatatlannak bizonyult.

A fogyasztási trendek mellett a felhalmozás növekvő trendjét is megtörte a COVID-19 járvány. Ahogy azt a részletes elemzésben már bemutattuk, hogy a 2020-as visszaesés megközelítőleg akkor, mint a 2016-ban tapasztaltak, amely csökkenést az uniós források átmeneti csökkenése eredményezett. A járvány megjelenését követő időszakban az MNB 2020 októberi Növekedési Jelentése által megfogalmazottak a mérvadók: eszerint a gazdaságvédelmi intézkedések hatására a kormányzati beruházások, a járványhelyzet ellenére, magas szinten alakultak, ilyen módon tehát egy anticiklikus fiskális politika valósult meg.

61. ábra: A kormányzati beruházások alakulása

Forrás: KSH, MNB

A kormányzati beruházásokkal kapcsolatban a Magyar Nemzeti Bank 2021. júniusi Inflációs jelentése szerint 2022-ben az állami beruházások jelentős, az idei 0,2 százalékkal szemben 7,2 százalékos növekedése várható. Ezek többnyire építményekbe történő beruházások, ami ismételten fölveti az építőipari kapacitások szűkösségének problémáját. Ez a szűkösség a koronavírus-járvány hatására visszaeső kereslet miatt valamelyest enyhült, de a járványveszély elmúltával mind a munkaerő, mind pedig az alapanyagok ismét szűk keresztmetszetté válhatnak. A gépberuházások növekedése elsősorban a hadiipari fejlesztések miatt várható, ami egyúttal az importot is növelni fogja. Mint látható, az uniós transzferekből megvalósított kormányzati beruházások aránya csökkenő tendenciát mutat, mindazonáltal 2023-ban a kormányzati beruházások GDP-hez viszonyított arányában nemi visszaesés várható, csakúgy, mint ez 2016-ban, az uniós transzferek átmeneti csökkenése miatt bekövetkezett. A GDP-arányos kormányzati beruházások jelenlegi magas szintje a gazdaság újraindítását célozza, valamint az Otthonfelújítási program keretében a háztartási szektor beruházásait támogatja.

A külkereskedelemmel kapcsolatban elmondható, hogy a COVID-19 járvány miatt hozott korlátozó intézkedések károsan hatottak a külkereskedelem volumenére. A járványhelyzet miatt mind az export, mind pedig az import dinamikus növekedése megtört, de 2021. első negyedévében újra növekedni kezdett. Az exportteljesítmény 2020 második felében megindult dinamikus növekedése a külpiacok járvány utáni helyreállásának köszönhető. A COVID-19 járványt leginkább a turizmus-vendéglátás szektora szenvedte és szenved meg,

amely annyit vetít előre, hogy a szolgáltatások külkereskedelme terén egyelőre nem várható jelentős változás, viszont az egyre magasabb átoltottsági adatok bizakodásra adhatnak okot.

A kormányzati kiadásokkal kapcsolatban elmondható, hogy a koronavírus-járvány leküzdése a kormányzati kiadások növelését tette szükségessé. Szerencsés módon ez együtt járt a háztartási szektor megtakarításainak növekedésével, amit a törlesztési moratórium is támogatott. Így az állam növekvő finanszírozási igényét a magánszektor sikeresen ellensúlyozta. A megnövekedett kormányzati kiadások jelentős mértékben növelték a költségvetési deficitet. A megnövekedett kormányzati kiadások két összetevőre vezethetők vissza: egyrészt a járvány elleni védekezés költségére; másrészt pedig a gazdaság újraindítását célzó intézkedések költségei. A 2020-as költségvetési törvény a GDP 1 százalékában határozta meg a költségvetési deficitet, amely minden eddiginél alacsonyabb hiánycél volt. Az alacsony hiánycélnak és a jelentős költségvetési tartaléknak köszönhetően a Kormány számára jelentős mozgástér állt rendelkezésére a koronavírus-járvány egészségügyi és gazdasági hatásainak kezelésére. A közvetlen költségvetési hatással járó intézkedések a GDP 7,3 százalékát tehetik ki, Másrészt a GDP visszaesése jelentősen mérsékelte az adóbevételeket a tervezetthez képest, amelyek így összesen 1160-1300 milliárd forinttal (a GDP 2,5-2,8 százalékával) elmaradhatnak a törvényi előirányzattól.

A Kormány gazdaságvédelmi intézkedései között találunk az adórendszert érintő beavatkozásokat is, amelyek elsősorban a vállalkozások, valamint a munkavállalók adó- és járulékterheinek mérséklését célozták. A vállalkozások adóterhének csökkentését, illetve likviditási helyzetük stabilizálását szolgálta a társasági adó és a helyi iparüzési adó bevallási határidejének eltolása, a kisadózók tételes adója és egyéb kisebb adónemek célzott elengedése, továbbá az áfa-visszaautalás határidejének rövidítése.

A járvány előtt – 2020 első negyedévében – a GDP arányos bruttó államadósság 70,3 százalék volt, amelyből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a koronavírus-járvány viszonylag kedvező helyzetben találta a magyar államháztartást: egy olyan helyzetben, amikor annak eladósodottsága nem volt különösebben magas. Ez a viszonylag kedvező helyzet biztosított mozgásteret a fiskális politika számára a pandémia negatív hatásainak leküzdése során. Az előzetes adatok alapján 2021. első negyedévének végén a GDP arányos államadósság 80,9 százalék volt, amely köszönhető a járvány elleni védekezés költségeinek, valamint a korlátozások miatti GDP visszaesésnek. 2020 első félévben a költségvetés bevételei 1,4 százalékkal csökkentek, főként a társadalombiztosítási hozzájárulások és a fogyasztási adóbevételek második negyedévi visszaesésének következtében. Az első félévi kiadások pedig 12,6 százalékkal emelkedtek az előző év azonos időszakához képest. 2020 első negyedévében a kormányzati szektor hiánya mindössze a negyedéves GDP 1,9 százaléka volt, ami a második negyedévben 9,1 százalékra emelkedett. Az adó- és járulékbecfizetések az előirányzatnál több mint 1200 milliárd forinttal alacsonyabban alakultak. A legjelentősebb mérséklődés a fogyasztási és munkát terhelő adóknál és járulékoknál jelentkezik. Az államháztartás adó- és járulékbevételei az első nyolc hónapban az előirányzatnak mindössze 60 százalékát érték el. Az adóbecfizetések érdemi visszaesését részben ellensúlyozta, hogy az európai uniós támogatásokkal kapcsolatos bevételek meghaladták az előirányzatot, valamint a költségvetési szervek és intézmények központi maradványalapba történő befizetése is technikailag növelte az előirányzatokhoz képest a költségvetési bevételeket.

A központi költségvetés kiadási oldala 2.300 milliárd forinttal alakulhat magasabban, mint az előirányzat. A kiadások növekedésére elsősorban a járványügyi védekezéssel kapcsolatos többletkiadások adnak magyarázatot, ami a központi költségvetési szervek, illetve az

Egészségbiztosítási Alap magasabb kiadásaiban is megmutatkozik. További, az előirányzatot meghaladó többletkiadást jelent a koronavírus-járvány negatív gazdasági hatásait ellensúlyozó intézkedések költségvetési hatása, így a foglalkoztatásösztönző, illetve a munkahelymegtartást célzó programokhoz kapcsolódó kiadások. A többletkiadásokat egyrészt költségvetésen belüli átcsoportosításokból és a tartalékok felhasználásával fedezik, másrészt az intézkedések hatásának egy része a költségvetési hiányt növeli.

Összességében elmondható, hogy bármilyen hatékonyan és eredményesen végezze is tevékenységét a honvédelem, a közegészségügy, vagy a katasztrófaelhárítás, egy gazdasági rendszer minden esetben ki van téve kívülről érkező pozitív, vagy negatív sokkhatásoknak. Egy olyan jelentős, negatív exogén sokk, mint a koronavírus-járvány jó alkalmat kínál a gazdaság rezilienciájának felmérésére. A fenti adatokból jól látható, hogy a magyar gazdaság reziliens, a sokktűrő képesség viszonylag megfelelő, amelynek legmeghatározóbb oka a 2010 óta folytatott fiskális és monetáris politika. Ebből persze nem következik az, hogy hazánk fenntartható fejlődése ne lenne kitéve számos fenyegetésnek, vagy ne lenne lehetőség a további fejlődés fenntarthatóbbá tételére.

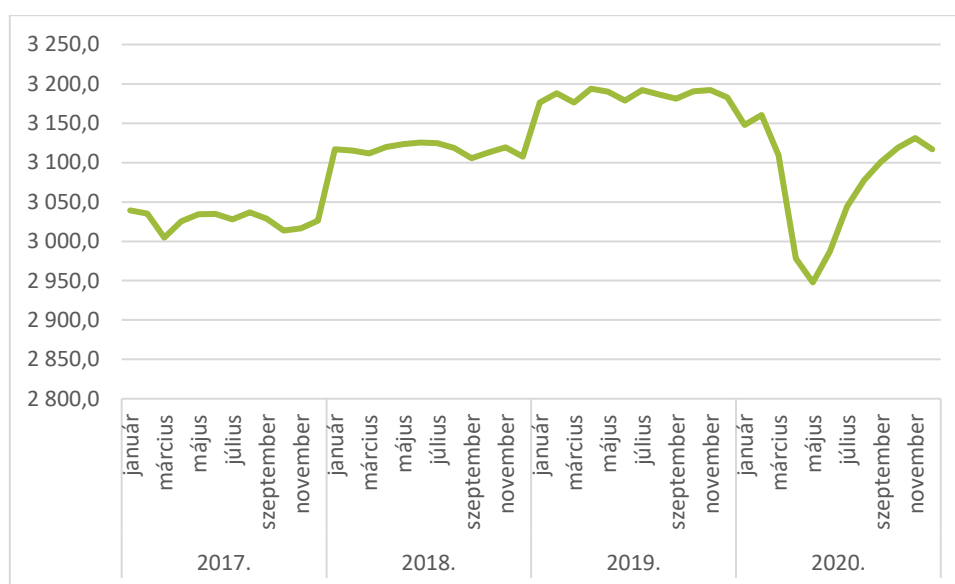
5.5.3.2. Munkaerőpiac

A járvány első hullámában rég nem látott leépítési hullám söpört végig a munkaerőpiacon. 2020 nyarára azonban stabilizálódni látszott a helyzet, amely nagyban köszönhető volt a belföldi turizmus újraindulásának, valamint az nyári idénymunkáknak. Az alábbi ábrán jól látható, hogy a foglalkoztatottsági mélypontot 2020 tavasza, vagyis a teljes lezárás időszaka jelentette. Az ábrából továbbá kitűnik, hogy a foglalkoztatottak számának változása együtt mozog a COVID-19 járvány magyarországi hullámaival, hiszen a következő – bár kisebb mértékű – visszaesés 2020 őszén következett be.

2020 február és május között megszűnt 212 ezer álláshelyet nyugodtan betudhatjuk a koronavírus foglalkoztatási következményének. Pontosabban annak alsó értékének, hiszen a KSH ezen statisztikája nem lát rá az öt fő alatti foglalkoztatókra és az egyéni vállalkozókra. Az eltűnt munkahelyek döntő többsége a vállalkozásoknál szűnt meg, a költségvetési szektorban közel 4 ezer fővel, a nonprofit szervezetekben 3 ezer fővel csökkent a foglalkoztatottak száma, míg a közfoglalkoztatottak száma 8 ezer fővel esett vissza február és május között⁴³.

⁴³ HÉTFA (2020): Hullámvasúton az üdülőkörzetek munkaerőpiaca

62. ábra: A foglalkoztatottak számának változása, 2017-2020

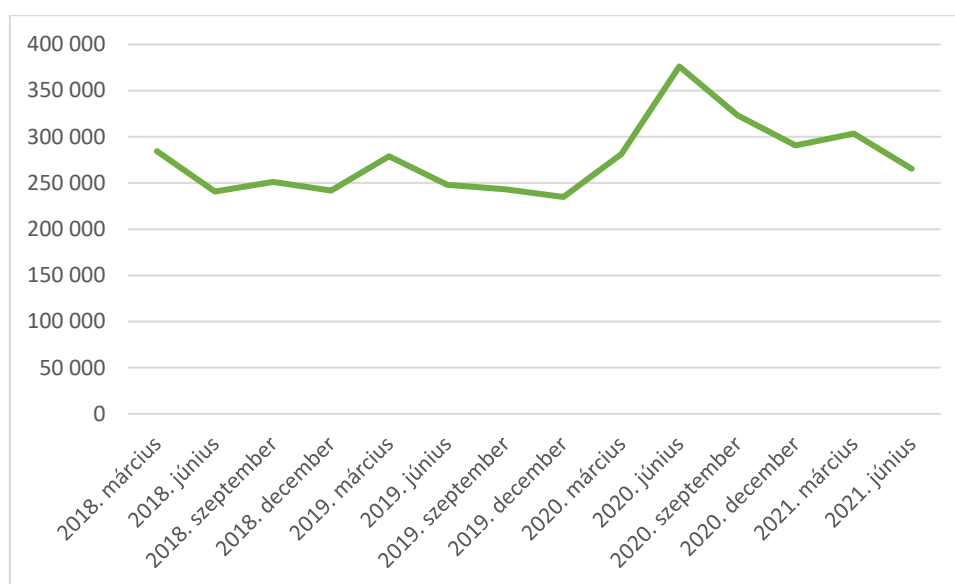
Forrás: KSH

A turizmusban érintett cégek reagáltak legkorábban és a legnagyobb mértékben a válságra, és a nyár kezdetével ennek a területnek a bővülése indult meg leggyorsabban. Az elbocsátási hullám azonban márciusban és áprilisban is kitartott. A szektor korai és erőteljes érintettsége, valamint az elterjedt rugalmas foglalkoztatási formák alapján ez várható is volt. Az elbocsátás mértéke ugyanakkor egészen radikális leállást mutat a tavaszi hónapokban. A szektor két hónap alatt megvált alkalmazottai 22%-ától (közel 30 ezer embertől), de már márciusban is 12%-kal kevesebb alkalmazottja volt, mint egy hónappal korábban. Ez a létszámviszsaesés még ijesztőbbnek tűnik, ha belegondolunk, hogy március és április, a március 15-i hosszú hétvégével, húsvétal és az iskolai tavaszi szünettel általában már egy bővülő foglalkoztatási időszakot jelent a turizmusban.

Májusban szinte megállt a szektorban a munkahelyek csökkenése, majd a június már emelkedést jelzett, 6%-kal nőtt a foglalkoztatottjainak a száma. Ugyancsak súlyosan érintett cégcsoport volt a személyi szolgáltatások köre: ebben az ágazatban májusig 11%-kal csökkent a foglalkoztatottak száma. Ezen a területen számos olyan szolgáltatás található (például szépségápolás, mosoda, masszázs, fitness), amelyek ellehetetlenültek a lezárás ideje alatt. A korlátozások feloldása után májusban megállt a foglalkoztatottak számának csökkenése, majd júniusban itt is bővülés következett be. A három legnagyobb foglalkoztató szektor mintázata nagyon hasonló képet mutat. A kereskedelem és gépjármű-javítás, a feldolgozóipar és a szállítmányozás, raktározás területén a foglalkoztatottak száma 5%-al csökkent májusig, a visszaesés első sorban az áprilisi hónapban következett be. Mindhárom szektorban elenyésző bővülést tapasztaltunk júniusban.

A járvány második hulláma már lényegesen kevésbé vetette vissza a foglalkoztatottságot, hiszen a 2020. év végi adatok már megközelítették a járvány előtti helyzetet. Az állásvesztés – mint majdnem minden válság esetében – a 25 éves kornál fiatalabb és a nyugdíjkorhatárhoz közeli munkavállalókat érinti legsúlyosabban.

63. ábra: Regisztrált álláskeresők számának változása, 2018-2021

Forrás: KSH

Az NFSZ 2020 decemberi jelentése alapján több mint 290 ezer volt az aktuálisan állást keresők létszáma, majd a járvány előtti időszakhoz képest közel 60 ezer fős növekedés. A 25 évnél fiatalabb álláskeresők száma 38 ezer volt 2020 decemberében, amely a teljes sokaság. A fenti adatsorból jól látszik, hogy az álláskeresők száma 2021 nyarára újra megközelítette a járvány előtti szintet.

5.5.4. ÖSSZEGZÉS

Az jól látható, hogy bár mind a négy erőforráscsoportot érintette a COVID-19 járvány – és annak hatásai – azért eltérő mértékben. Talán úgy lehetne jól összefoglalni, hogy a pandémia először az életünket, majd a megélhetésünket veszélyeztette, így a leginkább negatív hatást a gazdasági és az emberi erőforrások területén tapasztaltunk.

A COVID-19 járvány lényegesen megnövelte a többlethalálozás mértékét 2020-ban, csökkentette a várható élettartamot, a járvány hatására sokan nem tudták megfelelő időpillanatban igénybe venni az egészségügyi szolgáltatásokat. Érzékelhető volt a 2020-as évben az amúgy is alulfinanszírozott és emberi erőforrásokkal nem megfelelően ellátott egészségügyi rendszerre óriási nyomás hárult a járvány következtében.

Az emberi erőforrásokat illetően az oktatási rendszer hibáit is felnagyította a pandémia. A járvány miatti digitális oktatásnak köszönhetően a hátrányos helyzetű diákok megközelítőleg 10 százaléka maradt ki az oktatásból. Így az oktatási rendszer még szelektívebbé vált, és egyelőre nem is becsülhető, hogy a lassan több, mint egy tanévnyi digitális oktatás milyen hatásokat vált ki hosszú távon mind az iskolai, mind pedig a munkaerőpiaci teljesítményt illetően.

A gazdasági erőforrásokat illetően a COVID-19 járvány hatásait mind munkavállalók, mind a munkaadók erőteljesen megérezték. Voltak olyan szektorok – mint a turizmus-vendéglátás – amelyek az utazási korlátozások és lezárások miatt kerültek kilátástalan helyzetbe, amelyet csak mérsékelni tudott a 2020 nyarán tapasztalt rekord szintű belföldi turizmus.

Azon is el kell gondolkodni, hogy a globális ellátási láncokon alapuló gazdaság fenntartható-e jelenlegi formájában, hiszen érzékelhető volt, hogy a járványhoz hasonló külső behatásokkal szemben védtelen. Éppen ezért vélhetően a következő évek fókuszába a rezilienciaépítés kerül mind nemzetállami, mind pedig EU szinten.

6. Irodalomjegyzék

- Adedoyin, O. B., - Soykan, E. (2020). Covid-19 pandemic and online learning: the challenges and opportunities. *Interactive Learning Environments*, 1-13.
- Agostinelli, F. - Doepke, M. - Sorrenti, G. - Zilibotti, F. (2020). When the great equalizer shuts down: Schools, peers, and parents in pandemic times
- Agrárminisztérium (2019a.): A biológiai sokféleség megőrzésének nemzeti stratégiája, féldícs értékelés: www.biodiv.hu/convention/cbd_national/nemzeti-biodiverzitas-strategia/biologiai-sokfelesseg-megorzesenek-2015-2020-kozotti-idoszakra-szolo-nemzeti-1
- Agrárminisztérium (2019b): Ökoszisztéma alaptérkép és adatmodell kialakítása
- Agrárminisztérium (2021): 5. Nemzeti Környezetvédelmi Program 2021-2026 tervezete, Szakpolitikai stratégia
- Andrew, A. et al (2020): Inequalities in children's experiences of home learning during the Covid-19 lockdown in England. *Fiscal Studies*, 41(3), 653-683.
- Armour, J., A. Menezes, M. Uttamchandani és K. van Zwieten (2015): How do creditor rights matter for debt finance? A review of empirical evidence. In *Research Handbook on Secured Financing in Commercial Transactions*. Edward Elgar Publishing.
- ÁSZ (2019): A családtámogatások rendszere Magyarországon. Elemzés, Állami Számvevőszék, Budapest.
- ÁSZ (2021): Családpolitika. Elemzés, Állami Számvevőszék, Budapest.
- Atteberry, A. - McEachin, A. (2021). School's out: The role of summers in understanding achievement disparities. *American Educational Research Journal*, 58(2), 239-282.
- Babinčáková, M. - Bernard, P. (2020). Online experimentation during COVID-19 secondary school closures: Teaching methods and student perceptions. *Journal of Chemical Education*, 97(9), 3295-3300.
- Bacher-Hicks, A. - Goodman, J. - Mulhern, C. (2021). Inequality in household adaptation to schooling shocks: Covid-induced online learning engagement in real time. *Journal of Public Economics*, 193, 104345.
- Bailey, D. H. et al (2021): Achievement gaps in the wake of Covid-19. *Educational Researcher*,
- Bakó, T. – Lakatos, J. (2018): A magyarországi munkapiac 2017-ben. In: Fazekas Károly és Szabó-Morvai Ágnes (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök 2017*. Budapest: MTA KRTK KTI.
- Bakó, T. et al (2018): A 2018-2020. évi munkaerőpiaci helyzet és folyamatok várható alakulása, hatása a növekedésre és az államháztartásra. Budapest: MTA KRTK KTI.
- Bartus, G. (2020): Fenntartható pályán? A társadalmi-ökológiai fenntarthatóság állapota és trendjei In: Kolosi Tamás, Szelényi Iván és Tóth István György (szerk. 2020).
- Becker, W. - Norlén, H. - Dijkstra, L. - Athanasoglou, S. (2020). Wrapping up the Europe 2020 strategy: A multidimensional indicator analysis. *Environmental and Sustainability Indicators*, 8, 100075.
- Bernát, A. (2018): A magyarországi romák társadalmi integrációja a 2010-es években meg: Kolosi és Tóth I. Gy (szerk.): *Társadalmi Riport 2018*. Budapest: Társi, 144-165.

Bessenyei, I. (2007) Korrupt redisztribúció egy neoklasszikus növekedési modellben. *Közgazdász Fórum*, X, 6, 5–28.

Bessenyei (2014) Gazdasági növekedés és fenntarthatóság. Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Műhelytanulmányok, No. 20. 2014. <https://www.nfft.hu/documents/1238941/0/NFFTmt20novekedesesfenntarthatosag-MVwEULrf.pdf/45924232-46e7-51a8-bc63-f73cdf3b6c13?t=1614070051347>

Boda, Zs. (2019): A méltányosság és az intézményi bizalom szerepe a gazdaságban Magyar Tudomány 180(4): 510–520.

Boros J. et al (2021): Idősödés. In Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről, Népességtudományi Kutatóintézet, Budapest, (kézirat, megjelenés előtt).

Buzási, A. - Pálvölgyi, T. - Esses, D., (2021): Drought-related vulnerability and its policy implications in Hungary. Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change

Cirmizi, E., L. Klapper és M. Uttamchandani (2010): The Challenges of Bankruptcy Reform. Policy Research Working Paper 5448, World Bank, Washington, DC.

Csapó, B. (2016). A tanárképzés és az oktatás fejlesztésnek tudományos háttere. *Iskolakultúra*, 26(2). 3-18.

Csapó, B. (2017). Szakterületi értékelés a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia második előrehaladási jelentéséhez. Emberi erőforrások. Tanulás és tudás. Kézirat. Szeged.

Csapó, B. (2019). Szakterületi értékelés a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia előrehaladási jelentéséhez. Emberi erőforrások. Tudás. Kézirat. Szeged.

Csapó, B. (2020a). Oktatás és fenntartható fejlődés: a tantermen kívüli digitális munkarend tanulságai. *Élő Bolygónk*, 2020. július 25.

Csapó, B. (2020b). Az oktatási rendszerek evolúciója: az iskolán kívüli digitális tanulás tartós hatásai. In Kónyáné Tóth, M. & Molnár, Cs. (Eds.). *Mit hoz a jövő? Tanítás-tanulás másképp* (pp. 232-239). Debrecen: Suliszerviz Oktatási és Szakértői Iroda.

Csapó, B. - Molnár, G. (2019). Online diagnostic assessment in support of personalized teaching and learning: The eDia System. *Frontiers in Psychology*, 10:1522. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01522>

CSBO (2017): Családbarát fordulat 2010–2018. Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft., Budapest.

del Rio C. et al (2020): Long-term Health Consequences of COVID-19, *JAMA*, 324(17):1723-1724. doi:10.1001/jama.2020.19719

Dhawan, S. (2020). Online learning: A panacea in the time of COVID-19 crisis. *Journal of Educational Technology Systems*, 49(1), 5-22.

Duckworth, A. et al (2021): Students attending school remotely suffer socially, emotionally, and academically. *Educational Researcher*, in press. <https://doi.org/10.3102/0013189X211031551>

Dura Gy. - Pánics T, (2018): Háttéranyag a levegő szállópor szennyezettségének környezetegészségügyi értékeléséhez. Belügyminisztérium: Önkormányzati Hírlevél 2018. évi 1. szám

EC (2019): Az uniós környezetvédelmi politikák végrehajtásának 2019. évi felülvizsgálata. Országjelentés-Magyarország. Európai Bizottság, Brüsszel, 2019.4.4. SWD(2019) 121.

EC (2020): Országos Levegőterhelés-csökkentési Program a Bizottság (EU) 2018/1522 végrehajtási határozata alapján.
<https://ec.europa.eu/environment/air/pdf/reductionnapcp/HU%20final%20NAPCP%2018May20.pdf>

EC (2021): Az Európai Bizottság jelentése az európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a régiók Bizottságának. A levegőminőségről szóló második helyzetkép. Brüsszel. 2021.01.08. COM(2021) 3 final.

EEA (2015): Az európai környezet – Állapot és előretekintés 2015: Összefoglaló jelentés. Európai Környezetvédelmi Ügynökség, pp212, Kopenhága, ISBN: 978-92-9213-557-7

EEA (2018): European waters – Assessment of status and pressures 2018, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, ISBN 978-92-9213-947-6

EEA (2018): Air quality in Europe – 2018 report; European Environment Agency Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, ISBN 978-92-9213-989-6

EEA (2019): The European environment –state and outlook 2020, European Environment Agency, 2019, Luxembourg, ISBN 978-92-9480-090-9

EEA (2020): Air quality in Europe – 2019 report; European Environment Agency Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, ISBN 978-92-9480-292-7.

Engler, Á. - Markos, V. - Dusa, Á. R. (2021). Szülői segítségnyújtás a jelenléti és távolléti oktatás idején. *Educatio*, 30(1), 72-87.

Engzell, P. - Frey, A. - Verhagen, M. D. (2020). Pre-analysis plan for: Learning inequality during the Covid-19 pandemic. *Open Science Framework*.

Engzell, P. - Frey, A. - Verhagen, M. D. (2021). Learning loss due to school closures during the Covid-19 pandemic. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(17). 1-7.

Eurostat (2019): Migration and migrant population statistics. *Statistics Explained*

Eurostat (2021): CO2 emissions from energy use clearly decreased in the EU in 2020

Fábián, Z. – Szívós, P. (2015): Fenntartható fejlődés Magyarországon. Társadalmi kirekesztés, szegénység és társadalmi kohézió. Monitoring jelentés a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanácsa megrendelésére.

Fauville, G. et al (2021a): Zoom exhaustion & fatigue scale. SSRN 3786329.
<https://vhil.stanford.edu/mm/2021/03/SSRN-id3786329.pdf>

Fauville, G. et al (2021b): Zoom exhaustion & fatigue scale. *Computers in Human Behavior Reports*. 4. 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2021.100119>

Fehérvári, A. et al (2020): A tanulói lemorzsolódás empirikus vizsgálata. *Iskolakultúra*, 30(8), 3-20.

Gábos, A, Tomka, Zs, Tóth, I. Gy. (2021) Diversity and change in citizenship: mapping poverty in Europe. *EUROSHIP Working Paper No. 2*.

Gödri, I. (2017): Az integráció mutatói és esélykülönbségei a Magyarországon élő bevándorlók körében. *Demográfia*, 60(1): 5–55.

Gödri, I. (2018): Nemzetközi vándorlás. In Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről, Népeségstudományi Kutatóintézet, Budapest, 237–270*.

Gödri, I. - Horváth, V. (2021): Nemzetközi vándorlás. In Monostori Judit – Óri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről, Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, (kézirat, megjelenés előtt).

Harcza, I. - Monostori, J. (2018): A háztartás- és családszerkezeti változások hosszú távú trendjei Magyarországon európai kontextusban: teóriák, tévképzetek, tények. Demográfia, 60(4), 299–232.

Hárs, Á. (2016): Elvándorlás, bevándorlás és a magyar munkaerőpiac. Jelenségek, hatások, lehetőségek. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): Társadalmi riport 2016. TÁRKI, Budapest, 243–262.

Hegedüs, S. - Lehel Zs. - Szabó E. (2020): . A járványhelyzet hatása az étkezési, bevásárlási szokásokra.

<https://tetplatform.hu/wp-content/uploads/2020/12/KoronavirusesetmodTETPlatformfeherkonyv.pdf>

Herke, B. – Medgyesi, M. (2020): Jóléti állammal kapcsolatos vélemények Magyarországon és az Európai Unióban Megjelent: Kolosi Tamás, Szelényi Iván és Tóth István György (szerk, 2020): 478-499

Herman Ottó Intézet (2020): Magyarország Környezeti Állapota 2020. Szerk.: Dobi Bálint - Holes Annamária, ISSN 2064-4086, Budapest, 2020. p78.

HÉTFA (2014): Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia Monitoring Kézikönyvének kidolgozása. NFFT Műhelytanulmányok No 23.

HÉTFA (2020): Újranyitás, válságkezelés, fenntarthatóság

HÉTFA (2021): A 2021–2027-es kohéziós politika és a klímavédelmi célok Magyarországon

IPBES (2019): Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. eds. Sandra Díaz, Josef Settele, Eduardo Brondízio. Secretariat of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services

ITM (2018): A 2018-2030 közötti időszakra vonatkozó, 2050-ig tartó időszakra is kitekintést nyújtó második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia (Melléklet a 23/2018. (X. 31.) OGY határozathoz)

ITM (2020): Jelentés az éghajlatváltozás Kárpát-medencére gyakorolt esetleges hatásainak tudományos értékeléséről.

ITM (2020): Első Éghajlatváltozási Cselekvési Terv

Jakab, A. – Gajduschek, Gy. (2018): Jogállamiság, jogtudat, normakövetés megj: Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk): Társadalmi Riport 2018. Budapest: Táarki,, 397-413.

Kaffenberg, M. (2021):). Modelling the long-run learning impact of the Covid-19 learning shock: Actions to (more than) mitigate loss. International Journal of Educational Development, 81, 102326. 1-8.

Kapitány, B. (2019): Bimodális (kétcsúcsú) termékenységi görbe Magyarországon - leíró eredmények és lehetséges okok. Demográfia, 61(2-3), 121-146.

Kapitány, B. – Murinkó, L. (2020): Párkapcsolati változások, termékenységi trendek megjelent: Kolosi Tamás, Szelényi Iván és Tóth István György (szerk., 2020): 146-170.

Kapitány, B. - Spéder, Zs. (2021): Gyermekvállalás. in.: Monostori – Óri – Spéder (szerk.): Demográfia Portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, (kézirat, megjelenés előtt).

- Kasza, Gy. et al (2020): . Minden válság egy lehetőség – élelmiszer-biztonság, élelmiszer-tartalékolás és élelmiszer-pazarlás a háztartásokban a koronavírus tükrében.
- Kézdy P. et al (2018): Inváziós fajok előfordulása és kezelése Magyarország védett és Natura 2000 területein, európai összehasonlítással. Természetvédelmi Közlemények 24, pp. 85–103, 2018DOI: 10.17779/tvk-jnatconserv.2018.24.85
- KINCS (2019): Csok szerződéseinek elemzése a 2016-2017-2018. évi adatok alapján.
- KINCS (2020): Csok igénybevétele 2019 július és 2020 június között. Elemzés.
- Kiss, T. és Popovics, S. (2021) Evaluation on the effectiveness of energy policies – Evidence from the carbon reduction in 25 countries. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 149 111348
- Kolosi, T. et al (2020): Társadalmi riport 2020. Budapest: Táarki.
- Köllő, J. (2019): Foglalkoztatás a koronavírus-járvány első hullámának idején. In: Fazekas K., Elek P. és Hajdú T. (szerk.): Munkaerőpiaci tükör 2019. Budapest: MTA KRTK KTI.
- KSH (2018): A fenntartható fejlődési célok és az Agenda 2030 keretrendszer.
- KSH (2019): A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon 2018, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2019, ISSN: 2064-0307
- Lai, J. – Widmar, N. O. (2021): Revisiting the digital divide in the COVID-19 era. Applied Economic Perspectives and Policy, 43(1), 458-464.
- Long, B. et al (2020): Cardiovascular complications in COVID-19. The American Journal of Emergency Medicine, 38 (7): 1504-1507.
- Magyarország Nemzeti Energia- és Klímaterve, 2020.
- Magyar Nemzeti Bank (2021) Fenntarthatósági jelentés. Budapest
- Magyar Nemzeti Bank (2020) Költségvetési jelentés. Budapest, 2020 október
- Magyar Nemzeti Bank (2020) Termelékenységii jelentés. Budapest, 2020 november
- Magyar Nemzeti Bank (2021) Növekedési jelentés. Budapest
- Magyar Nemzeti Bank (2020) Pénzügyi stabilitási jelentés 2020. november.
- Major, G. (2020): Feldolgozták-e már a háztartások az előzőválság hagyatékát? Túlzott eladósodás és adósságkezelés az elmúlt évtized Magyarországon Megjelent: Kolosi Tamás, Szelényi Iván és Tóth István György (szerk.): 358-380.
- Makay, Zs. (2018): Családtámogatás, női munkavállalás. In Monostori Judit – Óri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai Portré 2018, Jelentés a magyar népesség helyzetéről. Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest: 83–102.
- McGowan, A., Andrews, M., D. és Millot, V. (2017): Insolvency Regimes, Technology Diffusion and Productivity Growth: Evidence from Firms in OECD Countries. OECD Economics Department Working Papers, No. 1425.
- Medgyesi, M. –Tóth, I. Gy. (2020): Kelet-Közép-Európa legújabb felzárkózási kísérlete: harminc évvel a rendszerváltások után megjelent: Kolosi Tamás, Szelényi Iván és Tóth István György (szerk 2020): 15-38.
- Messing, V. – Ságvári, B. (2018): Looking behind the culture of fear. Cross-national analysis of attitudes towards migration. Friedrich Ebert Stiftung study.
- Messing, V. – Ságvári, B (2019): Still divided but more open? Mapping European attitudes towards migration before and after the migration crisis. Friedrich Ebert Stiftung study.

- Middleton, K. V. (2020): The longer-term impact of COVID-19 on K–12 student learning and assessment. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 39(3), 41-44.
- Mihók B. et al (2017): Biodiversity on the waves of history: conservation in a changing social and institutional environment in Hungary, a post-soviet EU member state. *Biological Conservation*. 211: 67-75
- Nahalka, I. (2021): Koronavírus és oktatáspolitikai. *Educatio*, 30(1), 22-35.
- NAIK (2020): Statisztikai jelentések - Öntözésjelentés - 2019. év . NAIK Agrárgazdasági Kutatóintézet XXIII. évfolyam 1. szám, 2020, ISSN 1418 213
- NEAK (2020): Egészségügyi évkönyv. Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő, Budapest.
- NFFT (2021): A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács Elnökségének véleménye a Dunai hajóút fejlesztési program 2. (a magyarországi TEN-T belvízi út fejlesztés előkészítésének kiterjesztése projekt) Stratégiai Környezeti Vizsgálata kapcsán.
- OECD (2019): Health at a Glance 2019: OECD Indicators,
- OMSZ (2019): Levegőminőségi helyzetkép
- OMSZ (2020): 2019. évi összesítő értékelés hazánk levegőminőségéről az automata mérőhálózat adatai alapján.
- Palócz, É. – Matheika, Z. (2020): Dilemmák a Covid–19-válság magyarországi gazdasági hatásairól. In: Kolosi Tamás, Szelényi Iván és Tóth István György (szerk.): 573-590.
- Pálvölgyi T. et al (2011): Éghajlati sérülékenységi a hazai kistérségek szintjén. In: Bartholy J. – Bozó L. – Haszpra L. (szerk.): Klímaváltozás – 2011 – Klímaszcenáriók a Kárpát-medence térségére. Magyar Tudományos Akadémia, Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest. pp. 236-256.
- Polónyi, I. (2021): Pandémiás oktatás. *Educatio*, 30(1), 3-21.
- Pressley, T. (2021). Factors contributing to teacher burnout during Covid-19. *Educational Researcher*, in press. <https://doi.org/10.3102/0013189X211004138>
- Reimer, D., Smith, E., Andersen, I. G., & Sortkær, B. (2021). What happens when schools shut down? Investigating inequality in students' reading behavior during Covid-19 in Denmark. *Research in Social Stratification and Mobility*, 71, 100568.
- Sait, B., & Ayse, G. (2020). Inequalities in home learning and schools' provision of distance teaching during school closure of COVID-19 lockdown in the UK. *ISER Working Paper Series*, No. 2020-09. <http://hdl.handle.net/10419/227790>
- Schneider, M. – Medgyesi, M. (2020): Környezettel és környezetvédelemmel kapcsolatos lakossági attitűdök változása Magyarországon megjelent: Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György (szerk.): 500-521.
- Shulla, K., Filho, W. L., Lardjane, S., Sommer, J. H., & Borgemeister, C. (2020). Sustainable development education in the context of the 2030 Agenda for sustainable development. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 27(5), 458-468.
- Shmakova, L., Malavin, S., Iakovenko, N., Vishnivetskaya, T., Shain, D., Plewka, M. és Rivkina, E. (2021) A living bdelloid rotifer from 24,000 year-old Arctic permafrost. *Current Biology* 31, June 7. 2021 R712 – R713.
- Simonovits, B. – Szeitl, B. (2019): Attitudes towards migration and migration policies in Hungary and Europe (2014-18). In: Tóth, I. Gy. (ed.): *Hungarian Social Report 2019*, 295-313. Budapest: Társi.

- Spéder, Zs. et al (2020): Cash support vs. tax incentives: The differential impact of policy interventions on third births in contemporary Hungary. *Population Studies*, 74(1), 39–54.
- Szabó, D. F., Tóth, E., & Molnár, É. D. (2021). A felzárkóztatás nehézségei és támogatásának lehetőségei a gyengén teljesítő iskolákban. *Iskolakultúra*, 31(1), 3-25.
- Szilveszter, Á., Kassai, R., Takács, Z. K., & Futó, J. (2021). Az otthoni tanulás sikerességét bejósoló tényezők a Covid–19 okozta vészhelyzet miatt kialakított digitális munkarendben eltérő szocioökonómiai helyzetű családok esetében. *Educatio*, 30(1), 88-102.
- VGT (2021): Magyarország vízgyűjtő-gazdálkodási tervének második felülvizsgálata; Magyarország vízgyűjtő-gazdálkodási terve - 2021 II. Vitaanyag
- WHO (2019): Noncommunicable diseases and air pollution, WHO European high-level conference On noncommunicable diseases
- Wyse, A. E., Stickney, E. M., Butz, D., Beckler, A., & Close, C. N. (2020). The potential impact of COVID-19 on student learning and how schools can respond. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 39(3), 60-64.

ⁱ Making an European Area of Lifelong Learning a Reality, Brüsszel: Európai Bizottság, 2001.

ⁱⁱ Összefoglaló táblák (STADAT), Központi Statisztikai Hivatal, <https://www.ksh.hu/kultura>